

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

Gyülekezeti ének: megújuló örökségünk

1

ANGYAL-CSEKE CSABA

*Igehordozó ének – ige teremtette
egyház. Liturgikus-teológiai
bevezetés egy egyházzenei témához*

PAP KINGA MARJATTA

*A gyülekezeti ének az evangélikus
identitás tanúja*

FINTA GERGELY

*„Telve ég és föld nagy
dicsőségével...”
A musica mundana és a Sanctus
énekeinkben*

NÉMETH ZSUZSA

A genfi zsoltárok múltja és jelene

ECSEDI ZSUZSANNA

*Értékkörzés és megújulás
Énekeskönyv-műhelymunka
a Magyarországi Evangélikus
Egyházban*

Kedves Olvasó!

A *Lelkipásztor* – magyarhoni gyakorlati folyóirat alcímmel – 1924. november 30-án jelent meg először. A lap megálmodója, első felelős szerkesztője és kiadója, Vértesi Zoltán néhai magyarbólyi lelkész volt. Az első lapszám utolsó előtti oldalán is az ő vastag betűkkel szedett figyelmeztetése áll: „A lap fennmaradása a lelkészársak munkálkodásától függ.” Nekik és a szerkesztő elődöknek, szerzőknek, a lap támogatóinak is hálával tartozunk azért, hogy idén a folyóirat centenáriumiát ünnepelhetjük. Az ünnep azonban nemcsak a múlt meghatározó eseményeinek felidézésére adhat okot, hanem reményteli továbbindulásra is. Így amennyiben a teológia létértelmezés, úgy a *Lelkipásztor* folyóirat legtagabb értelembe vett létkérdések átgondolásához kíván segítséget nyújtani a jövőben is. Nem titkolt szándékunk ugyanakkor megőrizni és gondozni a „katedra” (tudományos tanulmányok) és a „szószék” (igehirdetési előkészítők) jó értelemben vett összetartozásával szimbolizálható sajátosságát a lapnak.

A 100. évfolyamban tematikus lapszámok jelennek meg. Az egyes lapszámok tanulmányok rovatát a saját szakterületükön alapos jártasságra szert tett szerkesztőbizottsági tagok állítják össze hónapról hónapra. E lapszámunk témája: *Gyülekezeti ének: megújuló örökségünk*.

Az igehirdetési előkészítők a *vízkereszt ünnepe utáni 3. vasárnaptól hatvanad vasárnapjáig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Januári számunk szerzői

Angyal-Cseke Csaba teológushallgató – Lipcse (Németország)

Balogné Vincze Katalin lelkész, tudományos munkatárs – Budapest

Ecsedi Zsuzsanna tudományos főmunkatárs – Budapest

Finta Gergely tanszékvezető egyetemi docens – Budapest

Győri Gábor Ádám nyugalmazott esperes – Budapest

Horváth-Hegyi Olivér lelkész – Szentendre

Mekis Ádám nyugdíjas helyettes lelkész – Miskolc

Németh Kitti lelkész – Boba

Németh Zsuzsa oktató, az énekeskönyv-megújítás szakmai titkára – Budapest

Pap Kinga Marjatta doktorandusz, bölcész – Budapest

Szabó Ferenc HM Protestáns Tábori Püspökség, megválasztott püspökhelyettes – Veszprém

Szemerei Gábor Benjamin lelkész – Nagyveleg

A *Lelkipásztor*ban publikált tartalmakra a Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licenc feltételei érvényesek.

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Angyal-Cseke Csaba – Szakács Tamás

ÖJS szerkesztő: Jasper-Makay Emese

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orsoz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítóterv: János Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 17 500 Ft; fél évre: 8750 Ft. Egy szám ára: 1650 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 1 3 3 2 8 2 1 1 2 5 0 1 2

Amikor az ellenség nem ellenség

Szeresd, tégy jót vele, áldd meg, imádkozz érte! (Lk 6,27b–28)

■ HORVÁTH-HEGYI OLIVÉR

Szeresd, akiben találsz valami szerethetőt. Tégy jót azzal, akivel senki más sem tesz jót. Áldd meg, aki áldásért áll sorba. Imádkozz testvéreidért, akiket Isten rád bízott. Vagy mégsem?

Ma nem. Ennél többet kér Jézus. Valami egészen különlegeset. Nyomasztót. Irreálisat. Lehetetlenet. Ma valami olyat villant fel, amitől összeszorul a gyomrod. A legkiválóbb keresztényeket is próbára tevő kérést. Ellenség a láthatáron. Az ellenség jön, és kezdenünk kell vele valamit. Jézus szavait olvasva nem egyszerű a helyzet: „*Nektek pedig, akik hallgattok engem, ezt mondom: szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnék titeket; áldjátok azokat, akik átkoznak, és imádkozzatok azokért, akik bántalmaznak titeket!*”

Ma ugyanis azt kéri, hogy nézz oda, ahol a legalja van, ahová senki normális nem néz. Arra nézz, akit eddig nagy ívben elkerültél. Ne csak úgy vesd rá a tekintetedet, ne ráncold a szemöldököd értetlenül, és hunyorogj idéttlenül, hanem nézz oda, és nézz rá. Egy belső hang azt mondja: nosza, szeresd! Ő nem noszázik, de te így hallod. Valami kényszerítő erőt érzel magadban, ami az ellenség felé lökdös. De ez nem ő. Ez a te túltolt gondolatod. Froclizás helyett ő tanít. Sohasem utasítana fölényeskedve. Csupán kér. Azt kéri, szeresd azt, aki ellen ezer szállal tiltakozik minden idegszálad és érzelmed. Szeresd azt, akire akár csak rá gondolsz, beleborzongsz. Aki álmatlan éjszakáid hívatlan vendége, őt szeresd. Azokat szeresd, akik hazugságba kevernek, elárulnak, hátad mögött megszólhatnak, rossz híreket keltik. Akik csak úgy tudnak ventilálni munkahelyeteken, hogy téged áztatnak. Aki barátaid előtt egyre csak savaz téged. Szeresd a családtagjaidat bántalmazót, akik miatt tízezreket költesz pszichológusra. *Nincs olyan bolond ember, aki ellenségével szembenéz fegyvertelenül, szelíden, jóindulattal, és szereti. Vagy mégis?*

Jézus folytatja. Ma azt is kéri, tégy jót. Azzal tégy jót, akinek esze ágában sincs jót tenni veled, mert meggyőződése, hogy veled jót tenni nem jó. Tégy jót azzal, aki utoljára érdemelné meg, hogy jót tegyenek vele. Lehet, hogy te vagy az utolsó. Még akkor is tégy jót ellenségeddel, ha meglehet, épp ezt a balekságodat fogja felhasználni ellened. Mert az ellenségek már csak ilyenek. Keresik a gyenge pontot, mindig azon kattog az agyuk, hol tévedsz, és hagysz rést. Ha ellenségeddel jót teszel, egy kis részük meglepődik, hovatovább páforgulás után ellenségből barát lesz. Ám a többségnek ez cinizmusuk újabb táptalaja. Tégy jót a gyűlölőiddel, miközben ők pofozkodásra készülnek. Tégy jót azokkal, akik utálnak, akik a pokolba kívánnak, akik látványodtól viszolyognak, és jótettedet gyanúval fogad-

ják. Még akkor is tégy jót velük, ha jóságod ellenszenvüket hizlalja. *Nincs olyan bolond ember, aki ellenségével szembenéz fegyvertelenül, szelíden, jóindulattal, és jót tesz vele. Vagy mégis?*

Egyre nehezebb. Jézus szavai megterhelőek. Áldd meg rosszakaróidat igével, ároni áldással, kézrátétellel, szemtől szemben vagy templomi térdeplőn, születésnapon vagy lelkészi hivatalod ajtajában. Mondj „Isten áldjon”-t annak, aki parkoló autód mellett kiabál veled, mert nem tetszik neki, ahogy belógsz két centit, ahogy a felfestett vonalhoz ér a kereked. Áldd meg azt, aki interneten trollkod szét téged, nevedet sározza be, és illeti obszcén szavakkal azt, ami személyedhez kötődik, csúfolja azt, aki neked szent. Azt is áldd meg, aki a közösségi média arctalanságát használja ki, hogy lejárásson. Aki másokat hergelve uszítja a csordaszellemű tömeget, hogy tönkretegyen. Aki könnyedén ír le néhány karaktert agressziójának online levezetésére. *Nincs olyan bolond ember, aki ellenségével szembenéz fegyvertelenül, szelíden, jóindulattal, és áldást kér rá. Vagy mégis?*

Jézus végül bevisz a belső szobádba. Oda, ahol senki sem hall és senki sem lát téged. Ahol nincs a másik irányába kimutatott szeretetnek látható jele, ahol nem tehetsz semmi jót, és az áldás sem releváns. Odavisz, ahol csak te meg ő vagytok jelen. És olyat kér, ami több a soknál. Elmondja, hogy imádságban mit mondj neki. Adj hálát ellenségedért, kérj nekik olyat, ami számukra tökéletes isteni ajándék, könyörögj és járj közben értük. Imádkozz. Imádkozz az aktív ellenségeidért, akik napi szinten apránként csepegtetve adagolják a mérget, vagy nagy kanállal mérve tesznek tönkre. Imádkozz a passzív ellenségeidért is. Akikkel konfliktusba kerültél. Olyan neveket foglalj imádba, akikkel nehéz kapcsolatot építened. A politikailag másik oldalt képviselőkéért, az ideológiák nagy színpadán a másik oldalon állókért. A rendkívül kitartoan és tehetségesen téged sakkban tartókért. A továbbjutásodat, előrehaladásodat és karrieredet akadályozó emberekért és csoportokért. A téged blokkolókéért, helyzeteidet megbénítókéért. Azok az emberek jussanak eszedbe, akikre nem szívesen gondolsz. Arcok, akiket látni sem akarsz. Személyek, akik képét elalvás előtt elhessegeted, nehogy velük álmodj. Tudjuk, hogy ez a mély imádság csak akkor lehetséges, ha a fentieknek megbocsátunk. Nem helyeseljük valódi ellenségeink egyetlen tettét vagy szavát sem, viszont elengedjük a haragot és a sértettséget. A belső szobánkban, ahol Jézus jelenléte egyszerre leplez le és segít, nem tekintünk sebzettségünkre és bántalmazásunkra, nem engedjük, hogy falak legyenek, amelyek elválasztanak ellenségeinktől. Sőt! Beengedjük őket. Igen. Oda be, abba a védett, lelki-intim térbe. *Nincs olyan bolond ember, aki ellenségével szembenéz fegyvertelenül, szelíden, jóindulattal, és imádkozik érte. Vagy mégis?*

A Mester ilyen. A mestert pedig követik tanítványai. Aki nem követi, nem vette fel az ő igáját, nem méltó hozzá. Az ellenség szeretete iga. Nem könnyű teher. Ám aki szeret, Jézus szemével szemléli a világot. Aki jót tesz, Jézus indulatával teszi a jót. Aki áldást mond, Jézus áldó hatalmát közvetíti. Aki képes az ellenségeiért imádkozni, Jézus-lelkűvé kezd válni. Aki igazán szeret, önkéntelenül is meglátja a bosszúállóban a nyomorultat, a rosszakaróban a szerencsétlent, a bántalmazóban azt, hogy ő is áldozat. Vannak a világ szemében bolondok, akik az ellenséget nem ellenségként kezelik. Bolondok, akik fegyvertelenül, szelíden, jóindulattal bánnak az ellenséggel. Ám ez nem úgy megy, mint a karika-csapás, de fából vaskarika, kutyából szalonna. Minden idők kultúrájának ellenkultúráját építi a kereszténység. Olyan kultúrát, amelyben a jézusi elveknek szerzünk érvényt. Ilyen az ellenség szeretete.

Igehordozó ének – ige teremtette egyház

Liturgikus-teológiai bevezetés egy egyházzenei témához

■ ANGYAL-CSEKE CSABA

Evangelikus Hittudományi Egyletem
teológushallgató
E-mail: csaba.angyal-cseke@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.1.5

- **A századik évfolyamába lépő Lelkipásztor evangélikus teológiai szakfolyóirat a jeles jubileum alkalmából az idei évben tematikus számokkal jelentkezik. A következőkben közölt dolgozatok e sorozat nyitányaként a gyülekezeti ének mint megújuló örökség néhány aspektusát tárják a kedves Olvasók elé.**

Hisszük és valljuk, hogy az evangélikus egyházzenei tradíció ma is megújulni képes erőforrása egyházunk életének, ennek reménységében a hagyomány gazdagságának néhány színén túl a jelenleg zajló énekeskönyv-megújítás munkájának műhelymunkájába is betekintést nyerhet az Olvasó. Pap Kinga Marjatta dolgozata európai források és kortárs evangélikus énekeskönyv-szerkesztési folyamatok dokumentumai alapján vizsgálja a gyülekezeti ének komplex és korszakfüggő definícióit, majd az énekelt dogmatika kontextusában vázolja fel az evangélikus gyülekezeti ének egyetlen szükséges tartalmát. Finta Gergely írása az Isten dicséretének egész teremtettséget átfogó aspektusára irányítja rá a figyelmet a 148. zsoltár és annak Kanizsai Pálfi János által írt parafrázisa, valamint a Sanctus liturgikus tétel és annak parafrázisai nyomán. Németh Zsuzsanna tanulmánya a genfi zsoltárok, tehát egy énekcsoport példáján keresztül rámutat a megújulás kettősségére, amely jelenlegi énekeink történeti adatainak és gyülekezeteink életében betöltött szerepének a vizsgálatában, ezzel együtt az annak megfelelő, abból következő átdolgozásban és az énekanyag különböző szempontok szerinti bővítésében áll. Ecsedi Zsuzsanna dolgozata végül egy konkrét ének – *Hogyne dicsérném az Istent* (EÉ 53) – alapján tárja elénk az énekeskönyv-megújítás folyamatában zajló műhelymunkájának szempontjait, rámutatva a megújító munka mennyiségére, változatosságára – és nem utolsósorban felelőségére.

Az evangélikus egyházzenei tradíció azonban aligha nélkülözheti a téma liturgikai és teológiai megalapozását. Éppen ezért ebben a szerkesztői bevezetőben egyfajta választöredéket szeretnék nyújtani arra a kérdésre, hogy miben áll a gyülekezeti ének „gyülekezeti” jellege – teológiai értelemben. Johannes SCHILLING úgy fogalmaz, hogy bár a reformáció megteremtette az éneklő egyház eszményét azzal, hogy hangsúlyozta a gyülekezet énekléssel való részvételét a liturgiában, azonban az, hogy ez a gyakorlatban milyen mértékben valósult meg, alapos vizsgálatot igénylő kérdés marad (2024, 39. o.). Ha számos szempontból problémásnak mutatkoznak a kérdés liturgiátörténeti megközelítésű megválaszolására tett kísérletek eredményei, a részvétel (participatio) fogalma mégis a teológiai vizsgálódás kezdőpontjának tekinthető.

A kérdés vizsgálatában először azt a kérdést kell feltennünk, hogy az istentiszteleten a gyülekeze-

ti ének a gyülekezet liturgikus szerepét milyen kontúrokkal rajzolja ki. Az a liturgikus teológiai változás, amely a formális liturgika összefüggésében a gyülekezeti ének liturgikus funkciójának megteremtésére való törekvést jelentette – mint Katharina STORK-DENKER rámutat –, valójában az egyetemes papságról szóló tanítás következményének tekinthető és a teljes gyülekezet istentiszteletért való felelősségeként értelmezendő (2008, 60–61. o.). Luther ezen elve azonban messze több mint liturgia-történeti tény, hiszen a gyülekezet részvételéről szóló, mintegy két évtizede folyt kutatások is e fogalom értelmezésében találták meg teológiai megalapozásukat (vö. FOITZIK 2006, 39–46. o.).

E kutatások gyülekezeti éneklésre vonatkozó megállapításai közül most csupán kettőt említünk. Theodor Hering a gyülekezet részvételének mint első és alapvető liturgiai kritériumnak az értelmezésében veti fel az *actio Dei* és *actio ecclesiae* kettősségének kérdését, és megállapítja, hogy ha az istentisztelet lényegiségét érintő kérdés az Isten és az ember kapcsolatára irányul, amely nem állapot, hanem Isten cselekedete, akkor az istentisztelet jól ismert dialógusjellegét figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a részvétel célja a hit válaszába való bekapcsolódás, amelynek többek között a gyülekezeti ének is eszköze (HERING 2001, 319. o.). Klaus RASCHZOK arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyülekezeti ének elementáris liturgikus funkciónak tekinthető, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy az azt megszólaltató közösség az „első liturgus” felelősségét hordozza (2006, 62–63. o.). Érdemes rámutatnunk, hogy az itt idézett, német területen született megállapítások hátterét az adja, hogy az 1999-ben megjelent *Evangelisches Gottesdienstbuch* összeállításának elsődleges kritériumaként a teljes gyülekezet istentiszteletért való felelősséget és a liturgiában való részvételt határozták meg, amelyet a keresztségben elnyert egyetemes papság reformátori tanítására vezettek vissza: a gyülekezet mint a kegyelmi ajándékok sokszínűségével megajándékozott közösség minden képessége és a teljes ismerete szerint járul hozzá a liturgia ünnepléséhez (15. o.).

A gyülekezeti ének „gyülekezeti” jellegének istentisztelet-teológiai meghatározásában a második kérdés az előbbieket értelmében a liturgia dramaturgiájának összefüggésében tehető fel. Martin Rössler e kérdést vizsgálva az evangélikus istentisztelet négy meghatározó pontját emeli ki. A kezdőének mint a közös ünneplés dicsőítő karakterű nyitánya hangulatot teremt, érzéseket és elvárásokat fejezi ki, nem feltétlenül szükséges, hogy sejtse az igehirdetés tartalmát. A főének centrális szerepe a gyülekezet abbéli tudatát kell meghatározza és megalapozza, hogy a bibliai tartalom (olvasmányok), azok meghirdetése (prédikáció) és az arra adott válasz (hitvallás) szoros egységet alkotnak. Ez utóbbi karakter az igehirdetési ének visszhangjellegében mint a hangzó ige igazságába való beleegyezés aktusában a hálaadás hangján is megszólalhat. Az ígét hallgató gyülekezet a prédikáció szavához egyetértően szól hozzá, az abban adott isteni ígéretre mond igent, nem megismétli, hanem elmélyíti az elhangzottakat. A záróének az összegyülekezésből a küldésbe (küldetésbe) való átmenet szükséges elősegítse (RÖSSLER 1992, 51–52. o.).

A kérdés megválaszolásának harmadik lehetséges kontextusát abban határozhatjuk meg, hogy teológiai (dogmatikai) tartalmával milyen módon válhat a gyülekezeti ének a hit válaszána kifejezőjévé, másképp fogalmazva: a gyülekezeti ének szövege, avagy a gyülekezeti ének mint énekelt ige hogyan lehet kifejezője a gyülekezet egyetemes papságának, vagyis annak, hogy minden megkeresztelt ember felelősséggel tartozik az evangélium – istentiszteleten is megvalósuló – hirdetéséért. Ennek megválaszolásához most a *Szép, fényes Hajnalcsillagom* (EÉ 361) kezdetű énekünkre utalok, amelyet Jochen Arnold mint a teológia forrásául szolgáló dicsőítésben adott választ a szótérológia és az eszkatológia himnikus-doxologikus formájaként értelmez. Az ének középpontjában Isten kiválasztó szeretete áll, amelyből a lélek hitbizonyossága fakad. Philipp Nicolai (1556–1608) teológiai teljesítménye abban ragadható meg, hogy énekében egybefoglalja a Krisztus vérén szerzett bűnbocsánat és az örök élet ajándékát, amellyel kifejezi a reformátori teológia megkülönböztetését a Krisztusban

adatott, egyszer és mindenkorra érvényes, megszerzett üdvösség tette és a kegyelmi eszközök, azaz az üdvösség szavai között, amelyek a Szentlélek munkája nyomán fejtik ki hatásukat, akinek az ajándéka a hit, a bűnbocsánat, az örök élet, ahogyan a szeretet és a lelkesedés is (ARNOLD 2020, 511. o.).

Ezek után nem marad más hátra, mint az eddigiek ismeretében feltenni a kérdést: teológiai értelemben miben áll a gyülekezeti ének „gyülekezeti” jellege? Ha az egyházat és benne a gyülekezetet a lutheri teológia tradíciójának megfelelően az ige teremtményének (creatura verbi) tekintjük, akkor – mint Michael MEYER-BLANCK hangsúlyozza – csak az evangélium aktuális megértése révén lehetünk biztosak abban, hogy mi a helyes és követendő az egyházban (2022, 91. o.). Johannes Block azonban azt is megfogalmazza, hogy a prédikáció – mint az evangélium aktuális megértésének kommunikatív eseménye – nem feltétlenül tanító, hanem sokkal inkább hatni képes szó. Az ige éneklő egyházában így tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a gyülekezeti ének „gyülekezeti” jellege liturgikus teológiai értelemben abban áll, hogy mint „énekelt ige” lehetővé teszi, hogy a prédikáció valóban prédikációvá – azaz hatni képes szavá: Isten igéjévé – váljon a gyülekezet számára (BLOCK 2002, 188. o.) azáltal, hogy benne és általa a Szentlélek ébresztette hit válasza szólal meg. A gyülekezeti ének tehát nem más, mint annak évszázados bizonyítéka és tanúja, hogy az ige teremti az egyházat.

Hivatkozott művek

- ARNOLD, Jochen 2020. *Theologie des Gottesdienstes. Eine Verhältnisbestimmung von Theologie und Liturgie*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.
- BLOCK, Johannes 2002. *Verstehen durch Musik. Das Gesungene Wort in der Theologie. Ein hermeneutischer Beitrag zur Hymnologie am Beispiel Martin Luthers*. Franke Verlag, Tübingen–Basel. (Mainzer Hymnologische Studien 6.)
- Evangelisches Gottesdienstbuch. Agenda für die Evangelische Kirche in Union und für die Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands*. Evangelische Haupt-Bibelgesellschaft – Canteinsche Bibelanstalt – Luther Verlag – Lutherisches Verlagshaus, Berlin–Bielefeld–Hannover, 1999.
- FOITZIK, Karl 2006. Beteiligungsgemeinde? Partizipation auf evangelisch. In: Irene Mildenerberger – Wolfgang Ratzmann (szerk.): *Beteiligung? Der Gottesdienst als Sache der Gemeinde*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. 27–50. o. (Beiträge zu Liturgie und Spiritualität 15.)
- HERING, Theodor 2001. *Gottesdienst und Gotteserkenntnis. Dogmatische Entscheidungen im Hinblick auf das „Evangelisches Gottesdienstbuch“*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Veröffentlichungen zur Liturgik, Hymnologie, und theologischen Kirchenmusikforschung 37.)
- MEYER-BLANCK, Michael 2022. *Die Kirche*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Theologische Bibliothek 7.)
- RASCHZOK, Klaus 2006. Die Gemeinde im evangelischen Gottesdienst. In: Irene Mildenerberger – Wolfgang Ratzmann (szerk.): *Beteiligung? Der Gottesdienst als Sache der Gemeinde*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. 51–76. o. (Beiträge zu Liturgie und Spiritualität 15.)
- RÖSSLER, Martin 1992. Das Lied im Gesamtgefüge des Gottesdienstes. In: Hans-Christoph Schmidt-Lauber – Manfred Seitz (kiad.): *Der Gottesdienst. Grundlagen und Predigthilfen zu den liturgischen Stücken*. Calwer Verlag, Stuttgart. 40–55. o.
- SCHILLING, Johannes 2024. „Das Gesangbuch ist die belebte Bibel für den gemeinen Christen.” Deutschsprachige evangelische Gesangbücher von der Reformation bis zur Gegenwart. In: Andrea Hofmann – Esther Wipfler (szerk.): *500 Jahre Evangelisches Gesangbuch. Musik, Theologie, Kulturgeschichte*. Schnell & Steiner Verlag, Regensburg. 36–56. o.
- STORK-DENKER, Katharina 2008. *Beteiligung der Gemeinde am Gottesdienst*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig. (Arbeiten Praktische Theologie 35.)

A gyülekezeti ének az evangélikus identitás tanúja

■ PAP KINGA MARJATTA

Evangélikus Hittudományi Egyetem
doktorandusz
E-mail: kuninga@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2025.100.1.1

► **A tanulmány európai források és kortárs evangélikus énekeskönyv-szerkesztési folyamatok dokumentumai alapján vizsgálja a gyülekezeti ének komplex és korszakfüggő definícióit, majd az énekelt dogmatika kontextusában igyekszik röviden felvázolni az evangélikus gyülekezeti ének egyetlen szükséges tartalmát. Az evangélikus identitást tükröző hittartalom markáns énektörténeti korszakokba való beágyazódása vezet el a stabil mag köré épülő énekeskönyvi kánon ma is aktuális kérdéséhez.**

Kulcsszavak: koráldefiníció / identitás / kereszt / alapének / törzsanyag

Mi tulajdonképpen a gyülekezeti ének? Evangélikus környezetben így is feltehetjük a kérdést: mi a korál? Az európai himnológiai szakirodalom gazdag tárházából elsősorban a téma szempontjából releváns német, illetve hazai forrásokat érintem, kitekintéssel az európai evangélikus egyházak közelmúltbeli, illetve jelenleg zajló énekeskönyv-szerkesztési folyamatainak dokumentumaira.

Az európai tudományos szakirodalom területén egységesen alkalmazott koráldefiníciót¹ a svájci református Markus Jennynek tulajdonítják: „...keresztény eredetű, metrikus, strófikus felépítésű lelki költemény, amely dallamra alkalmazva csoportos éneklésre szolgál.”

Hubert Gabriella hazai énekeskönyv-történeti monográfiájában így foglalja össze a gyülekezeti ének fogalmának magyar szakirodalomban használatos megközelítéseit: „A gyülekezeti ének egyrészt olyan protestáns, anyanyelvű népéneket jelent, amelyet az egész gyülekezet énekel a templomi istentiszteleten, másrészt olyan dallammal ellátott strofikus költeményt, amelyet a protestáns gyülekezetek bizonyos szabályozott módon használnak.” (HUBERT 2004, 9. o.)

DOBSZAY László egészen konkrét kritériumokat fogalmaz meg a népének egyébiránt általa is ki-mondottan relatívnak, korszak- és felekezeti-függőnek tartott ismérveivel kapcsolatban (1995, 7–9. o.). A népének tehát

- a nép által énekelt ének,
- anyanyelvű ének,
- strófikus, kötött formájú ének,
- templomi (tehát hivatalos istentiszteleten használatos) ének.

A református szerzők sorában CSOMASZ TÓTH Kálmán foglalja össze az egyházi ének ismertetőjegyeit (1950, 39. kk.): igehirdetés, imádság, hitvallásszerűség és gyülekezetszerűség. Józan megfontolással hívja fel a figyelmet az eszményi és a tapasztalati gyülekezet (uo. 42. o.) különbségére, majd a formai követelmények tárgyalását követően levonja a következtetést: az egyházi ének tartalmát

¹ Vö. JENNY 1980, 11. o., idézi: TRE 18: 602–603. o.; MGG 1996, 59. o.

végző fokon egyetlen szempont határozhatja meg, tudniillik „hogy a gyülekezet élő hittel bizonyoságot tehesen arról, hogy mit tett és tesz Jézus Krisztus érdeméért mivelünk bűnösökkel” (uo. 49. o.).

A kortárs európai folyamatokra térve a finn énekeskönyv 2016-os kiegészítő kötetét megalapozó zsinati bizottsági határozatból idézek:² „...[alapelvünk, hogy] a gyülekezeti ének a Biblián alapuló ének, melynek tartalma, dallama és költői alakja az egyház hitét és az emberi tapasztalatot közvetíti.”

A teológiai hangsúlyok között (*Perustelut* 2014, 13. kk.) kiemelik a gyülekezeti ének beágyazottságát az egyház istentiszteleti életébe, ahol a Szentháromság egy Istenbe vetett hit és Isten minden különbözőséget felülmúló szeretete képes áthidalni az egyház közös hite és a sokszínű tagokból álló gyülekezet egyéni élményvilága között ívelő feszültséget. A közös hit nemcsak a teremtett világot és Isten ajándékait, de a bűn létét is komolyan veszi: „...a közös hit magában foglalja az olyan emberi mivoltot is, amely kételkedik Isten jóságában és szeretetében, sőt talán Isten létét is megkérdőjelezi, ugyanakkor állandóan vágyakozik Isten örök szeretetére.” (Uo.)

A jelenleg zajló folyamatokra nézve az új észte énekeskönyv (várható elkészülés 2027+) szerkesztési folyamatának alapvetése igen részletes, számos teológiai, zenei és szövegi szempontot meghatározó dokumentum.³ A koncepció előkészítését fókuszcsoporthoz tartozó interjúk, lelkészek és egyházzenészek, valamint – más kérdéssel – gyülekezeti tagok számára készített kérdőíves felmérés, huszonkét külföldi énekeskönyv egységes szempontú elemzése és egy többnapos szakmai konferencia alapozta meg.⁴ A gyülekezeti ének és az énekeskönyv tartalmi szempontjainak sorából a főbb határozatokat emelem ki (EELK 2019, 21. kk.):

„Az összeállítandó énekeskönyv énekei Jézus Krisztus evangéliumát hirdessék, összhangban az Észtországi Evangélikus-Lutheránus Egyház tanításbeli alapjaival, amelyek az Ő- és az Újszövetség és az azokat magyarázó apostoli, niceai és athanasiusi hitvallás, a változatlan formájú ágostai hitvallás és a Liber Concordiae részét képező többi hitvallási irat; [...] az énekeket tartalmazó rész szerkezete és tartalomjegyzéke összeállításakor figyelembe kell venni, hogy tartalmazza az Észország területén megjelent kilenc fontosabb énekeskönyv történeti összehasonlítása alapján felsorolt huszonegy lényeges fejezetet...”

Mindez kiegészítendő a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok perikópáihoz kapcsolódó énekekkel, majd ezt követi az egyéb hiánytémák felsorolása. Az anyagban az ökumenikus hangsúly növelése is hangsúlyosan szerepel: „...némileg növelni szükséges az ökumenikus énekkincset, a korábbiánál nagyobb számban beemelve az anglikán, a római katolikus és az ortodox egyház, valamint az Észországban működő szabadegyházak énekeit, elismerve ezen közösségek működését és megélve a velük való közösséget.”

Leszögezik továbbá, hogy „az új énekeskönyv összeállításakor abból az alapelvből kell kiindulni, hogy az énekeskönyv a teljes Észországi Evangélikus-Lutheránus Egyházat szolgálja, [...] valamint elősegítse az istentiszteletbe való aktív bekapcsolódást (a közösség megélését Istennel és egymással);

² A zsinat agendaszerkesztő bizottságának 3/2010 határozata, idézi: *Perustelut* 2014, 10. o.

³ Az Észtországi Evangélikus-Lutheránus Egyház új énekeskönyvének koncepciója, 2019. november 27-i zsinati döntéssel meg erősítve. <https://eelk.ee/wp-content/uploads/2020/03/EELK-uee-lauluraamatu-kontseptioon.pdf>. (Letöltés: 2024. szeptember 20.)

⁴ A 2018. október 26–27. között Tartuban rendezett konferencia „kontrapunktjaként” a záró megszólalás lehetőségét kaptam meg, ahol külső szemlélőként összegzően szólhattam hozzá a folyamatban lévő munka súlypontjaihoz. A megszólalás felvétele visszanezhető a YouTube-on (<https://youtu.be/XsaeyNzMU58>, 1:02:30–1:22:40), illetve tanulmány formájában megjelent a *Sirp* kulturális folyóiratban (PAP 2018).

az istentisztelet belső logikáját, azaz az egyházi év ritmusában való élest; és értéként fogadja be minden gyülekezet sajátosságait és szokásait”.

Itthon a verses gyülekezeti ének legszűkebb kritériumkészlete Trajtler Gábor országos zeneigazgató írásban nem rögzített szóbeli közlései nyomán a magyarországi evangélikus himnológiai oktatás széles körben elfogadott alapvetésévé vált. Ennek megfelelően a gyülekezeti ének (korál):

- egyszólamú (tehát harmóniakíséret nélkül megállja a helyét), ugyanakkor
- kerüli a zenei szélsőségeket,
- logikus harmóniarendre illeszthető,
- orgonakísérettel is megszólaltatható.

A hazai evangélikus énekeskönyv-megújítás koncepciója⁵ ezt az alapvetést nem megkérdőjelezve, további, gyűjteményi szempontú gyakorlatias meglátásokat ötvöz tartalmi és kegyességi kérdésekkel:

- Legyen az új énekeskönyv a megőrzés és megerősítés könyve.
- Különös figyelem a hiányzó funkciók és témák beemelésére.
- Nyitás az énekeskönyvben jelenleg nem szereplő, de használatban lévő éneklési módok felé.
- A különböző kegyességi irányzatok figyelembevételé.
- Az ökumenikus kapcsolatok erősítése.
- Gyakorlati szemléletű szöveggondozás.
- Egyházunk liturgiai megosztottságának érzékeny és megértő kezelése.
- Az énekeskönyv nyomtatott és digitális formában is kiadásra kerül; korálkönyv is készül hozzá.
- A terjedelem a gyülekezeti énekeskönyv méretét nem feszítheti szét.

Evangélikus identitás(ok)

A gyülekezetiének-definíciók rövid áttekintését követően még egy szempontot kapcsolunk be a vizsgálódásba: az istentisztelet zenei megvalósítását formáló hittartalom kérdését.

A liturgiában azt imádkozzuk, énekeljük, amit hiszünk – akik vagyunk. Az evangélikus felekezeti identitás komplex kérdéskörének részletes tárgyalása lokális és globális szinten egyaránt meghaladja e dolgozat kereteit, azonban az önazonosság teológiai sarokpontokra fektethető alapjai egyértelműen formálják a kanonizált gyűjteményekben megjelenő énekanyagot. Ez annyiban érinti jelen vizsgálódásunk tárgyát, amennyiben az énekszövegek és az explicit módon megfogalmazott énekeskönyvi koncepciók longitudinális vizsgálata alapján kimutathatók a teológiai hangsúlyok változásai, és ebből következtethetünk az evangélikus identitások formálódására.

A Szent Ágostonra visszavezethető liturgikus alapelv (vö. DOLHAI 1997, 2. o.; legelterjedtebb formájában: *lex orandi, lex credendi*) megfordítva is izgalmas kérdések elé állítja a liturgiakutatót: *De liturgia quatenus exprimit / demonstrat fidem* (a liturgia kifejezi, más megfogalmazás szerint bizonyítja az egyház hitét; lásd uo. 3. o.). Vajon napjaink gyakorlata igazolja ezt a tételt? Az istentisztelet valóban „azt láttatja és teszi hallhatóvá, ami a konkrét gyülekezet hitének tartalma” (KIS 2012, 111. o.)?

BÓDISS (2000/2001, 232. o.) a 2022-es új *Református énekeskönyv* szerkesztési folyamatában egyszerre célkitűzésként és diagnosztikai eszközként közelít a hittartalom és az énekeskönyv kapcsola-

⁵ <https://enekeskonyv-megujitas.egyhazkozseg.hu/wp-content/uploads/sites/85/2023/01/Jegyzokonyv-0926-melleklet4-enekeskonyv-koncepcio.pdf>. (Letöltés: 2024. október 9.)

tához: „Az énekeskönyv meghatározza egy egyház hittudatát, jelzi kegyességi, hitvallásos szintjét”, míg ÁROKHÁTY (1940, 14. o.) a gyülekezetpedagógiai szempontot emeli ki. Mint hangsúlyozza, fontos, hogy „a gyülekezetben énekelt ének megfeleljen a gyülekezeti közösség hitbeli befogadóképességének, dallama pedig az egész gyülekezet [sic] éneklőképességének” – mindez azonban állandó nevelést igényel. A hazai és külföldi zenei impulzusokkal gazdagon felvértezett, fiatalon elhunyt teológus-egyházenész egy bensőségebb megfogalmazással is közel hozza az olvasóhoz a gyülekezet hittartalma és az ének kapcsolatát: „A gyülekezeti ének a gyülekezet szeretetének a nyelve.” (Uo. 10. o.)

De hogyan is fogalmazható meg a közös hittartalom közösségi szinten – egy gyülekezet, egyház vagy az evangélikusok világgözössége szintjén?

Luther a Babst-féle énekeskönyv (1545) előszavában erős kifejezésekkel illeti az Ószövetség istentiszteletét, ami azonban nem tetszik az Úrnak:

„Mert szívünket és lelkünket Isten megvidámította szeretett Fia által, akit értünk adott a bűnök-től, a haláltól és az ördögtől való megváltásra. Aki ezt őszintén hiszi, az nem tehet mást, vidáman és jókedvvel kell erről énekelnie és beszélnie, hogy mások is hallják, és jöjjenek. Aki pedig nem akar erről énekelni és beszélni, az biztos jele annak, hogy nem hiszi, és nem az új, vidám szövetséghez, hanem a régi, tunya, kedvetlen szövetséghez tartozik.”⁶

Az új szövetség, az új ének tág értelemben vett fogalmával a későbbiekben is több helyütt találkozunk. A megváltás feletti örvendezés ugyanakkor a kereszt valóságát is magában foglalja (vö. SÖHNGEN 1960, 321 kk.). Amint Luther az 1519-es lipcsei vitában fogalmazott: „...az Úrnak énekelni tehát nem mindig vigasság és örvendezés, ellenkezőleg: az új ének a kereszt éneke [*canticum novum est canticum crucis*], azaz Isten dicsőítése és hordozása a nyomorúság, sőt a halál közepette is.”⁷ Krisztus megváltó művének középpontba helyezése mint az egyház önértelmezésének alapja több lutheri irat alapján is alátámasztható.

Luther *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről* szóló írásának végén így fogalmaz: „»Egy a szükséges dolog.« Mégpedig az, hogy Mária [vagyis az egyház] Krisztus lábához üljön, és naponként hallgassa igéjét: ez az a jobbik rész, amelyet választani kell, és amelyet sosem vesznek el tőlünk. Örök ige ez, minden másnak el kell múlnia, bármennyit dolgozik is Márta.”⁸ Ez egybecseng az Efezusi levél megfogalmazásával: „Mert úgy tetszett neki, hogy megismertesse velünk az ő akaratának titkát, amelyet kijelentett őbenne az idők teljességének arról a rendjéről, hogy Krisztusban egybefoglal mindeneket, azt is, ami a mennyben, és azt is, ami a földön van.” (Ef 1,9–10)⁹

Az evangélikus hit jól megjegyezhető „minimumára” nézve Luther igen gyakorlatiasan fogalmaz *A német mise* előszavában: a hit erszényének – írja Luther – két rekesze van. Ezek tartalma röviden összefoglalva: 1. Ádám bűne által megromlottunk, 2. Krisztus által megváltattunk. Az ezek belsővé tételét segítő aranymondások: „Krisztus halálra adatott bűneinkért, és feltámasztatott megigazulásunkért” (Róm 4,25), valamint: „Íme, az Isten Báránya, aki hordozza világ bűnét!” (Jn 1,29; vö. LVM 3: 305–306. o.)

⁶ LVM 3: 503–504. o.; ford. Csepregi Zoltán.

⁷ WA 2: 333; ford., kiem. P. K. M.

⁸ LVM 3: 209. o.; ford. Paulik János – Wagner Szilárd.

⁹ Mint BALIKÓ Zoltán megállapítja, a szakasz Krisztus váltságában való részesedésünkről szól (1985, 44. kk.): „»En hó« [7. vers] azaz az »Ekklészia« csak Krisztusban birtokolja a megváltást, ill. »per quem« az Ő műve révén. Azonban az »en hó« a személyre is vonatkozik, nemcsak művére. Tehát az »Ekklészia« a megváltást csak a Krisztussal való közösségben birtokolja. *Krisztus műve személyétől elválaszthatatlan.* Krisztus egy a művével. Ez az »en Chriszto« [10. vers] értelme.”

JÁNOSSY (1932, 215. o.) a hazai istentiszteleti élet vonatkozásában összefoglalóan így ír az *unum necessarium*ról:

„...egyről még a magasztos cél legbuzgóbb szolgálatában sem szabad megfélekednünk, és ez az, hogy a magyar Sion minden mellétekintet nélkül csakis egyház – ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyház – legyen: állandóan az Úr Jézus kegyelmi jelenlétéből, igéjéből és szentségeiből éljen, mert – ez az »egy szükséges dolog« (Lukács evang X:42)!

Liturgikus törekvésünk minden jó igyekezetében tisztán kell ragyognia annak az igazságnak, hogy egyházi életünk egyetlen forrása és így – leggazdagabb, vagy legegyszerűbb – liturgiánknak a tartalma változatlanul ugyanaz: az igében és a szentségekben Szentlelkével munkálkodó Jézus Krisztus.”

Röviden összefoglalva tehát Krisztusban és az ő váltságművében ragadható meg az evangélikus hit egymagában elegendő magva. A *was Christum treibt* – különösen a kereszthalál és az általa szerzett megváltás, tehát a *crux sola* kontextusában – a gyülekezeti énekek hivatalos gyűjteménybe való beválogatására nézve is alkalmazható, sőt kötelező érvénnyel alkalmazandó alapelv.

Kernlied: evangélikus identitás zenei köntösben

Ha a felekezeti identitás kérdése komplex témakör, amely a megfogalmazások tekintetében különös óvatosságra int, még inkább igaz ez az identitás zenei kifejeződésére. Ha azt vizsgáljuk, milyen zenei formákat ölthet az evangélikus felekezeti identitás, elsőként a *Kernlied* (szó szerint: ’magének’, a továbbiakban: alapének¹⁰) fogalmával kerülünk szembe.

A *Kernlied* fogalma eredetileg egy adott időszak – szűkebb értelemben véve a reformáció korának – törzsanyagára vonatkozott. Mint Friedrich BLUME (1965, 22. o.) a Luther-énekekre vonatkoztatva leszögezi, a törzsanyag gyors terjedésének és hosszú élettartamának titka három jellemzőben ragadható meg:

- az énekek a hit közepében gyökereznek,
- a befogadó hitének közepéhez szólnak, és
- magas használati érték jellemzi őket, mivel a szöveg és a dallam természetes kapcsolódása kiemelkedő expresszivitást és nagy esztétikai értéket kölcsönöz nekik.

Ezt az értékelést más korok megszilárduló evangélikus énekkincsére vonatkozóan kiterjesztve alkalmazom. Amint a Mart JAANSON (2018) által alkalmazott többszörös definíció is mutatja, az evangélikus törzsanyag idővel egyre tágabb értelmezési keretet kapott. Jaanson olvasatában a legszűkebb értelemben vett törzsanyag az 1523/24-es *Achtliederbuchtól* 1546-ig, Luther haláláig kiadott német evangélikus énekeskönyvek tételeit jelenti. Ebből kiindulva tér- és időbeli síkon egyaránt koncentrikus körökben tágítható a fogalom értelmezési tartománya, mígnem ma már általános értelemben

¹⁰ Magyar evangélikus környezetben az alapének kifejezés elsősorban a Trajtler Gábor által az MEE Kántorképző Intézetében zajló alapfokú egyházzenei oktatás céljára készített, hatvan éneket tartalmazó jegyzékre utal (gépiratos jegyzet a fóti Evangélikus Kántorképző Intézet tulajdonában, évszám nélkül). A tanári kar személyi együttállása okán az Evangélikus Teológiai Akadémia (ma: Evangélikus Hittudományi Egyetem, EHE) alapozó himnológiai kurzusainak is ez lett a kiindulópontja. A nyári kántorképző tanfolyamok tanrendjét ma már döntően nem ez a válogatás alakítja; az EHE képzési szerkezetében jelenleg használatos (Bevezetés az egyházzenebe – Éneksorozat 1.) változat a reggeli és esti énekek elhagyása és más kisebb hangsúlykorrekciók mellett a *Gyülekezeti liturgikus könyv* (2007) négy énekét is beemeli az alapénekek sorába.

vonatkoztatható az adott kontextusban potenciálisan identitásképző jelleget hordozó, korszakhatárokon átívelő törzsanyag zenei elemeire.

Magyar evangélikus viszonylatban tehát ebből kiindulva az *Achtliederbuch* nyolc énekétől az 1536 és 2007 között kiadott hivatalos magyarországi evangélikus (illetve adott időszakban közös protestáns – vö. HUBERT 2004, 274–279, 281. o.) énekeskönyvek teljes énekanyagáig bárhol meghúzható a törzsanyag határa – vagyis egyfajta többrétegű szerkezet rajzolódik ki a szemünk előtt. A magrepertoár, a szűk értelemben vett alapénekek (vö. Tóra) kiegészülnek a reformációt követő időszakok rétegeivel (vö. héber kánon: törvény, próféták, iratok – TaNaKh, lásd SZIGETI 2009, 24. o.), egészen a mindenkori jelenkor „új énekéig” (vö. Újszövetség, új kijelentés, lásd SZIGETI 2009, 72–85. o.). Végül elérkezünk az énekeskönyvi kánon, azaz a hivatalosan jóváhagyott egyházi gyűjtemények határán túli rétegekhez (vö. apokrif – katolikus terminológia szerint deuterokanonikus, zsidó megfogalmazásban külső – könyvek, lásd SZIGETI 2009, 57–61. o., ZSENGELLÉR 2014, 322–339. o.).

A körkörös ismétlődő kanonizáció-dekanonizáció időszakonként az énekeskönyvi kánon rétegeinek aktuális érvényes határait is átrajzolja. Mint Zsengellér József fogalmaz: „...saját véleményem szerint a kánon olyan szövegek listája, melyet egy adott közösség egy adott időben állapít meg. Következésképpen, amennyiben a közösség megváltoztatja a véleményét, – vagyis teológiai fejlődés/változás nyomán – újabb szövegek emelhetők be a kánonba (kanonizáció), vagy bizonyos szövegek kizárhatók a gyűjteményből (dekanonizáció) [...]. A közösség stabilitásától függ a kánon stabilitása is.” (ZSENGELLÉR 2014, 367.388. o.). Mindez *mutatis mutandis* a gyülekezetiének-gyűjteményekre is alkalmazható.

Végül idézzük fel röviden, milyen repertoárcsoportokból építkezik két jelenleg hivatalos énekeskönyvünk verses énekanyaga. A magyarországi evangélikus törzsanyag rétegeire vonatkozóan DOBSZAY (1995, 202–203. o.) gondolatát idézem: „Véleményem szerint minden felekezet hagyományában kialakult vagy kialakul egy értékes központi »mag«, mely alapvetően meghatározza az énekeskönyv jellegét. Ilyen [...] az [értsd: magyarországi] evangélikusoknál a protestáns anyanyelvű liturgikus ének, a 16. századi magyar protestáns énekköltés és a korál.”

A régi magyar és a német eredetű énekek markáns jelenléte az 1982-es énekeskönyv jelenlegi anyagában is világosan kimutatható (lásd TRAJTLER 2009, 38–39. o.).

Az énekeskönyv-megújítás előkészítő folyamatában jelenleg kirajzolódó becsült arányok:

- német korál, azaz a reformációt követő két évszázad törzsanyaga: 25%;
- régi magyar anyag: 25%;
- a szlovák kegyesség énekei: 10%;
- más felekezetek törzsanyagából: 7%;
- a világevangelikusság énekei (kiemelten az ébredési misszióban megismert énekek): 8%;
- újabb korok énekei (késő barokk és romantikus dallamok, 20. századi alkotások, spirituálék, ifjúsági énekek, taizéi énekek): 20%;
- más rétegénekek: 5%.

Az énekeskönyv újabb rétegei felől közelítve a kérdéshez látható, hogy a világevangelikusság és az újabb korok énekeinek összessége adott esetben a német és a régi magyar anyaggal azonos súlyú énekcsoportot jelenthet majd a megújuló énekeskönyv repertoárjában, míg a többi kisebb énekcsoport (szlovák, ökumenikus és egyéb rétegénekek) adhatja az énekeskönyv „negyedik negyedét”.¹¹

¹¹ Részletes tájékoztatás az énekeskönyv-megújítás folyamatáról: <https://enekeskonyv-megujitas.lutheran.hu/>.

Az énekeskönyv-megújítás kérdőíves szakaszában (2022, az eredmények összesítése nyilvánosan nem elérhető munkaanyagban) a százharmincöt válaszadó lelkész/kántor/gyülekezeti tisztségviselő többsége (55,2%) azt jelezte, hogy a gyülekezet magyar, német, illetve szlovák háttere nem befolyásolja az énekválasztást. További 24,6% az „ápoljuk nemzetiségi hagyományainkat, de ez az énekválasztásban nem tükröződik” válaszlehetőséget választotta. Ennek dacára természetes, hogy az énekanyag magyarországi evangélikus énektörténeten végigvonuló gerince a továbbiakban is közel változatlan formában megtalálható lesz a megújult kötetben.

Hymn as an Indicator of Lutheran Identity

► **The article departs from a concise overview of hymn definitions in hymnological literature and the documentation of contemporary hymnbook renewal processes in Europe. In our time, as the variety of Lutheran identities continues to form the dogmatic content mirrored in hymns, the common denominator of Lutheran faith points in the direction of unum necessarium, the “only one” thing needed (Luke 10:42). This content is musically realised in the form of core hymns. As a concrete example of the layers constituting a given hymnbook canon, the article depicts the repertoire groups relevant for the ongoing hymnbook renewal in the Evangelical Lutheran Church in Hungary.**

Keywords: hymn definition / identity / cross / core hymn / Kernlied

Bibliográfia

Rövidítések

LVM 3 = LUTHER, Martin 2024. *Felelősség a gyülekezetért*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 3.)

MGG = *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Zweite, neubearbeitete Ausgabe herausgegeben von Ludwig Finscher*. Bärenreiter-Verlag, Kassel, 1996.

TRE 18 = *Theologische Realenzyklopädie*. 18. köt. *Katechumenat/Katechumenen – Kirchenrecht*. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1989.

Felhasznált irodalom

ÁROKHÁTY Béla 1940. *A református gyülekezeti éneklés. A jugoszláviai református új énekeskönyv lelki képe*. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.

BALIKÓ Zoltán 1985. *Az efezusi levél gyakorlati magyarázata lelkésztársaim és bibliaolvasó testvéreim számára*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.

BLUME, Friedrich 1965. *Geschichte der evangelischen Kirchenmusik*. 2., átdolg. kiad. Bärenreiter-Verlag, Kassel.

BÓDISS Tamás 2000/2001. Csomasz Tóth Kálmán himnológiai öröksége. Az 1948-as magyar református énekeskönyv szerkesztési munkáinak megindulása, elvi alapvetése. *Magyar Egyházzene*, VIII. évf. 2–3. sz. 229–235. o.

- CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950. *A református gyülekezeti éneklés*. Magyar Református Egyház, Budapest. (Református Egyházi Könyvtár XXV.)
- DOBSZAY László. 1995. *A magyar népének*. 1. köt. Veszprémi Egyetem, Veszprém.
- DOLHAI Lajos 1997. Lex orandi, lex credendi. *Teológia*, 33. évf. 97–107. o.
- Evangélikus énekeskönyv 1982*. A *Lelkipásztor* különszáma, 2009.
- H. HUBERT Gabriella 2004. *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest.
- JAANSON, Mart 2018. Luterlikest tuumiklauludest. *Kirik ja Teoloogia*. Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt, november 8. <https://kjt.ee/2018/11/luterlikest-tuumiklauludest/>. (Megtekintés: 2024. szeptember 20.)
- JÁNOSY Lajos 1932. *Az evangélikus liturgia megújítása történeti és elvi alapon*. Hornyánszky, Budapest.
- JENNY, Markus 1980. *Das deutsche Kirchenlied. Kritische Gesamtausgabe der Melodien*. I/2. köt. *Verzeichnis der Drucke. Register*. Bärenreiter, Kassel. (RISM B/VIII/2.)
- KIS Médea 2012. *Istendicsőítés énekkel és étellel. A református spiritualitás forrásai*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- LUTHER, Martin 2002/2003. A gyülekezeti istentisztelet rendjéről (1523). Ford. Wagner Szilárd. *Magyar Egyház-zene*, X. évf. 2–3. sz. 233–236. o.
- PAP Kinga Marjatta 2018. Aeg on käes. *Sirp*, november 23. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c5-muusika/aeg-on-kaes/>. (Megtekintés: 2024. szeptember 18.)
- Perustelut. Virsikirjan lisävihko*. Kirkkohallituksen esitys 13/2014 kirkolliskokoukselle asianumero 2011-00414. Utolsó módosítás: 2020. november 5. https://evl.fi/documents/1327140/40400830/virsikirjan_lisavihkon_perustelut_saavutettava.pdf. (Letöltés: 2022. augusztus 16.)
- SÖHNGEN, Oskar 1967. *Theologie der Musik*. Johannes Stauda Verlag, Kassel.
- SZIGETI Jenő 2009. *A Biblia születése – a kánontörténet. A könyvektől a könyvtárig*. Arany Forrás Kiadó, Budapest.
- TRAJTLER Gábor 2009. Énekeskönyv 1982. *Evangélikus énekeskönyv 1982*, a *Lelkipásztor* különszáma, 20–45. o.
- ZSENGELLÉR József 2014. *A kánon többszólamúsága. A Héber Biblia/Ószövetség szöveg- és kánontörténete*. Kálvin Kiadó – L'Harmattan, Budapest.

„Telve ég és föld nagy dicsőségével...”

A musica mundana és a Sanctus énekeinkben

■ FINTA GERGELY

Evangelikus Hittudományi Egyetem
tanszékvezető egyetemi docens
E-mail: gergely.finta@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.1.2

- **A tanulmány az istendicséret egész teremtettségét átfogó aspektusára irányítja rá a figyelmet a 148. zsoltár és annak Kanizsai Pálfi János által írt parafrázisa, valamint a Sanctus liturgikus tétel és annak parafrázisai vizsgálata alapján. A liturgikus tételek és parafrázisok szövegi és zenei elemzése lehetőséget ad alapvető liturgikus énekeink használatának mélyebb megismerésére az első keresztény évszázadoktól kezdve egészen ma használatos énekeskönyveinkig. Az elemzések adalékot kínálnak az énekeskönyv-megújítás munkálataihoz is.**

Kulcsszavak: zsoltár / Sanctus / parafrázis / musica mundana / Luther Márton / Kanizsai Pálfi János / énekeskönyv

Amikor zenére, zenélésre gondolunk, általában a zenehallgatás jut eszünkbe, ahogyan átadjuk magunkat egy mű élvezetének, hagyjuk, hogy az hasson ránk, kikapcsoljon, felüdítse lelkünket, vagy épp fellelkesítsen és kimozdítson, megmozgasson (vö. TRAJTLER 1995, 145. o.). Másik oldalról ott van a zenélés aktív oldala: mások vagy magunk gyönyörködtetésére muzsikálunk. Ennek érdekében szorgosan gyakorlunk. Mindent megteszünk, hogy egy darabot minél szebben, jobban, lehetőleg a szerzői szándéknak megfelelően adjunk át, ugyanakkor közvetítve azt, hogy mit jelent személyesen nekünk. Ezek az aspektusok megmutatják, milyen fontos és építő a zene az ember számára, mennyit adhat az élethez, a mindennapokhoz és ünnepekhez.

Tudunk azonban egy másik irányról. Erről szeretnék néhány gondolatot megosztani a következőkben néhány énekünk szövegére koncentrálva, bibliai szakaszok és liturgikus tételek segítségével.

Egy zsoltárt és egy liturgikus tételt, valamint ezek énekparafrázisait vizsgáljuk meg. Ezzel is felhívjuk az olvasó figyelmét arra, milyen nagy jelentőségű, hogy a verses gyülekezeti énekműfaj – jelentős részben Luther tevékenységének köszönhetően – a liturgia szerves részévé vált.¹

¹ Vö. Luther Spalatinnak írt levelét, amelyben sürgeti olyan költők munkáját, akik anyanyelven vessé formálják a bibliai könyvek, különösen is a zsoltárok üzenetét. „Az a tervünk, hogy a próféták és a régi egyházatyák példájára anyanyelvi zsoltárokat, azaz lelki énekeket költünk a köznép számára, hogy Isten igéje az éneklés által is megmaradjon az emberek körében. Mindenütt költőket keresünk hát [...], kérlek, hogy Te is vegyél részt munkánkban, s próbálj meg példám nyomán egy-egy zsoltárt közénkké formálni. De szeretném elkerülni a divatos és emelkedett szavakat, hogy a köznép megnyerése érdekében a legegyszerűbb, legelterjedtebb, mégis illő és kifejező nyelven énekeljünk, végül pedig a szöveg értelme világos legyen, s a lehető legközelebb álljon a zsoltárok mondanivalójához.” (Georg Spalatinnak, 1523 végén. LVM 7: 373–374. o. Ford. Csepregi Zoltán. WA.B 3: 220–221. 698. sz.)

A zsoltár

Ha a Hallél-zsoltárok egyikét, a 148. zsoltárt kezdjük olvasni, határozott ívet látunk magunk előtt kibontakozni. Isten dicsőítésére buzdít a zsoltáros. Elsőként azonban nem az ember zenéjét, hanem a mennyei lényeket említi: angyalokat, mennyei seregeket, majd az égitesteket: a napot, a holdat és a csillagokat. Majd az ókori keleti világkép szerint az égboltozat felett található mennyei óceánt.² Ezek után, mintegy a földre ereszkedve említi a föld alapelemeit, a vizet és a tüzet, majd a tengeri „szörnyeket”, az élettelen világot, hegyeket és halmokat és a földi élőlényeket, köztük utoljára a madarakat. És csak ezek után jutunk el az emberi dicsőítésig a kor társadalmi rétegződése szerint felülről lefelé: a királyoktól az ifjakig és leányokig, öregekig és fiatalokig, mindenkit számba véve. Utoljára említi a kiválasztott népet.³

Fontos észrevennünk, hogy a zsoltár közepén két vers csak a világegyetem jó rendjének van szentelve: „*Dicsérvék az Ūr nevét, mert ő parancsolt, és azok létrejöttek, mindörökre helyükre állította őket, rendelkezést adott, melytől nem térnek el.*” (Zsolt 148,5) A teremtettségnek szabott mérték, arány, a világmindenség jó működése – ez az, amit a középkori ember *musica mundana* névvel illetett, és ami a középkori zenei gondolkodás és zeneelmélet egyik alappillére volt.⁴ Lelkesült költőiséggel ír erről Augustinus is zsoltárunkhoz fűzött magyarázatában: „Nézd az eget, mily szép; nézd a földet, mily szép; s mind együtt, mily szép. Ő tette, ő irányítja, az ő intése kormányozza, ő szabja meg az időket, ő hozza vissza a pillanatok, önmaga által megújítva. Mindezek őt dicsérik mozdulatlanságukban vagy mozgásukkal, lenn a földről vagy fönn a mennyből, előregedésükkel vagy megújulásukkal. Midőn látod ezt, és örvendezel, s fölemelkedsz a mesterhez, az ő láthatatlan titkaihoz a lett dolgokon keresztül értelmekkel, akkor észreveszed, hogy »dicsősége kiárad a mennyre és a földre«, tehát magasztalod őt a földi dolgok miatt s a mennyei dolgok miatt.”⁵

A mennyei istendicsőítés természetesen több más helyen is megjelenik a Szentírásban. E helyen a zsoltár markáns, határozott gondolatmenete, tér- és időbeli íve miatt idézzük éppen ezt. A választás másik oka, hogy a magyar protestáns énekkincs egyik fontos tétele épp ennek nyomán született. Kanizsai Pálfi János „Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban...” kezdetű zsoltárparafrazisának⁶ jelentőségét emeli, hogy a protestáns felekezetek közös kincse, sőt a 17. századi katolikus és unitárius gyakorlatban is ismert volt. Többek között a kor legfontosabb katolikus énekeskönyvében, a *Cantus Catholici* anyagában is szerepelt, és Erdélyben még a 20. század végén is fellelhető volt a katolikus közösségek néphagyományában (vö. DOBSZAY 1995, 128. o.; továbbá ANGYAL-CSEKE 2023).

A 148. zsoltár nyomán írt eredeti vers tíz versszakos.⁷ Az 1806-ban megjelent református énekeskönyv számára Diószegi Sámuel készített nyolcstrófás változatot: a keretező versszakokat meghagyta, a köztes versszakokat erősen átdolgozta, figyelmet fordítva az eredeti szöveg tartalmára, gondo-

² Az első két vers szép tartalmi és formai ritmusát tükrözi, hogy az első vers „menny” és „magasság” kifejezésével a második „angyalai” és „seregei” áll párhuzamban (vö. KARASSZON 1995).

³ Hasonló gondolatmenetet látunk LUTHER *Symphonie jucundae* című énekeskönyvhöz írt előszavában (1994, 2–3. o.).

⁴ Vö. Anicius Manlius Severinus Boethius *De institutione musica* című munkája (modern kiadását lásd: KÁRPÁTI 2023).

⁵ AUGUSTINUS, Aurelius: 148. zsoltár (Enarr. in Ps. 148. Sermo ad plebem). *Egyházzene.hu*, <https://egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2018/12/148zsoltar.pdf>.

⁶ Az éneket ANGYAL-CSEKE Csabának az énekeskönyv megújításához készített rendkívül alapos rekordjának felhasználásával ismertettjük (2023). Forráskiadások: RMDT II: 171/III. sz. 562–563. o., RMKT XVII/8: 182. o.

⁷ Az ének sajátos megvilágításba kerül PAP Kinga Marjatta írásában, amelyben a „nem emberi létezők” istendicséretének előfordulásait tárgyalja énekeinkben (2024, 423–439. o.).

latmenetének megtartására. Valójában ezzel új költemény született. Máskor és más úton, de hasonlóan jártak el az evangélikusok is: az 1911-es *Dunántúli énekeskönyv* számára Sántha Károly készített hasonló terjedelmű szöveget (Dt 3. sz.). Kanizsai gondolatmenetéből ez is sokat átvesz, de olyan erősen átdolgozva, hogy ez is inkább önálló versként értelmezhető, ahogyan erre Kiss János is rámutat (1951–1952, 4. o.). Míg a *Régi magyar istenes énekek* kísérletet tett az eredeti felelevenítésére (RMIE 68. sz.), az 1982-es énekeskönyvünk Túrmezei Erzsébettől közöl egy négy versszakra tömörített formát (EÉ 50). Az énekeskönyv-megújítás tudományos háttérmunkájának részeként ehhez az énekhez is készült egy szövegtervezet az eredeti verzió felelevenítésének szándékával (ANGYAL-CSEKE 2023). Érzékelhető tehát, hogy az ének szövegét minden kor igyekezett saját nyelvezete szerint átformálni, ugyanakkor a tartalmat továbbadni. A *Régi magyar istenes énekek* közlése és a most folyó szövegi bizottsági munka viszont az eredeti szöveg felé való visszafordulás szándékát tükrözi.

Az énekeskönyvi közlések bemutatása mellett fontos lépés, hogy az ének szövegét összevevük az ihletet adó zsoltárral is. A műfajok sajátágaiból fakad, hogy a verses forma – amennyiben vissza akarja adni a zsoltár tartalmának java részét – hangsúlyokat helyez át és arányokat változtat. A zsoltárnak minden versében két-három alany szólíttatik fel az istencsére, míg a versben erre legtöbbször egy egész strófa szolgál, amelyben megjelennek a jelzők, ismétlések, fokozások. Ez egészen más dinamikát kölcsönöz a két formának. Kanizsai versét ezért lassabb tempó és részletezőbb attitűd jellemzi, míg a zsoltárt sokkal inkább dinamikus lendület.

A zsoltár kezdete a mennyei seregeket buzdítja istencsére. Jól érzékelhető, hogy ezt milyen gazdag eszköztárral fejezi ki a bibliai nyelvezet, míg Kanizsai szövege inkább a „mennyei paradicsom” és a „vagytok megújult állapotban” kifejezésekkel írja körül a mennyei lényeket, és közülük egyedül az angyalokat említi. Az égitestek megnevezésében közös a két szöveg, míg a mennyei óceán képét Kanizsai verse kihagyja. A 17. századi világgépben ez már nem szerepelt. A tengereket csak a földi vonatkozásban említi. Ezután utal a teremtettség jó rendjére, a *musica mundanára*.

Amilyen tartózkodó Kanizsai a mennyei lények megnevezésével, annyira részletezőn adja vissza a földiek felsorolását a zsoltárból, megemlítve az élővilág alig ismert, félelmet keltő részét is (PAP 2024, 424. o.), de külön versszakot az állatvilág énekeseinek, a madaraknak szentel, és név szerint kiemeli a fülemülét. Az évszakok váltakozásával pedig új tartalmi elemet is hoz a zsoltárhoz képest. A társadalmi és életkori rétegződés szerint említett emberi istencséreben érvényesül az egy zsoltársor – egy versszak szisztéma. Isten népét nem nevezi meg külön az ének utolsó versszaka. Az egyes szám első személyre váltás utal erre. Az utolsó énekvers egyúttal az összefoglalás szerepét tölti be.

Az 1982-es *Evangélikus énekeskönyv* négy versszakos változata tömörített forma. Egy strófába több zsoltársor tartalmát sűríti. Ez gyorsabb tempót eredményez, de egyúttal tartalmi veszteséggel is jár. A mennyei istencsérevel kapcsolatban a nap, hold, csillagok, földi és égi tűz felsorolására szorítkozik, és azt érezhetjük, hogy túl hamar – a második versszak első sora után – „leérünk a földre”. A második strófa a természeti jelenségekkel összevonva átveszi az évszakok említését Kanizsaitól. A harmadikban a földi élettelen és élővilágra utal, a „tengerek titkos mély világa” kifejezésbe rejte a rémisztő lényeket. Az utolsó versszakban Túrmezei eltekint a társadalmi rétegződés (királyok, hatalmasok, szabadosok, bírák) megemlítésétől. Ez nemcsak az 1970-es évek szocialista szemlélet által uralt környezetének volt nemkívánatos elem, hanem a 20. és 21. századi európai közgondolkodás számára is idegen. Az énekeskönyv-megújítás számára készült szövegjavaslatnak ez az egyetlen kiemelt versszaka.

A legfőbb hiány az 1982-es szövegben azonban a *musica mundana* kihagyása. Az egész teremtettség jó rendje, annak Istent dicsérő harmóniája a ma embere számára különösen fontos gondolat lenne.

Az utolsó versszak összefoglaló jellege jelenlegi énekeskönyvünkben az 50. számú énektől függetlenül, az 5. énekverses rend Gloria tételeként fordul elő.

Alább táblázatban foglaltuk össze a zsoltár, Kanizsai éneke és jelenlegi énekeskönyvünk szövegéből a dicséretre felszólított alanyokat. Jól kivehető, hogy a zsoltár két szakaszra oszthatóan három egységből áll:⁸ az első rész (1–4. vers) a mennyieket, a második (7–10. vers) a földieket buzdítja dicséretre, míg a végén (11–12. vers) az emberi magasztalás kerül előtérbe. A mennyei és földi rész között két versben (5., 6. vers) hangsúlyosan szerepel a teremtettség jó rendje. Ez egyfajta szimmetriatengelyt képez, amely egyúttal gondolati hidat is alkot a menny és a föld között, hiszen a *musica mundana* része a mennyei és a földi zene, benne az ember zenéjével, a *musica humanával*. Ezt a gondolati ívet Kanizsai éneke, ha jóval hosszabb terjedelemben is, de nagyrészt követi. Az 1982-es énekeskönyv modernizált verziója igyekszik megtartani a zsoltár dinamizmusát. Ugyan logikus a gondolatmenete, de abból a zsoltárhoz és az eredeti énekszöveghez képest is több fontos elem marad el, a hangsúly pedig egyértelműen a földi lények dicséretre buzdítására kerül.

Kérdésként vetődik fel, hogy létezhet-e olyan verzió, amely a tartalmi hűséget és a zsoltár lendületét egyaránt őrzi.

Alanyok	148. zsoltár	Kanizsai Pálfi János	EÉ 50 és EÉ 5/3
Mennyei lények	¹ Dicsérjétek az Urat! Dicsérjétek az Urat, ti, mennyieiek, dicsérjétek a magasságban!	1. Dichőült helyeken, mennyei Paradichomban, / az kik vígadoztok [...] / dichérjétek vígaBSágban...	1. Dicsőült helyeken, / Mennyei paradicsomban / Akik vígadoztok...
Angyalok	² Dicsérjétek őt, ti, angyalai mind, dicsérje őt minden serege!	2. Aldgyátok az Urat kik chak ónéki Bzolgáltok, / [...] Angyalok...	–
Égitestek	³ Dicsérje őt a nap és a hold, dicsérje minden fényes csillag!	Te-is, Nap, és Hóld és Chillagok...	...És nap, hold, csillag...
Égi jelenségek	⁴ Dicsérjék őt az egek egei, még a vizek is ott fõnn az égben!	3. Egek Bok részei, Világnak nagy Bzélesség, / [...] tengernek titkos mélysége...	–
Musica mundana	⁵ Dicsérjék az Úr nevét, mert ő parancsolt, és azok létrejöttek, ⁶ mindörökre helyükre állította őket, rendelkezést adott, melytõl nem térnek el.	Az kiket Ißten õ felsége / Bizonyos czállal be rekeBzte / s' fel nem bonthat már Bsenki keze.	–
Rémisztõ lények	⁷ Dicsérjétek az Urat, ti, földiek, ti, tengeri szõrnyek, az egész óceán!	4. Barlangok fenekén nyúgovó mérges Sárkányok, / [...] Oroßzlányok, / [...] Czet halak...	–
Természeti jelenségek	⁸ Tüz és jégesõ, hó és kód, parancsát teljesítõ szélvihar,	5. Föld, Meny, tüz, és víz, fejr hó, kéó, zápor eBszõ, / déli s' éBzaki Bzél, levegõ, ég könnyû Bzellõ...	2. Földi és égi tüz, / Fehér hó és záporosõ, / Északi, déli szél, / Levegõég, könnyû szellõ...
Évszakok	–	... tél, tavaßz és nyár, õBzi üdõ, / melyly négy réBzbõl áll egyg eBztendõ...	...Tél, tavasz, nyár, õsz érkezése, / [...] az esztendõ minden része...

⁸ Az ószövetségi tudósok között ismert az a nézet, hogy az égi és a földi dicsérettrõl szóló szakaszok korábban külön szöveggként voltak használatban (vö. KARASSZON 1995).

Természet, állatok	⁹ ti, hegyek és halmok mindnyájan, gyümölcsfák és cédrusok, ¹⁰ vadak és egyéb állatok, csúszómászók	6. ... hegyek [...], halmok, / [...] gyümölcsfák, [...] patakok, / [...] vadak, / [...] chűbzó és mábzó sok állatok ...	3. ... hegyek, / [...] mezők, [...] halmok, / Erdők és gyümölcsfák, / Patakok és folyópartok, / Állatok minden sokasága, / Tengerek [...] világa ...
Madarak kiemelve	és szárnyaló madarak,	7. ... madarak, / [...] philemile ...	–
Emberek, társadalmi rétegződés	¹¹ ti, földi királyok és minden nemzet, vezérek és a földnek bírái,	8. Chábzárok, s' Királyok, [...] hatalmafsok, / [...] nagy Urak, gazdagok, és Bzabadosok, / bírák, tanácbok, és polgárok ...	–
Emberek életkor szerint	¹² ti, ifjak a leányokkal, öregek a fiatalokkal együtt	9. ... iffiak, / [...] gyermeki kedves Beregi, / [...] Bzúzek, / [...] vének ...	4. Ifjak és leányok, / [...] szülö, [...] gyermek! / [...] ifjak, vének, / [...] minden népek ...
Isten népe, összefoglalás	¹³ dicsérjétek az Úr nevét! Mert csak az ő neve magasztos, fensége a föld és az ég fölé emelkedik. ¹⁴ Megnöveli népe hatalmát, dicsóvé teszi minden hivat, Izráel fiait, a hozzá közel álló népet. Dicsérjétek az Urat!	10. Díchíret, dicsöbég, tiBztesség és hála-adás, / az Szentek Urának légyen örök magasztalás, / kiben soha ninch meg változás, / vagy ígérttől meg hanyatlás, / töle feyükre szálllyon áldás. ÁMEN.	+1 Dicséret, dicsóság / A menny és föld Istenének, / Örökkön-örökké / Zengjen néki hálaének; / Ki egyedül Úr a világon, / Felül van minden változáson. / Fejünkre áldás töle szálljon! (EÉ 5/3)

A Sanctus

Az égi és a földi istendicséret egyesülésének másik kiemelkedő példája a Sanctus,⁹ amely Ó- és Újszövetséget összekapcsoló módon vált részévé a miseliturgiának. Ez ma is állandó eleme úrvacsorás istentiszteleteinknek.

Ahogy az közismert, a Sanctus szövegének első része Ézsaiás prófétai elhívástörténetében szerepel: ezt az éneket hallja látomásában a próféta kerubok és szeráfok előadásában. A liturgiában használatos szöveg második fele pedig – „Áldott, aki az Úr nevében jön” – a Jeruzsálembé bevonuló Jézus dicsőítéseként a sokaság ajkán felhangzó zsolttárrészlet (Zsolt 118, 26; Mt 29,9). A Sanctusban tehát a mennyei istendicséret és a megváltó munkát betölteni induló Jézus magasztalása egyesül. Aligha lehetne a gyülekezetnek ennél illőbb éneke az úrvacsorára készülve, az úrvacsorai imádságba szervesen bekapcsolódóan (vö. DOBSZAY 1995).

Mielőtt áttekintենék jelenlegi énekeskönyveink Sanctus tételeit, fontosnak tartjuk, hogy két 16. századi parafrázist is számba vegyünk.¹⁰ A reformáció idején a lutheránus istentiszteleten egymás mellett volt jelen a liturgikus ének mint műfaj és – új elemként – a verses gyülekezeti ének. Míg a Kyriét, Glóriát és Agnus Deit liturgikus formában énekelték, a Sanctus korállal való helyettesítésének lehetőségére Luther már 1526-ban, *A német misében* utalt. Az itt közölt tételt maga a reformátor írta: *Jesaja dem Propheten das geschah* címmel (LVM 3: 528–529. o.). Mivel liturgikus írásban jelent meg, nem nehéz beazonosítanunk az istentiszteletben rendelt helyét. Luther ezen útmutatása szerint az úrvacsorai imádság korábbi felépítése megváltozott. Nem szerepelt benne a prefáció. A Sanctus éneket pedig a szerzési ígék első része után, a kenyér osztása alatt javasolja. Tehát az úrvacsorai imádság és énekek koreográfi-

⁹ Az univerzális Isten magasztalást hivatott kifejezni, hogy középkori források szerint a Sanctus előadásába az orgona és a hangok is bekapcsolódtak (lásd SCHULZ 2003, 78–82. o.).

¹⁰ Itt kell megjegyeznünk, hogy 16–17. századi graduáljainkban megtaláljuk a Sanctust magyar fordításban, liturgikus dallammal. Ezek nyomán közli a *Protestáns graduál* is (lásd PG 1996, 27. o.).

ája is jelentősen átalakult. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy az ének nem a liturgikus Sanctus-Benedictus parafrázisa, hanem az ézsaiási látomása a „kerettörténettel” együtt (vö. BENCE 2011, 407. o.).

Alább a bibliai szakasz mellett közöljük a német korál szövegét és annak magyar változatát Vietórisz József fordításában.

<p>¹Uzzijá király halála évében láttam az Urat, amint egy trónon ült. Magasztos volt és felséges; palástja betöltötte a templomot.</p> <p>²Szeráfok álltak mellette, hat-hat szárnya volt mindegyiknek: kettővel az arcát takarta el, kettővel a lábát takarta el, kettővel pedig repült.</p> <p>³Ezt harsogták egymásnak felváltva: Szent, szent, szent a Seregek Ura, dicsősége betölti az egész földet!</p> <p>⁴A hangos kiáltástól megremegtek a küszöbök eresztékei, és a templom megtelt füsttel.</p>	<p>Jesaja dem Propheten das geschah, dass er im Geist den Herren sitzen sah auf einem hohen Thron im hellem Glanz seines Kleides Saum den Chor füllet ganz. Es standen zwei Seraph bei ihm daran, sechs Flügel sah er einen jeden han; mit zween verbargen sie ihr Antlitz klar, mit zween bedeckten sie die Füße gar, und mit den andern zween sie flogen frei, gen ander riefen sie mit großem G'schrei: Heilig ist Gott, der Herre Zebaoth! Heilig ist Gott, der Herre Zebaoth! Heilig ist Gott, der Herre Zebaoth! Sein Ehr die ganze Welt erfüllet hat. Von dem Geschrei zittert Schwell und Balken gar, das Haus auch ganz voll Rauchs und Nebel war.</p>	<p>Ézsaiás könyvében ránk maradt, hogy égi trónján látta az Urat; Alakja tiszta fényben ragyogott, palástja betöltötte a templomot. Feléje lelkes két szeráf hajolt, s mindkettejüknek hat-hat szárnya volt: Kettő ezekből arcukat fedé, kettő a lábukat takarta bé. Kettő lebegve könnyen repkedett, S harsogva zengtek ily dicséretet: Szent, szent az Úr, a seregek Ura, Szent, szent az Úr, seregek bölcs Ura, Szent, szent az Úr seregek jó Ura! A széles föld egy nagy halleluja; Küszöb, gerenda megrendült bele, s a ház gomolygó köddel volt tele.¹¹</p>
---	---	--

A tétel dallama lefelé induló dúr hármashangzatfelbontásával, majd a felső oktávig ívelő motívumával a XVII. gregorián mise Sanctusával mutat rokonságot csakúgy, mint két később említendő dallam (vö. SCHULTZ 2003, 79. o.). A történészek szerint ez a kompozíció már saját korában sem terjedt el széles körben.¹² Meg kell említenünk azonban, hogy jelentős kórusfeldolgozások születtek rá. Például Melchior Vulpius egyszerűbb kórusműben, Michael Praetorius többkórusos feldolgozásban idézi Luther Sanctus-énekét. A különbözőségeket mellett közös vonás, hogy a „...sein Ehr die ganze Welt erfüllet hat” szakasznál kiszélesedik a zenei tér és a teljes apparátus, a legmagasabb és legmélyebb szólamok együtt muzsikálnak. Praetoriusnál ez különösen jól megfigyelhető, hiszen több – ideális esetben a templom különböző részein elhelyezett – zenei együttes szólal meg egyszerre. Ezzel válik átélhetővé, hogy a mindenség magasztalja a Teremtőt.

Az ének elterjedésének és felelevenítésének egyik akadálya terjedelme mellett nehezen megjegyezhető dallama. Ezeknél azonban erősebb visszatartó erő, hogy az ógyházi gyakorlatból ma is használatban lévő prefációba nem illeszkedik szervesen.

A 16. században született egy másik Sanctus-parafrázis is. Nikolaus Decius írta, akinek két további ordináriumelege legismertebb énekeink közül való.¹³ A Sanctus dallamát azonban csak az 1800-as években azonosították. Ezt megismerve nehéz magyarázatot találni arra, hogy miért nem terjedt el a Gloria- és Agnus Dei-parafrázishoz hasonlóan. Tény azonban, hogy ez a tétel inkább csak a szakirodalmi említésekben fordul elő (lásd pl. BENCE 2011, 406. o.). Az énekeskönyv-megújítás folyamatában azonban meggondolandó lehet Decius Sanctusának visszaemelése a gyakorlatba.

¹¹ VIETÓRISZ 1935, 236–237. o. Vietórisz József egy korábbi fordítását lásd: LM 4: 474–475. o. vö. BENCE 2010, 407. o.

¹² Vö. LM 4: 474. o. 1. jegyz.

¹³ Gloria: *A menyő Urának tisztelet* (EÉ 43), Agnus Dei: *Krisztus, ártatlan Bárány* (EÉ 188).

A 16. századi parafrázisok után szeretnénk számba venni ma használatos Sanctus tételeinket. Az első a himnológiatörténet legkorábbi időszakába vezet vissza, egyúttal az egyik legfrissebb kiadványban vált közkincsé. A Sanctus zenetudósok által legősibbnek tartott dallama (vö. DOBSZAY 1982; STALMANN 2003, 83. o.) a *Gyülekezeti liturgikus könyvünkben* jelent meg (GyLK 613; vö. EG 185,2). A gregorián hagyományból egy másik, nagyobb ambitusú dallam került a 14. liturgiánkba (EÉ 77. o.; GyLK 612; EG 185,1). Luther Jesaja-énekéhez hasonlóan ez is a XVII. gregorián mise Sanctusából származtatható. Az 1982-es énekeskönyvben a többi ordináriumtételhez hasonlóan megtalálható még további két 20. századi dallammal, amelyek Szokolay Sándor (EÉ 85. o.) és Csorba István (EÉ 94. o.) kompozíciói. A most felsorolt négy tétel a 4. századtól a 20-ig született dallamokon hordozza a Sanctus tradicionális szövegét.

Hazai evangélikus gyakorlatunkban azonban az énekverses parafrázisok használatosak szélesebb körben. A leggyakrabban előforduló tétel (EÉ 11/1.) Marschalkó Gyula szövege, amely hűségesen idézi fel az eredeti szöveget, és a Sanctus formáját is megőrzi: Sanctus, Hozsánna, Benedictus, Hozsánna.

A 12. és 13. rend Sanctusa egy-egy korából kiemelt versszak.¹⁴ A „háromszor szent” felkiáltás szépen megjelenik bennük, de a Benedictus tartalmat hiába keressük. Mindkettőben a mennyei seregekkel egyesülő saját dicséret kap hangsúlyt (vö. BENCE 2011, 404. o.).

Énekeskönyvünkben a Te Deum-parafrázisokban is találkozunk még a „háromszor szent” gondolatkörrel (EÉ 41,3; 42,2). Ezek a versszakok azonban nem kerültek be az úrvacsorához kapcsolódó énekverses rendekbe.¹⁵ A hiányt a GyLK pótolta a 621. és 629. rendek negyedik énekversével. Mint köztudott, a Te Deumban nem szerepel a Benedictus és a Hozsánna, így a parafrázisokban sem találjuk meg ezeket az elemeket. A GyLK énekverses rendjeit számba véve¹⁶ azt láthatjuk, hogy a két Te Deum-kivágat mellett három szöveg származik korábbi énekeskönyvekből. A 619/4 – Transcius-szöveg, Hozsánna és Benedictus nélkül. 623/4-et az EÉ 11. rendjéből emelték át a szerkesztők. A GyLK 628. rendjének Sanctusa az EG 185,3 fordítása. Kiemelt értékét az adja, hogy tartalmilag és formailag is hűen követi a liturgikus szöveget. Ez a verzió egy 1726-os steinaui kézirat osztrákországi szövegéből származik,¹⁷ ugyancsak a XVII. gregorián mise Sanctusának hatása fedezhető fel benne. Bach harmonizálásával vált széles körben ismertté (lásd BWV 325).

Liturgikus szöveg	GyLK 628/4	EÉ 11/1; GyLK 623/4
Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene! Dicsősége betölti a mennyet és a földet.	Szent az Isten. Szent az Úr, seregek szent Istene! Telve ég és föld nagy dicsőségével!	Szent, szent, szent mennyekben az Isten. Szolgálnak néki angyalseregek. Nagy dicsőségét zengi minden. Hozsánát visszhangoznak az egek.
Hozsánna a magasságban!	Hozsánna a magasságban!	Áldott, aki az Úr nevében jön! Hozsánna a mennyben és a földön!
Áldott, aki jön az Úr nevében! Hozsánna a magasságban!	Ím, áldott, aki jó az Úr nevében. Hozsánna a magasságban!	

¹⁴ EÉ 12/1: *Itt az Isten köztünk* (vö. EÉ 280,2); EÉ 13/1: *Az Urat áldom én* (vö. EÉ 250,4).

¹⁵ E helyen nem térünk ki további olyan tételekre, amelyekben a (háromszor) szent Isten kifejezés megjelenik, de más összefüggésben. (Lásd pl. GyLK 817: a Szentháromságra vonatkoztatva; RE21 211: a mennyei és földi dicsőítési párhuzamba állítása; RE21 667: dicsőítési Jel 4,8–11 nyomán.)

¹⁶ Ezúton hívjuk fel a figyelmet arra, hogy míg az EÉ tíz énekverssorozatot szán az igeliturgiára és hármat az úrvacsorára, addig a GyLK egységbe foglalja az istentisztelet igei és szentségi részét. Ez szépen kifejezi az igeliturgia és a szentségi rész szoros összetartozását.

¹⁷ Lásd ZAHN IV: 515. o. 8634 sz. A dallam rokona annak az 1557-es pfalz-neuburgi rendtartásnak, amely alapján 14. liturgiánk Sanctusa született (vö. ZAHN IV: 514. o. 8633 sz.).

A GyLK többi énekverses sorozatának Sanctus tételei új szövegek. A 618. inkább a görög liturgiából ismert Trishagiont foglalja versbe. A 621., 622., 624. és 625. sorozat negyedik tétele visszaadja a Sanctus tartalmát, de formailag nem követi azt. A finn dallamra applikált 627/4. számú tételben a Benedictus kimarad, a Hozsannát pedig az ének eredeti szövegéből átvett Halleluja pótolja.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy mai énekeskönyveinkben közölt Sanctus-parafrázisaink közül kettőről mondható el, hogy az eredeti tételnek nemcsak tartalmát adja vissza, de formáját is követi. A GyLK további négy tétele tartalmilag igen, formailag nem követi a mintát, míg a két Te Deum- és egy Trishagion-parafrázis is jól betölti liturgikus funkcióját. Az eredeti szöveg tömör volta nem állítja a parafrázis költőit a zoltárnál tapasztalt kihívás elé, hogy a verses forma jelentősen megnöveli a terjedelmet, elvéve az eredeti bibliai szöveg lendületét.

Amikor a 148. zoltár parafrázisát vagy a Sanctus valamely formáját énekeljük, átélhetjük, valójában a világegyetem szüntelenül zajló istendicséretébe kapcsolódunk be földi énekünkkel.

“Filled with the Great Glory of Heaven and Earth . . .”

Musica Mundana and Sanctus in Our Hymns

- ▶ **The paper draws attention to the all-encompassing aspect of the praise of God in the whole of creation, examining Psalm 148 and its paraphrase by hymnwriter János Kanizsai Pálfi, as well as the liturgical hymn Sanctus and its paraphrases. The textual and musical analysis of the hymns and their paraphrases offers a deeper understanding of the use of our fundamental liturgical hymns from the first centuries of Christianity to the hymnbooks in use today. The analyses will also provide input for hymnal renewal projects.**

Keywords: psalm / Sanctus / paraphrase / musica mundana / Martin Luther / János Kanizsai Pálfi / hymnal

Bibliográfia

Rövidítések

Dt = *Keresztyén énekeskönyv* (Dunántúli énekeskönyv). Dunántúli Ágostai Hitv. Evang. Egyházkerület, Budapest, 1911.

EÉ = *Evangélikus Énekeskönyv*. Luther Kiadó, Budapest, 2017.

EG = *Evangelisches Gesangbuch*. Evangelischer Presseverband für Bayern und Keysselitiz GmbH, München, é. n.
GyLK = *Gyülekezeti liturgikus könyv*. Luther Kiadó, Budapest, 2007.

LM 4 = MASZNYIK Endre et. al. (szerk.): *Luther Márton művei*. 4. köt. Pozsony, 1908.

LVM = CSEPREGI Zoltán et al. (szerk.): *Luther válogatott művei*. 2–9. köt. Luther Kiadó, Budapest, 2011–2024.

PG = *Protestáns graduál*. REZEM, Budapest, 1996.

RÉ = *Református énekeskönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2021.

RMDT II = PAP Géza (kiad.): *A XVII. század énekelt dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. (Régi Magyar Dallamok Tára 2.)

- RMIÉ = SCHULEK TIBOR – SULYOK Imre (szerk.): *Régi magyar istenes énekek*. Győr, 1945.
- RMKT XVII/8 = KLANICZAY Tibor (szerk.): *Régi magyar költők tára. XVII. század*. 8. köt. *Bethlen Gábor korának költészete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- TRANOSCIUS = TRANOSCIUS, Georgius: *Cithara et phiala sanctorum. Régi és új egyházi énekek*. Ford. Vietórisz József. Budapest, 1935.
- ZAHN = ZAHN, Johannes: *Melodien aus Quellen geschöpft und mitgeteilt*. 4. köt. „Der Rufer” Evangelischer Verlag, Gütersloh, 1891.

Szakirodalom

- BENCE Gábor 2011. „Jer, keresztyének szent kara!” Evangélikus Sanctus-énekvers. *Magyar Egyházzene*, XVIII. évf. 4. sz. 403–408. o.
- DOBSZAY László 1982. „Missa mundi”. *Magyar Zene*, 23. évf. 1. sz. 21–36. o.
- DOBSZAY László 1995. A Sanctus-ének liturgiai méltósága. *Magyar Egyházzene*, II. évf. 3. sz. 331–334. o.
- KARASSZON Dezső 1995. A Zsoltárok könyvének magyarázata. In: Batha Tibor (szerk.): *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. 2. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- KÁRPÁTI András (szerk.) 2023. *Boethius: Tanítás a zenéről. De institutione musica*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KISS János 1951–1952. *A Dunántúli Egyházkerület énekeskönyvei*. 2. köt. *Énektörténet. Az 1911-es énekeskönyv anyaga*. Kézirat, Sopron–Tapolca.
- LUTHER Márton 1994. A muzsika dicsérete. *Zsoltár*, I. évf. 3. sz. 2–3. o.
- PAP Kinga Marjatta 2024. A teremtésbe rajzolt hit. Nem emberi létezők evangélikus énekeinkben. *Lelkipásztor*, 99. évf. 8–9. sz. 423–439. o. <https://doi.org/10.61894/LP.2024.99.8-9.1>
- SCHULZ, Frieder 2003. Heilig, Heilig, Heilig (Sanctus). In: Jürgen Henkys – Gerhard Hahn (szerk.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. 6–7. köt. *Die liturgischen Gesänge*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 78–82. o.
- STALMANN, Joachim 2003. Heilig, Heilig, Heilig... (gregorianisch). Hahn, Gerhard – Henkys, Jürgen (kiad.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. 6–7. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 82–83. o.
- TRAJTLER Gábor 1995. Luther és a zene. *Magyar Egyházzene*, II. évf. 2. sz. 137–147. o.

Internetes hivatkozások

- ANGYAL-CSEKE Csaba 2023. Dicsőült helyeken. *Evangélikus énekek*, <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/doi5f4/s/2eb615/r/NtGcobdHRymaKpKfbXodg>. (Megtekintés: 2024. november 18.)
- AUGUSTINUS, Aurelius: 148. zsoltár. *Egyházzene.hu*, <https://egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2018/12/148zsoltar.pdf>. (Letöltés: 2024. október 20.)

A genfi zsoltárok múltja és jelene

■ NÉMETH ZSUZSA

Evangelikus Kántorképző és Egyházzenei Intézet
oktató, az énekeskönyv-megújítás szakmai titkára
E-mail: nzs.enekeskonyvmegujitas@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2025.100.1.3

- ▶ **Az énekeskönyv-megújítás munkacsoportjainak egyik feladata, hogy megvizsgálják jelenlegi énekeinket: azok történeti adatait és gyülekezeteink életében betöltött szerepét. Ezzel egyidejűleg folyamatos tennivaló új tételek keresése, amelyek a meglévő énekkincset gyarapíthatják. Új énekek keresése alatt érthetünk valóban 21. századi szövegeket és dallamokat, ugyanakkor fontos lehetőség a magyarországi társceházak és a világevangelikuság már régóta használt énekeinek áttekintése. A két említett munkafolyamat, a régi értékelése és az új keresése szépen összeér a genfi zsoltárokban. Az alábbi tanulmány célja az énekcsoportozáshoz tartozó történeti háttér, valamint a jelenleg használt énekek gyakorlati szempontú bemutatása, amelyek ismeretében könnyebben gondolkodhatunk a jövő terveiről.**

Kulcsszavak: genfi zsoltár / Szenci Molnár Albert / zsoltárkönyv / reformáció / anyanyelvű éneklés

Bevezetés

Jelenlegi énekeskönyvünkben a genfi zsoltárok igencsak marginális szerepet töltenek be: mindössze hat tétel képviseli az énekcsoportot. Ezek jellemzően átdolgozott szöveggel jelennek meg, valamint némely esetekben a dallam is eltávolodott előképétől. A genfi zsoltárok visszafogott jelenléte érthető, hiszen magyarországi evangélikus istentiszteleteink „zenei anyanyelve” hosszú ideje a német korál, amelyet elsősorban magyar eredetű énekeink egészítenek ki. A napjainkban használt zsoltárparafrázisok legnagyobb része ebből a két típusból kerül ki.

Annál többet jelent viszont a genfi zsoltárkönyv református testvéreink számára. Megalkotását maga Kálvin János kezdeményezte, Szenci Molnár Albert által készített fordítása pedig a magyar református identitás egyik alappillérvé vált az idők folyamán. Egyes korok hullámvölgyei – különösképp a 19. és 20. század énekügyi válsága – ellenére napjainkig meghatározza a református egyház életét. A 2021-ben kiadott új *Református énekeskönyv* minimális változtatásokkal és versszakki-hagyásokkal közli a teljes zsoltárkönyvet a költő négyszáz éves fordításában. Messzire vezető kérdés, hogy ezeknek mekkora részét tudja befogadni egy átlagos gyülekezet, a szándék azonban egyértelmű: e kivételes örökség továbbéltetése.¹

A zsoltárok Luther Márton számára is hasonlóan fontosak voltak, azok anyanyelvi fordítását és közös éneklését elengedhetetlennek tartotta. Erről tanúskodik a reformátor 1523 végén kelt levele,

¹ Érdemes tudni, hogy a legtöbb európai református közösségben nem jellemző a genfi zsoltárok ilyen továbbélése. Franciaországban már 1669 óta nem Marot és de Bèze szövegeit használják, Hollandiában a 18. századtól kezdve készítettek új fordításokat. A német EG-ben és a svájci énekeskönyvben is többségben vannak az új alkotások. A felsoroltak egyikéről sem mondható el továbbá, hogy teljes zsoltárkönyvet közölne. (CSOMASZ TÓTH 2003a, 484. o.; FERENCZI 2013/2014, 200–201. o.)

amelyben kora jelentős teológusát, Georg Spalatint anyanyelvű zsoltáránekek készítésére kéri: „Kegyelem és békesség! Az a tervünk, hogy a próféták és a régi egyházatyák példájára anyanyelvi zsoltárokat, azaz lelki énekeket költünk a köznép számára, hogy Isten igéje az éneklés által is megmaradjon az emberek körében. Mindenütt költőket keresünk, [...] kérlek, hogy te is vegyél részt a munkánkban [...]. De szeretném elkerülni a divatos és emelkedett szavakat, hogy a köznép megnyerése érdekében a legegyszerűbb, legelterjedtebb, mégis illő és kifejező nyelven énekeljünk, végül pedig a szöveg értelme világos legyen, s a lehető legközelebb álljon a zsoltárok mondanivalójához.”² Leveléhez egy saját zsoltárátdolgozást is csatolt példaként, amely valószínűleg az *Aus tiefer Not schrei ich zu dir*³ kezdetű korál legkorábbi változata volt (DRÖMANN 2009, 26. o.). A szöveg a 130. zsoltár parafrázisa, gondolatvezetésében szorosan követi a bibliai szöveget.

A reformációt követő években tehát egyre nagyobb figyelem fordult a zsoltárparafrázisok felé, anyanyelvű és strofikus formában való használatuk a korai protestantizmus közös törekvésének tekinthető. A Szenci Molnár Albert által fordított zsoltárok értékeléséhez elengedhetetlen keletkezés-történetük rövid áttekintése. Ezt összevetve napjaink istentiszteleti gyakorlatával és az elmúlt évtizedek tapasztalataival, jó eséllyel megtalálhatjuk, hogy a továbbiakban milyen módon gazdagíthatják evangélikus gyülekezeti éneklésünket.

A genfi zsoltárkönyv létrejöttének legfontosabb állomásai

Genf 1526-ban szövetségre lépett a reformáció zwingliánus ágát elfogadó Bern városával, elsősorban politikai okokból. Mire 1536-ban Kálvin a városba érkezett, a római misét már eltörölték (MCGRATH 2001, 100–113. o.). Az ő feladata volt újraszervezni, megalkotni a város egyházszerkezeti rendjét és istentiszteleti életét. Fontos megjegyezni, hogy Lutherrel és Zwinglivel ellentétben Kálvin sohasem volt katolikus pap, tehát a római rítus és liturgia neki nem határozta meg a korábbi életét (FEKETE 2009b, 141. o.). Más szempontok szerint közelített a liturgiához, kizárólag bibliai alapokon kívánta megreformálni az istentiszteleti életet. Ennek tükrében a bibliai zsoltárokat tartotta leginkább alkalmasnak gyülekezeti éneklésre, ahogy 1543-ban megjelent előszavában is írja Szent Ágostonra hivatkozva: „...senki sem tud Istenről méltóképpen énekelni, csak az, akit Ő tanít meg erre. Ezért akármerre keresséjük is köröskörül, sem jobb, sem Isten dicsőítésére alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait, amelyekre maga a Szentlélek tanította meg őt. Amidőn tehát ezeket énekeljük, bizonyosak lehetünk abban, hogy e szavakat maga Isten adja szánkba, mintha csak ő maga énekelne bennünk önnön dicsőségét magasztalva.” (BÓLYA 2003, 6. o.) Ugyanitt felhívja a figyelmet, hogy mindez anyanyelven történjék, mindenki által megérthető módon: „Azt se felejtjük, amit Pál apostol mond: a szent énekeket nem lehet másként énekelni, csak szívből. Szívből énekelni pedig annyit is jelent, mint értelemmel énekelni.” (Uo.)

Kálvin már első genfi tartózkodása idején javasolta a helyi tanácsnak, hogy francia nyelven énekeljenek zsoltárokat az istentiszteleteken, azonban ekkor ezt még elutasították (P. VÁSÁRHELYI 2017, 7–8. o.). 1538-ban pártviszályok miatt elüldözték Genfből, így Straßburgba ment, ahol francia gyüle-

² Georg Spalatinnak, 1523 végén. LVM 7: 373–374. o. Ford. Csepregi Zoltán.

³ *Mélységes mélyből kiáltunk* (EÉ 402). Nincsenek pontos ismereteink: amennyiben nem az *Aus tiefer Not schrei ich zu dir* volt a közölt példa, akkor az *Es wolle Gott uns gnädig sein* szövegkezdetű ének. Ez utóbbit az 1955-ös énekeskönyv szerkesztői megkísérelték használatba hozni: *Légyen velünk az Úristen* (Dt 746); Vietórisz József fordítása. Elmondható, hogy a kísérlet eredménytelen volt.

kezetet alapított (McGRATH 2001, 113–115. o.). Az istentiszteleti reformon rendületlenül dolgozott tovább, közben pedig megismerte Clément Marot udvari költő néhány zsoltárfordítását. Itt jelent meg az első zsoltárkönyv 1539-ben, huszonnégy énekkel. Ebben hat zsoltárfordítás található Kálvintól, tizenhárom Marot-tól, továbbá Simeon éneke, a Tízparancsolat és az Apostoli hitvallás. A dallamok szerzőjéről igen keveset tudunk, egyedül a német Matthias Greiter kapcsolható az énekeskönyvhöz (BÓLYA 2003, 507. o.).

1541-ben Kálvin visszatérhetett Genfbe, ahol munkája immár ki tudott teljesedni: újjáalakította az egyházi szervezetet és megújította az istentiszteletet. A gyülekezeti éneklés bibliai alapjait az addigi gregorián tételek helyett a zsoltáreneklésben találta meg (P. VÁSÁRHELYI 2017, 8–9. o.). 1542-ben meghívta az általa oly nagyra tartott költőt, Clément Marot-t, hogy segítse munkáját. Még ebben az évben megjelent a genfi egyház első agendáskönyve, amelyben öt ének található Kálvintól és immár harminc Marot tollából (CSOMASZ TÓTH 1950, 98. o.). Itt jelent meg első formájában a reformátor fent idézett előszava. A dallamokkal Guillaume Franck, a genfi Szent Péter-templom ekkori énektanítója foglalkozott (P. VÁSÁRHELYI 2017, 9. o.).

Az 1543-as újabb genfi kiadásban Kálvin kiegészítette korábbi előszavát és visszavonta saját verseit, Marot-tól viszont már ötvenet közölt. A kötet csak szövegeket tartalmaz, de feltételezhető, hogy dallammal is megjelent – a többi genfi énekeskönyvhöz hasonlóan. Még ebben az évben bekapcsolódott a munkába Loys Bourgeois genfi kántor. Az 1547-es lyoni kiadásban látható Bourgeois első közreműködése, aki jelentős szerepet játszott a zsoltárdallamok formálásában és népszerűvé tételében. A dallamokra többszölamú feldolgozásokat is komponált (BÓLYA 2003, 507. o.).

Clément Marot halála után Kálvin egy lelkésztsársát, Théodore de Bèze-t kérte fel a hiányzó szövegek fordítására. Az 1551-es genfi kiadásban jelentek meg de Bèze első munkái, Marot tételeivel együtt összesen nyolcvanhárom zsoltár található benne. A dallamokat továbbra is Bourgeois gondozta (lásd *uo.*).

A zsoltároskönyv az 1562-es genfi kiadásban vált teljessé. Megtalálható benne mind a százötven zsoltár – Marot negyvenkilenc fordítást készített, de Bèze százegyét –, továbbá a Tízparancsolat és Simeon éneke. Minden tételhez található dallam, Bourgeois 1552-es távozását követően ezek szerzője egy bizonyos Maître Pierre, azaz Péter mester.⁴ A szövegek sokszínűségét tükrözi, hogy a százötven zsoltárhoz százhuszonnégy dallam kapcsolódik, és száztíz különböző versforma (P. VÁSÁRHELYI 2017, 11–12. o.).

Már Csomasz Tóth Kálmán megállapította, hogy – még ha ma idegennek érezzük is – a zsoltárdallamok jól alkalmazkodnak egy átlagos gyülekezet képességeihez: természetes hangközlépéseket használnak, hangterjedelmük legfeljebb egy oktáv körül mozog, ritmusképleteik pedig mindössze kétféle, hosszú és rövid érték váltakozásán alapulnak (CSOMASZ TÓTH 1950, 211–212. o.). Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a dallamok kizárólag a kor zenei ízléséből merítettek inkább: világi és táncdalok motívumaiból hozták létre a szerzők énekeiket. Pierre Pidoux széleskörű forráskutatása fedte fel, hogy milyen mélységben vette át a zsoltároskönyv a katolikus énekanyag – elsősorban gregorián himnuszok és szekvenciák – elemeit (PIDOUX 1962, 1–2. köt.; BÓDISS 2013/2014a; CSOMASZ TÓTH 2003b). A zsoltárok korabeli elterjedését segítette, hogy Claude Goudimel igen hamar, az el-

⁴ Az ő személyét egyelőre nem sikerült pontosan beazonosítani, napjainkban a kutatók Pierre Davantès-t tartják a leginkább valószínűnek (P. VÁSÁRHELYI 2017, 12. o.).

ső teljes kiadást követő három éven belül elkészítette négyszólamú feldolgozásait.⁵ Ezek elsősorban a házi muzsikálás népszerű tételeivé válhattak.

Szenci Molnár Albert munkássága

Az anyanyelvű zoltáréneklésre való törekvés ekkoriban Európa több területén jellemző volt, többek között korai magyar fordításokat is ismerünk (H. HUBERT 2004, 60–67. o.; FERENCZI 2013/2014, 197–198. o.). E törekvés kicsúcsosodása a teljes zoltároskönyv megjelenése Genfben, mely hamar találkozott a már létező igénnyel és gyorsan népszerűvé vált. A genfi zoltárok magyar közvetítői a kálinista német fejedelemségekben tanuló peregrinus diákok voltak, akik megtanulták és énekeltek a németre lefordított zoltárokat. (P. VÁSÁRHELYI 2017, 20. o.)

Szenci Molnár Albert strasbourg-i peregrinációja 1590-ben kezdődött, itt ismerhette meg alaposabban a zoltárokat. Meghatározó élmény volt számára az is, amikor először találkozott Theodore de Bèze-zel 1596-ban. Ránk maradt naplója betekintést enged abba, hogy mennyire sokat jelentettek neki a genfi zoltárok a következő években: számtalan helyen feljegyezte, mikor melyik zoltárt énekelte közösségben vagy egyénileg (SZABÓ 2003). 1602-ben két hónapot töltött Frankfurtban egy francia lelkész, Clément Duboys vendégeként. Mivel nem tudott franciául, a zoltárkönyv fordítása idején az ő segítségét kérte nyelvi kérdésekben (CSOMASZ TÓTH 1950, 218. o.). Szenci már a zoltárok első kiadásának előszavában leírta, hogy munkája során elsősorban Lobwasser 1573-ban kiadott német fordítását használta alapul,⁶ valamint utal Andreas Spethe 1596-os latin nyelvű kiadására is. Naplójából tudjuk, hogy igen rövid idő alatt készült el a teljes zoltárkönyv fordításával: 1606. március 9. és május 22. között az első száz, majd szeptember 1. és 23. között a maradék ötven zoltárt fordította le (P. VÁSÁRHELYI 2017, 23–24. o.).⁷ A teljes gyűjtemény, a *Psalterium ungaricum* 1607-ben, Hernbornban jelent meg először, a hozzá csatolt *Kis katekizmussal* együtt. Rövidesen követte két további németországi kiadás: egy évvel később Hanauban, majd 1612-ben az *Oppenheimeri Biblia* függelékeként.

A teljes *Psalterium ungaricum* magyar területen először 1635-ben jelent meg Lőcsén, evangélikus egyházi énekeskönyvben. Dallamokat nem találunk benne, ahogyan az ezt követő hasonló kiadások nagyobb részében sem. Az új énekek megtanulása így nehézségekbe ütközött. A Franciaországban hamar népszerűvé vált dallamok zenei formája igen távol állt a Magyarországon akkoriban elterjedt éneklési módoktól, például a historiás énektől vagy a népi gyökerekkel rendelkező tételektől. Mindezt fokozta, hogy szerény volt a zenei közműveltség, hiányoztak a zeneileg képzett emberek, akik az új dallamok tanítását segíthették volna (CSOMASZ TÓTH 2003d). Fontos azonban megjegyezni, hogy maga Szenci sem gondolta kizárólagossá tenni zoltároskönyvét, már annak 1612-es kiadásában közöl további zoltárparafrazisokat az általa kiemelkedőnek tartott régi magyar énekanyagból (H. HUBERT 2004, 61. o.).

⁵ A genfi zoltárokhoz három feldolgozássorozatot készített, különböző nehézségi fokon.

⁶ Érdekeség, hogy Szenci forrása az 1598-as herborni Bibliával együttesen megjelent zoltárkönyv volt, amely nem négyszólamú, hanem egyszólamú kottát tartalmazott – mint azt Fekete Csaba és H. Hubert Gabriella is bizonyították (P. VÁSÁRHELYI 2017, 27. o. utal a két tanulmányra: FEKETE 2003a és H. HUBERT 2003).

⁷ Már korábban is foglalkozott zoltárok fordításával, de pontos adataink nincsen (SZABÓ 2003, 151. o.; P. VÁSÁRHELYI 2017, 22. o.).

A genfi zsoltárok gyakorlati nehézségei

Szenci Molnár Albert teljesítménye kimagasló a kor hasonló nyelvi produktumaihoz képest, ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a dallam és a szöveg összeillesztése olykor problematikus, mai szemmel nézve gyakran előnytelen a prozódia. Csomasz Tóth Kálmán hívja fel a figyelmet arra, hogy „mind-azt azonban nem a mai, hanem az akkori mérték alá kell állítanunk, hiszen az egészen eltérő elvű – hangsúlyos-tagoló – magyar verselés akkor még nem volt elég hajlékony a német és francia költészetben már otthonos jambikus-trochaikus verstechnika megvalósítására” (CSOMASZ TÓTH 2003c, 429. o.). Ez a probléma végigkíséri a genfi zsoltárok hazai élettörténetét, részben a genfi ritmus és a magyar nyelv ellentéteinek köszönhető, hogy a 19–20. század során a zsoltáreklés válságba kerül.

A zsoltárok versformájának sokszínűsége szintén olyan nehézség, amely az érdeklődőket sokszor lenyűgözi, a gyülekezet számára azonban erősen nehezíti az énekek megtanulását. A legképzettebb kántor és kórus számára is fokozott figyelmet igényelnek a magyar zeneiségtől kissé idegen ritmusok és dallamfordulatok, részben ezért nehézkes a gyülekezetek számára megtanulni nagyobb mennyiségű genfi zsoltárt – még a folyamatosabb hagyománnyal rendelkező református közösségeknek is.

Szükséges még szót ejteni az énekek terjedelméről, amely evangélikus szempontból szintén problémás. A zsoltárkönyv eredeti funkciója a római liturgiában a napközbeni imaórákon való éneklés, ahol egy-egy zsoltár teljes egészében hangzott el, recitált formában. Napjaink protestáns gyakorlatából azonban a zsoltáros imaóra kivészett – néhány kivételes példától eltekintve.⁸ Evangélikus istentiszteleteinken jelenleg arra törekszünk, hogy énekeinket végigénekeljünk. Így egyrészt nem törik meg az énekeskönyvben közölt szöveg gondolatmenete, másrészt nem szükséges a liturgiát azzal megakasztani, hogy a lelkész hirdeti az énekszámot és a válogatott versszakokat.⁹ Énekeink igyekeznek ezt az igényt kiszolgálni, alig találunk olyan tételt, amely szétfeszítené az istentisztelet kereteit. Már a jelenlegi énekeskönyv szerkesztői is felismerték, hogy a genfi zsoltárok sok esetben nem illeszkednek ebbe a törekvésbe. Ennélfogva énekeskönyvünk olykor nem egy-egy Szenci-fordítás teljes terjedelmét közli, hanem válogatott versszakokat, vagy pedig egy, a versszakok összevonásával létrehozott új alakot. Bár így kifogásolható a szövegűség sérülése, mégis a „kisebbik rossz” egy előre átgondolt szerkesztői munka során rövidíteni az énekeket, mint a lelkész, kántor és egyházi néhány perces egyeztetése alatt, közvetlenül az istentisztelet előtt. Jelenlegi zsoltáraink esetében az 1982-es énekeskönyv ilyen irányú törekvéseit jónak látom őrizni.¹⁰

Genfi zsoltárok az Evangélikus énekeskönyvben

Énekeskönyvünk a következő hat zsoltárt közli Szenci Molnár Albert nyomán:

- 8. zsoltár: *Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk* (EÉ 44)
- 25. zsoltár: *Szívemet hozzád emelem* (EÉ 321)
- 42. zsoltár: *Mint a szép híves patakra* (EÉ 76)
- 65. zsoltár: *A Sion hegyén, Uram Isten* (EÉ 488)

⁸ Néhány közösségben találunk vesperát, esetleg a napot indító primát evangélikus és református körökben egyaránt.

⁹ Talán nem szükséges részletezni, hogy az énekszám tábla a legtöbb helyen nem alkalmas bonyolult számsor elhelyezésére.

¹⁰ A zsoltárok illyesfajta és további módokon történő felhasználásáról részletesebben: DOBSZAY 2004/2005.

- 90. zsoltár: *Tebenned bízunk eleitől fogva* (EÉ 339)
- 134. zsoltár: *Úrnak szolgálai, mindnyájan* (EÉ 46)

Leginkább elterjedt és használt énekünk a 42. zsoltár, amely mai formáját tekintve a lehető legtávolabb áll a genfi zsoltártól. Az ének története roppant izgalmas: a ritmikáját tekintve színes, metrumváltásokban gazdag genfi alak hamar népszerű lett német területeken, és ott magára vette a korálra jellemző tulajdonságokat, szerves része lett a korálirodalomnak.¹¹ A dallam elterjedt 3/4-es lüktetésben, valamint kiegyenlített negyedeken haladó ritmusban is. Jelenleg használt énekünk ez utóbbit idézi, szövege pedig az 1911-es *Dunántúli énekeskönyv*ben közölt modernizálásokat őrzi (egy kihagyott strófától eltekintve). A változtatások ellenére, vagy talán épp azok miatt az éneket evangélikus gyülekezeteink a sajátjuknak érzik, szinte mindenhol ismerik és énekelik. Ebben az esetben, bármennyire is fontosnak tartjuk az ökumenikus kapcsolatok erősítését, nem elképzelhető a jelenlegi dallamforma lecserélése. Érdemes azonban törekedni arra, hogy gyülekezeti kórusainknak repertoárt biztosítsunk az eredeti, ritmizált forma megismerésére és megtanulására. Ezt segítheti az egyszerű, reformáció korabeli feldolgozások közzététele.¹²

A 134. zsoltár szintén ismert ének, rövid szövege lehetőséget kínál teljes terjedelmű eléneklésre. A szöveg modernizálásai jól átgondoltak, és bár nehezítik a református–evangélikus közös használatot (hiszen bizonyos esetekben ki-ki emlékezetből éneklé saját verzióját), maguk a változtatások indokoltak mind prozódiai, mind nyelvi szempontból. Ez a tétel szép példája annak, miként tud egy genfi zsoltár viszonylag ép formában beépülni az evangélikus énekkincs törzsanyagába.

A 8. zsoltárt leginkább első versszakával ismerik gyülekezeteink mint az adventtől a vízkeresztig tartó (2.) liturgia kegyelemhirdetés utáni énekét. A szöveg megegyezik a *Dunántúli énekeskönyv*ben közölt formával, amelyről Kiss János megállapítja disszertációjában, hogy „a régi szöveggel azonos verssor a kezdősoron kívül nincs” (1951–52, 5. o.). Később Ferenczi Ilona is felhívja a figyelmet arra, hogy szükséges a himnológiai adatolás pontosítása, hiszen a szöveg gyakorlatilag nem tekinthető Szenci fordításának. Szintén említi azt a fájó hiányt, hogy a genfi változatban és Szcincinél is a 8. vers keretversnek indul, amire az evangélikus szövegben nincs utalás (FERENCZI 1993, 69. o.). Az elmúlt századok kiegyenlített éneklését idézi az ének ritmistorzulása: az utolsó sor ma hangszúllyal indul az eredetileg rövid felütés helyett.

Ez az ének jól ábrázolja az énekeskönyv-megújítás bizottságainak összetett munkáját. Van egy énekünk, amelynek első versszakát sok helyen ismerik és énekelik, talán fejből is tudják. A további versszakok – tudomásom szerint – alig kerülnek elő az istentiszteleti életben. A történelmi hitelesség erősen megkérdőjelezhető, ráadásul azt se tudjuk visszakeresni, hogy pontosan ki eszközölte a jelentős szövegi és kisebb ritmikái átalakítást. Amennyiben a ritmust visszaállítjuk az eredetire, az az egész szövegre hatni fog: végig kell nézni minden egyes strófát, és sok esetben szükség lesz változtatásra az elfogadható prozódia érdekében – beleértve a dallamhoz kapcsolódó további szövegeket is. Ha a dallam változatlanul marad, akkor is megfontolandó a szöveg kérdése. Törekedjünk az eredeti keretvers visszaállítására? Jelen ének esetében a Szenci-szöveg minimális modernizálását református testvéreink elvégezték, annak átvételével nyereségünk egy újabb közös ének lenne. Az viszont

¹¹ Leggyakrabban *Wie nach einer Wasserquelle*, illetve *Freu dich sehr, o meine Seele* szövegkezdettel.

¹² Nehézséget okoz, hogy a jelenlegi szöveg több ponton kevésbé illeszkedik a ritmizált alakhoz, de a megfelelő – nem túl gyors – tempó kiválasztása sokat segíthet.

összesen kilenc versszakot jelentene, mivel most összevont versszakok szerepelnek. Ez a terjedelem a jelenleginél is ritkábbá tenné a liturgián túlmutatató használatot.

Többé-kevésbé ismert énekeink közé tartozik a 90. genfi zsoltár, mely abban kivételes, hogy szövege és dallama egyaránt őrzi a négyszáz éves formát. A *Dunántúli énekeskönyv* még közli az eredeti kilenc versszakot, jelenlegi énekeskönyvünkben ez három strófára csökkent. A rövidítés mindenképp megkönnyítette az istentiszteleti használatot. Az már vita tárgyát képezheti, hogy tartalmilag ezt előnynek vagy hátránynak tekintjük: a mai kor emberéhez közelebb került a mondanivaló azáltal, hogy a haragvó istenképet taglaló versszakok kimaradtak, ugyanakkor megkérdőjelezhető, hogy érdemes-e ezt a gondolatot minden esetben eltüntetni zsoltárainkból.

A 25. és a 65. zsoltár helyzete egymáshoz nagyon hasonló: kimondható, hogy nem tudtak igazán meggyökerezni az evangélikus gyülekezetekben, használatuk viszonylag ritka. Mindkét szöveg elhagy több versszakot, a meglévőket pedig nem túl meggyőzően modernizálja. Dallamuk őrzi a genfi alakot – valószínű, hogy bonyolult ritmikájuk is nehezíti a megtanulást. A jövő kérdése, hogy szövegeket tudjuk-e olyan formába önteni, amely inspirálja a lelkészeket, kántorokat és énektanítókat az egyébként nem könnyű dallamok gyülekezeti tanítására, használatára.

Zárszó

Talán kimondható, hogy a genfi zsoltárok népszerűsége és ismertsége általában nem érte el Magyarországon az őket megillető helyet. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai azonban túléltek a történelem viharait, és a 20. század második felében újult lendülettel fordultak feléjük, leginkább a református egyházzenészek. Evangélikus énekanyagunk gazdagításakor érdemes velük foglalkozni, mert szövegeik bibliai alapokon nyugvó énekeket adhatnak gyülekezeteinknek, közben pedig hidat képeznek számunkra a reformáció korával és törekvéseivel.

A mára meghonosodott néhány tétel őrzése mellett szükséges a teljes *Psalterium ungaricumot* megvizsgálni, hiszen találhatóak benne olyan tételek, amelyek a leginkább szöveghű formában átvehetők, és ma is érvényes gondolatokkal tudják gyarapítani gyülekezeteink énekeit.¹³ Néhány javaslat a válogatáshoz:

1. Az ének dallama ne legyen túl bonyolult. Javasolt a mai fülnek ismerős tonalitás keresése, továbbá a hosszú dallamsorok és gyakori metrumváltások elkerülése.
2. Fontos az érthető szöveg, ne legyen szükség annak átírására, modernizálására.
3. A zsoltár terjedelme lehetőleg ne haladja meg az istentiszteleti énekelhetőséget. Ha a szöveg mégis túl hosszú, érdemes egymást követő versszakokat, egy gondolati egységet beemelni.
4. Előny, ha az ének református gyülekezetekben ismert és kedvelt, így könnyebb lesz a közös használat.

Mindemellett megemlítendő, hogy az énekeskönyv-megújítás szerteágazó munkafolyamatában szükséges foglalkozni további zsoltárparafrázisokkal, a régi magyar énekektől kezdve egészen a 21. századi szövegekig. Így éneklésünk felfrissülésének egyik alapja lehet a zsoltárok könyve – kiindulva LUTHER

¹³ Ferenczi Ilona tanulmányában kategorizálta a zsoltárokat és kiemelte a harminc legfontosabb tételt. Az ő munkája segítheti a további gondolkodást (FERENCZI 2013/2014). Jőmagam egy huszonkét tételű listát készítettem a zsoltárok tanulmányozása közben, ezek részletes bemutatása jelen tanulmány terjedelmét túlfeszíti. A munka következő szakasza lesz a javasolt tételek egyenkénti vizsgálata.

szavaiból, aki szerint „az ember minden dologban olyan zoltárookra és igékre lelhet benne, amelyek megérintik, és olyannyira szívéből szólnak, mintha bizony egyedül érte tétettek volna ide, hogy ennél jobbat nem írhatott, de nem is kívánhatott volna” (2010, 53. o.).

Past and Present of the Genevan Psalms

► **One of the tasks of the hymnal renewal working groups within the Evangelical Lutheran Church in Hungary is to examine our current hymns: their history and their role in the life of our congregations. At the same time, finding new hymns to add to the existing hymnal is also an ongoing task. The search for new hymns extends to 21st-century texts and melodies, but it also offers an opportunity to review the hymns already in use in other Christian churches in Hungary and Lutheran churches worldwide. The evaluation of the old and the search for the new blends smoothly together in the Geneva psalms. The purpose of the following study is to provide a historical background to the hymn group and a practical view of the hymns currently in use, which will help us plan their future application.**

Hivatkozott művek

- A. MOLNÁR Ferenc – OSZLÁNSZKI Éva 2012. A Szenci Molnár Albert fordította zoltárok szöveghagyományozódása a mai magyarországi református énekeskönyvben. *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évf. 2. sz. 3–9. o.
- ÁROKHÁTY Béla 1934. Szenci Molnár Albert és a genfi zoltárok zenei ritmusa. *Protestáns Szemle*, 43. évf. 2. sz. 79–87. o.
- BÓDISS Tamás (szerk.) 2003. *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai*. Református Egyházzene Munkaközössége, Budapest.
- BÓDISS Tamás 2012/2013. Kálvin és a zene. Az újragondolás időszerűsége és szükségessége. *Magyar Egyházzene*, XX. évf. 4. sz. 441–446. o.
- BÓDISS Tamás 2013/2014a. Kálvin és a zene. A genfi dallamok gregorián kapcsolatai. *Magyar Egyházzene*, XXI. évf. 3. sz. 317–319. o.
- BÓDISS Tamás 2013/2014b. Kálvin és a zene. Az egyházi és a világi. *Magyar Egyházzene*, XXI. évf. 2. sz. 219–220. o.
- BÓDISS Tamás 2014/2015. Kálvin és a zene. A genfi liturgia. *Magyar Egyházzene*, XXII. évf. 1. sz. 81–84. o.
- BÓDISS Tamás 2015/2016. A genfi zoltárok közlésének zenei kérdései. *Magyar Egyházzene*, XXII. évf. 2. sz. 157–162. o.
- BÓLYA József (szerk.) 2002. *Claude Goudimel zoltárok. Négyszólamú kórusok a genfi zoltárok dallamaira*. 1565. Magyarországi Református Egyház Zsinata, Budapest.
- BOURGEAIS, Loys 2003. *A muzsika igaz útja. 1550*. Ford. Jeney Zoltán. Szerk. Ferenczi Ilona – Draskóczy László. Budapest.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 1950. *A református gyülekezeti éneklés. Útmutató és adattár a próbaénekeskönyvhöz*. Magyar Református Egyház, Budapest.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003a. A négyszáz éves genfi zoltár magyar tanulságai. In: BÓDISS 2003, 481–490. o.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003b. Új dokumentumgyűjtemény a hugenotta zoltár történetéhez. In: BÓDISS 2003, 405–417. o.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003c. Négyszáz év hallhatatlanság. In: BÓDISS 2003, 426–436. o.

- CSOMASZ TÓTH Kálmán 2003d. Szenci Molnár Albert és a magyar zenei írásbeliség. In: BÓDISS 2003, 436–451. o.
- DOBSZAY László 1995. *A magyar népének*. 1. köt. Veszprémi Egyetem Nyomdája.
- DOBSZAY László 2004/2005. A genfi zsoltárok használati értéke. *Magyar Egyházzene*, XII. évf. 2–3. sz. 159–169. o.
- DRÖMANN, Hans-Christian 2009. 299. Aus tiefer Not schrei ich zu dir. In: Wolfgang Herbst – Ilsabe Seibt (szerk.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch. Heft 15*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 24–30. o.
- FEKETE Csaba 2009a. A genfi zsoltárok elterjedése hazánkban. In: Fazekas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról*. Kálvin Kiadó, Budapest, 185–242. o.
- FEKETE Károly 2009b. Kálvin és az istentisztelet. In: Fazekas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról*. Kálvin Kiadó, Budapest. 140–181. o.
- FERENCZI Ilona 1993. Evangélikus énekeskönyv, 2002 (?). 2. rész (41–45. ének). *Lelkipásztor*, 68. évf. 2. sz. 68–69. o.
- FERENCZI Ilona 2013/2014. A genfi zsoltárok helye a magyarországi református és evangélikus énekeskönyvben. *Magyar Egyházzene*, XXI. évf. 2. sz. 197–204. o.
- GÁRDONYI Zoltán et al. 1993. „...eleitől fogva...” *Tanulmányok, dolgozatok, hozzászólások a genfi zsoltárok énekléséről*. ReZeM, Budapest.
- H. HUBERT GABRIELLA 2003. Szenci Molnár Albert és a 17. századi gyülekezeti énekeskönyv-kiadás. *Magyar Könyvszemle*, 119. évf. 3. sz. 349–356. o.
- H. HUBERT Gabriella 2004. *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó, Budapest. (Historia Litteraria 17. Evangélikus gyűjteményi kiadványok 2.)
- LUTHER Márton 2010. *Előszók a Szentírás könyveihez*. Ford. Szita Szilvia. 2. kiad. Luther Kiadó – Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. (Magyar Luther Könyvek 2.)
- LUTHER Márton 2013. *Levelek*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 7.)
- MCGRATH, Alister 2001. *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*. Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna. Osiris Kiadó, Budapest.
- P. VÁSÁRHELYI Judit (szerk.) 2017. *Szenci Molnár Albert Psalterium Ungaricum. Kis Katekizmus. Herborn 1607*. Balassa Kiadó – Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest. (Bibliotheca Hungarica Antiqua 46.)
- PIDOUX, Pierre 1962. *Le Psautier Huguenot*. 1. köt. *Les Mélodies*. 2. köt. *Documents et bibliographie*. Edition Baerenreiter, Bâle.
- SZABÓ András (szerk.) 2003. *Szenci Molnár Naplója*. Universitas Könyvkiadó, Budapest. (Historia Litteraria 13.)

Értékkörzés és megújulás

Énekeskönyv-műhelymunka a Magyarországi Evangélikus Egyházban

■ ECSEDI ZSUZSANNA

Evangélikus Kántorképző és Egyházzenei Intézet
tudományos főmunkatárs
E-mail: ezsu@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.1.4

- **Az evangélikus egyházban zajló énekeskönyv-megújítás 2022-ben elkezdett nagyszabású munkáját tekintve túl korán jött a *Lelekipásztor* folyóirat egyházzenei különszámának ötlete. A munkafolyamatok többsége még nem tart ott, hogy végleges eredményekről tudományos alapossággal beszámolhatnánk. A műhelymunkába, a rekordkészítésbe viszont már most betekintést tudunk adni. Ez esetünkben széles körű gyűjtést jelent: az elemzett énekek himnológiai adatainak pontos meghatározását, valamint a szöveg és a dallam aktuális formájának szakmai értékelését. A szövegi bizottság és a dallami bizottság leginkább a rekordok összegző gondolatai alapján határozza meg, mi a teendő egy adott énekkel.**

Kulcsszavak: énekeskönyv-megújítás / rekord / himnológiai adatok / szövegi bizottság / dallami bizottság / fordítás / metrum / ritmus / dallamvariáns / ad notam

Kiindulás: adatgyűjtés, rekord

Az énekeskönyv-megújítás munkája 2022-ben indult meg egyházunkban azzal a reménnyel, hogy egy évtizeden belül kézzelfogható eredménye lesz.¹ Az énekek adatainak gyűjtésére külön honlapot hoztunk létre aprólékosan végiggondolt szempontrendszerrel.² Itt minden olyan ének sorszámot kaptott, amely az *Evangélikus énekeskönyvben* (ÉÉ 1982) vagy a *Evangélikus istentisztelet – Gyülekezeti liturgikus könyvben* (GyLK 2007) megtalálható. És azok a tételek is szerepelnek, amelyeket újonnan tervezünk bevenni készülő kötetünkbe.

A rekordozásra felkért munkatársak a honlap szempontrendszere szerint töltik fel az adatokat, énekeskönyvi oldalakat, táblázatokat, valamint írják meg sokrétű javasolataikat. Szöveg esetében ez lehet például kisebb-nagyobb igazítás, a versszakok számának növelése vagy csökkentése, indokolt esetben új fordítás kérése. Dallam esetében leginkább a lejegyzés módja igényelhet figyelmet – a hangnem, az ütembeosztás és a ritmusértékek felülvizsgálata, a kottagrafika meghatározása –, de az is előfordulhat, hogy más metrum, dallamvariáns vagy *ad notam* dallam mellett döntünk, ami kihasználással van a szövegre. A vizsgálat jellegéből következik, hogy a javaslat időnként egy-egy ének elhagyása mellett szól (legyen ez akár régi, akár új tétel).

¹ A munka honlapja: <https://enekeskonyv-megujitas.lutheran.hu>. Itt megtalálható többek közt a munka indoklása, a bizottságok névsora, az ülések nyilvántartása és az első próbafüzet anyaga.

² evangelikus-enekek.glide.page/.

Példa az elemzésre

A rekordozás módját, részleteit a Hogyne dicsérném az Istent (EÉ 53) elemzésén keresztül mutatjuk be.³ Egyrészt azért, mert ez a tétel énekeskönyvünk törzanyagához tartozik. Másrészt azért, mert speciális helyzet állt elő: az éneket előbb a dallami bizottság tárgyalta, és arra a döntésre jutott, hogy – a meglévő forma meghagyása mellett – más dallamvariánst is közkinccsé szeretne tenni. Ez a változat viszont páratlan metrumú, így új fordításra van szükség. A szövegi bizottság már ezen információk ismeretében kezdett foglalkozni az énekkel.

Himnológiai áttekintés

A *Sollt ich meinem Gott nicht singen*, Paul Gerhardt berlini lelkész verse 1653-ban jelent meg a Johann Crüger kántor szerkesztette *Praxis pietatis melica* énekeskönyv ötödik kiadásában – dallamközlés nélkül, *Lasset uns den Herren preisen* ad notam jelzéssel (PPMEDW⁵: 223. sz., 422–426. o.).

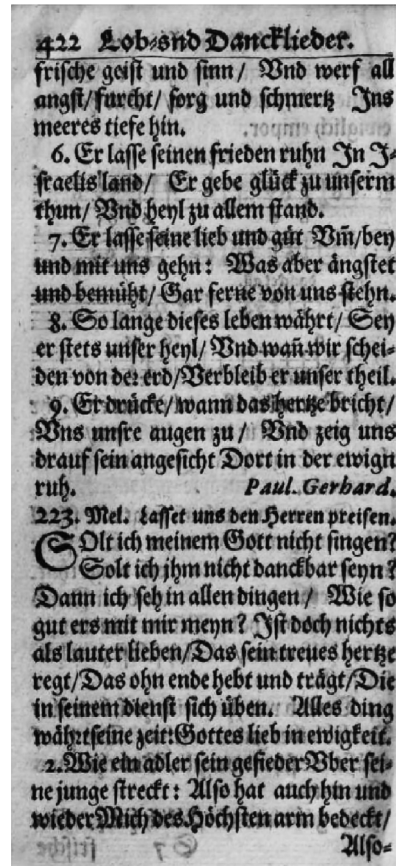
Összehasonlító táblázatunk első oszlopa ezt a szöveget eleveníti fel (a táblázatot lásd a 36–39. oldalon). Szögletes zárójelben itt található a mai forrás, az *Evangelisches Gesangbuch* számozása is, amely tíz versszakot ad közre (EG 325).

Meglepő, hogy Crüger, aki számos Gerhardt-költeményhez saját maga komponált zenét, ebben az esetben Johann Schopnak 1641-ben a *Himmlische Lieder* című gyűjteményben megjelent dallamával (vö. STEIGER-KÜSTER 2012, 42–43. o.) kapcsolta össze a tizenkét strófás verset. (És bár Crüger is írt dallamot ehhez a szöveghez, az nem tudott meggyökerezni.)

Az ének különböző fordításokban közel háromszáz éve része a magyar nyelvű evangélikus énekeskönyveknek. A 18. században a *Zengedező mennyei kar* bővített kiadásában jelenik meg először tizenkét versszakkal (ZMK 188), majd a legjelentősebb gyűjtemény, az *Új zengedező mennyei kar* is közli (ÚZMK 243). Összehasonlító táblázatunk második oszlopában ez utóbbi szövege látható (a két forma lényegében megegyezik).

19. századi énekeskönyveink racionalizálják és rövidítik a verset (Dt 312, NGy 342). A nagymértékű szövegromlás miatt ennek részleteivel most nem foglalkozunk.

A 20. század elején keletkezett az a fordítás, amelyet ma is használunk; a fordító-átdolgozó – az 1911-es énekeskönyv

1. ábra. Paul Gerhardt versének első oldala.

Praxis pietatis melica, Berlin 1653

³ Az ének adatgyűjtő oldala honlapunkon: <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/doi5f4/s/2eb615/r/M-wjreXoQ7uKy7ZnLGc4cQ>. (Megtekintés: 2024. október 24.)

2. ábra. Johann Schop dallama. *Himmlische Lieder*, Lüneburg, 1641.

A bizottságok munkája

3. ábra. Paul Gerhardt énekének első versszak. *Evangelikus énekeskönyv*, Budapest, 1982

lent. Másrészt tanulmányozták FERENCZI Ilona elemzését (1993, 151–152. o.). Ebből most a refrénre vonatkozó részt emeljük ki.

adatbázisa szerint – Zábrák Dénes (KÉ 7). Ez a hét versszak az eredeti költemény 1., 2., 3., 4., 6., 10–11. és 12. strófájának feleltethető meg. Összehasonlító táblázatunk harmadik oszlopa az 1911-es, negyedik oszlopa a most használatos, 1982-es énekeskönyv verzióját tartalmazza.

A német énekeskönyvekben az évszázadok során Schop páratlan lüktetésű, változatos ritmusú, dór dallama hagyományozódott (lásd a 2. ábrát).

A magyar anyagban kottával először az 1911-es énekeskönyvhöz készült *Dallamos könyvecskében* találkozunk (Dk 69. sz., 54. o.). Az itt felbukkanó kiegyenlített metrumú, moll dallamvariáns és az EÉ 53 verziója hangról hangra megegyezik, különbség csak a lejegyzésben van: az első negyedekben, a második nyolcadokban mozog.

A német és magyar dallamforma nemcsak metrumában és ritmusában, hanem egyes helyeken hangfokokban is különbözik.

A dallami bizottság úgy vélekedett, hogy Paul Gerhardt versének örvendező, hálaadó karakteréhez jobban illene egy ritmikailag mozgalmasabb dallamváltozat. A német énekeskönyvekben használt formát viszont túl nehéznek ítélte. Ezért arra tett javaslatot, hogy Johann Sebastian Bach variánsát (BWV 413; SCHEMELLI 281. sz., 187. o.) alapul véve készüljön új fordítás az énekhez. A terv pedig az, hogy mind a most használatos, mind az új változat helyet kapna megújult énekeskönyvünkben.

A szövegi bizottság két irányba indult el. Egyrészt tudomásul vették, hogy a ritmikussabb dallamvariánshoz új fordításra van szükség. Azt is felmérték, hogy ennek terjedelme és versszakválogatása komoly dilemmát je-

„Az évtizedek óta folyamatosan használatban lévő kedvelt ének borúsan induló, de bizakodóan végződő refrénjét – »Minden elhagy, elfeled, / Isten vég nélkül szeret« – már nehezen tudnánk másképp elképzelni. Pedig az ének refrénje eredetileg nem ezt az ellentétet tartalmazza; [...] Az eredeti német szöveg – »Alles Ding währt seine Zeit, / Gottes Lieb in Ewigkeit« – más dolgokat állít szembe. A refrén első sora arról szól, hogy Istennel mindennek rendelt ideje van, s minden dolog, mely egykor kezdetét vette, véget is ér. Ezzel szemben Isten szeretete öröktől fogva van és örökké megmarad. Álljon itt egy fordítási műhelykísérlet: »Véget érnek mindenek – Isten örök szeretet.«» (Uo. 151. o.)

Javaslat a továbblépésre

A fordítás és versszakválogatás munkáját igyekszünk megkönnyíteni a teljes Gerhardt-költemény áttekintésével (vö. STALMANN 2018, 44–49. o.).

A strófák – az utolsó versszakot kivéve – azonos sorpárral végződnek. E refrén bibliai versekhez kapcsolódik. „Mindennek megszabott ideje van, megvan az ideje minden dolognak az ég alatt.” (Préd 3,1) „Látom, hogy vége lesz mindennek, ami megvan, de a te parancsolatod végtelen.” (Zsolt 119,96) A befejező sorpár pedig az éneklő ember életcélját fogalmazza meg: „Míg én örökké aztán / Áldlak ez élet után.” (ÚZMK 12).

A kezdő és záró versszak keretet ad az éneknek. A 2–4. strófa alkotta egység a Szentháromság tagjainak dicsérete. A következő szakasz, az 5–7. versszak Isten szeretetteljes gondoskodását és kegyelmét mutatja be. A 8–10. strófa témája a Sátán fenyegetése és Isten oltalma, az ember vétke és Isten kegyelme, a büntetés és a kereszt által Istenhez közelítés. STALMANN elemzése szerint ezek a versszakok ma nyelvileg és teológiailag problémákat vetnek fel – nem véletlen, hogy az EG-ből éppen a 8–9. strófa maradt ki (2018, 44–49. o.). A 11. versszak mögött Pál apostol szavai ismerhetők fel: „Emberi erőt meghaladó kísértés még nem ért titeket. Isten pedig hűséges, és nem hagy titeket erőtökön felül kísérteni; sőt a kísértéssel együtt el fogja készíteni a szabadulás útját is, hogy el bírjátok azt viselni.” (1Kor 10,13) A 12. versszak az előző szakasz gondolatát bontja ki és emeli át-szellemült imádsággá.

Az EÉ formája tartalmazza a keretező strófákat, az első hármas egység mindegyik versszakát, valamint a második és a harmadik egységből egy-egy szakaszt. Ez a hét versszak – a hosszú, összetett strófaforma miatt – már eléri az egyszerre énekelhetőség határát. Viszont fontos volna, hogy az új fordításban is megjelenjen mindhárom belső egység mondanivalója, akár összevontan, akár úgy, hogy bizonyos versszakok sorszámának szögletes zárójelbe helyezésével rövidebb versszakválogatás-

4. ábra. Johann Sebastian Bach dallamvariánsa és harmonizálása. Schemelli-énekeskönyv, BWV 413

ra is javaslatot teszünk. (A szövegi bizottság az EÉ jelenlegi verziójának 2., 5. és 6. versszakát javasolja zárójelbe tenni.)

Az új fordítás elkészítéséhez hasznos tanulmányozni az ÚZMK szövegét. Nyilvánvaló, hogy ez a verzió egy az egyben nem használható, de pontosan követi az eredeti verset, így egy-egy strófa mondanivalójának meghatározásában nagy segítség lehet (a Glide-on lévő szövegtáblázatban pedig még egy gépi fordítást is feltüntettünk).

Összegzés

Nem mindegyik tételnél van szükség ilyen sokoldalú megközelítésre, és nem is mindegyik állítja ennyi feladat elé az énekeskönyv-megújítás munkatársait. A *Hogyne dicsérném az Istent* szerteágazó elemzésének bemutatásával az volt a célunk, hogy érzékeltessük a megújító munka mennyiségét, változottságát – és nem utolsósorban felelősségét.

Függelék

Összefoglaló táblázat

Praxis pietatis melica 1653, 223 Maihoz közelítő helyesírással	Új zengedező mennyei kar 1743, 243 Maihoz közelítő helyesírással	Keresztyén énekeskönyv (Dt) 1911, 7	Evangélikus énekeskönyv 1982, 53 Az eltérések kurzívval jelezve
1. [EG 1.] Sollt ich meinem Gott nicht singen? Sollt ich ihm nicht dankbar sein? Denn ich seh in allen Dingen, wie so gut er's mit mir mein'. Ist doch nichts als lauter Lieben, das sein treues Herze regt, das ohn Ende hebt und trägt, die in seinem Dienst sich üben. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	1. Hogy ne dicsérném az Istent, Hálaadó énekben, Mivel látom dolgában szent, Jóltévőm mindenekben, Nem más, de csupa szeretet Ő szívéig igazgatja. Ezt azokhoz megtartja, kik híven szolgálják őtet: Mi[n]den elvész embertül. Isten szeretet vég nélkül.	1. Hogy ne dicsérném az Istent, Zengedező énekkel, Ki dolgában oly bölcs, oly szent És jót tesz mindenekkel, Ő minden áldások Atyja, Csupa jóság, szeretet, Ki engem bölcsen vezet, És hú szívéig hozzám hajtja. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	1. <i>Hogyne dicsérném</i> az Istent Zengedező énekkel, Ki dolgában oly bölcs, oly szent, És jót tesz mindenekkel! Ő minden áldások Atyja, Csupa jóság, szeretet, Ki engem bölcsen vezet, És hú szívéig hozzám hajtja. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.
2. [EG 2.] Wie ein Adler sein Gefieder über seine Jungen streckt, also hat auch hin und wieder mich des Höchsten Arm bedeckt, alsobald im Mutterleibe, da er mir mein Wesen gab und das Leben, das ich hab und noch diese Stunde treibe. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	2. Mint sas az ő szárnyaival Béfedez fiait, Így az Isten karjaival Fedez, nyújtja javait. Nékem még Anyám méhében, Midőn engem formála, Áldása reám szálla, Megtarta eddig kedvében: Minden &c.	2. Mint a hogy a sas kicsinyét Szárnyával betakarja, Engem is befedez, megvéd Az Úr hatalmas karja. Már anyám méhétől kezdve, Midőn életet adott, Áldását, mint harmatot Reám bőven hintegette. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	2. Mint ahogy a sas kicsinyét Szárnyával betakarja, Engem is <i>befed és megvéd</i> Az Úr hatalmas karja. Már anyám méhétől kezdve, Midőn életet adott, Áldását mint harmatot Reám bőven hintegette. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.

3. [EG 3.] Sein Sohn ist ihm nicht zu teuer, nein, er gibt ihn für mich hin, dass er mich vom ewgen Feuer durch sein teures Blut gewinnt. O du unergründ'ter Brunnen, wie will doch mein schwacher Geist, ob er sich gleich hoch befließt, deine Tief ergründen können? Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	3. Nem volt néki az ő Fia Drága, de értem adta, Hogy ne ártsón bűnnek díja, Szent vérét kiontotta. Oh te nagy s megmérhetetlen Kútfő, hogy érhessem el Erőtelen hitemmel Mélységedet, mely végetlen? Minden &c.	3. Nem kímélte szent Fiát sem Ő nagy szeretetében, Kárhózatból hogy kimentsen, Odaadta énrtem. Oh nagy az Isten kegyelme, Melynek csodás mélyére, Bármint kutat, nem ér le Az emberi véges elme. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	3. Nem kímélte szent Fiát sem Ő nagy szeretetében, Kárhózatból hogy kimentsen, Odaadta énrtem. <i>Nagy az Isten hű kegyelme,</i> Melynek csodás mélyére, Bármint kutat, nem ér le Az emberi véges elme. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.
4. [EG 4.] Seinen Geist, den edlen Führer, gibt er mir in seinem Wort, dass er werde mein Regierer durch die Welt zur Himmelsport; dass er mir mein Herz erfülle mit dem hellen Glaubenslicht, das des Todes Macht zerbricht und die Hölle selbst macht stille. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	4. Ő szent Lelkét vezetőnek Adja szent igéjében, Hogy kalauza lelkemnek Légyen világ völgyében, És hogy szívembe béolta Hitnek tiszta világját, Mely az halál fullánkját S pokol hatalmát megrontsa. Minden &c.	4. Lelke hűségese vezérem, Kit mellém örül adott, Míg örök hazám elérem S itt hagyok bút, bánatot. Ki meggyújtja hitem lángját S biztat, hogy éltem Atyja, Gyermekeit el nem hagyja S elveszi a sír fullánkját. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	4. Lelke az én hű vezérem, Kit mellém örül adott, <i>Örök hazám míg</i> elérem, S itt hagyok bút, bánatot; Ő meggyújtja hitem lángját, Biztat, hogy éltem Atyja Gyermekeit el nem hagyja, Elveszi a <i>bűn fullánkját.</i> Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.

PPM A PPM és az EG közötti eltérések kurzívval jelezve	ÚZMK	Dt 1911	EÉ
5. [EG 5.] Meiner Seele Wohlergehen hat er ja <i>wohl recht</i> bedacht; will dem Leibe Not <i>zustehen</i> , nimmt er's gleichfalls wohl in acht. Wenn mein Können, mein Vermögen nichts vermag, nichts helfen kann, kommt mein Gott und hebt mir an sein Vermögen beizulegen. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	5. Lelkem dolga hogy jó légyen, Gondja van reá nagyon, Testemmel is hogy jól tégyen, Kész, ha szüksége vagyon. Midőn erőm s tehetségem Elfogyott teljességgel, Az Isten sietséggel Eljön és lesz segítségem. Minden &c.	–	–
6. [EG 6.] Himmel, Erd und ihre Heere hat er mir zum Dienst bestellt; wo ich nur mein Aug hinkehre, find ich, was mich nährt und hält: Tier und Kräuter und Getreide; in den Gründen, in der Höh, in den <i>Püschchen</i> , in der See, überall ist meine Weide. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	6. Földön, mennyen rendelt mindent, Hogy énnékem szolgáljon, Valamire szemem nézend, Talállok, mi tápláljon. Gabonát, füvet és vadat Völgyön s magas helyeken, Erdőn s mély tengereken Énnékem eledelt adat. Minden &c.	5. (6.) Ég és föld ezer csodáit Szolgáltatomra adá; Mit szemem lát s szívem áhít, Tőlem meg nem tagadá. Áldást hint hegyen és völgyön, Jóságából meglelem Minden nap eledelem S urrá tett engem a földön. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	5. (6.) <i>Égnek, földnek nagy csodáit</i> Szolgáltatomra adta. Mit szemem lát, szívem áhít, Tőlem meg nem tagadta. <i>Ő hint áldást hegyen-völgyön.</i> Jóságából meglelem <i>Mindennapi kenyere</i> Mindenütt ezen a földön. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.

PPM A PPM és az EG közötti eltérések kurzívval jelezve	ÚZMK	Dt 1911	EÉ
7. [EG 7.] <i>Wann</i> ich schlafe, wacht sein Sorgen und ermuntert mein Gemüt, dass ich alle liebe Morgen schaue neue Lieb und Güt. Wäre mein Gott nicht gewesen, hätte mich sein Angesicht nicht geleitet, <i>wäre</i> ich nicht aus so mancher Angst genesen. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	7. Ha aluszom, van rám gondja, Ébren tartja elmémet, Minden reggel megújítja Elfáradott testemet, Ha isteni segedelem Nem lett volna ügyemben, Vigasztalóm mindenben, Elnyom'tt volna veszedelem. Minden &c.	—	—
8. [EG -] Wie so manche schwere Plage Wird vom Satan rumgeführt, Die mich doch mein Lebetage Niemals noch bisher gerührt. Gottes Engel, den er sendet, Hat das Böse, was der Feind Anzurichten war gemeint, In die Ferne weggewendet. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	8. Mely sok nehéz csapásokkal A Sátán fenyegetett, De még eddig mindazokkal Engem nem illethetett, Mert az Isten szent angyala oltalmamra érkezett, Sátán mint igyekezett, Azt az elfordítja vala. Minden &c.	—	—

PPM	ÚZMK	Dt 1911	EÉ
9. [EG -] Wie ein Vater seinem Kinde Sein Herz niemals ganz entzeucht, Ob es gleich bisweilen Sünde Thut, und aus der Bahne weicht: Also hält auch mein Verbrechen Mir mein frommer Gott zu gut, Will mein Fehlen mit der Ruth Und nicht mit dem Schwerte rächen. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	9. Mint az Atya Fiát soha Szívéből ki nem veti, Vétkezik ő gyakran noha, s nyomdokát nem követi, Így az Isten oly kegyelmes, Énrajtam bosszút nem áll, De csak vesszővel sujtál, S nem fegyverrel, mely sérelmes. Minden &c.	—	—
10. [EG 8.] Seine Strafen, seine Schläge, ob sie mir gleich bitter seind, dennoch, <i>wann</i> ich's recht erwäge, sind es Zeichen, dass mein Freund, der mich liebet, mein gedenke und mich von der schnöden Welt, die uns hart gefangen hält, durch das Kreuze zu ihm lenke. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	10. Büntetése noha nékem És csapása keserves, Mindazáltal veszi lelkem Észre, hogy üdvösséges, Mivel szeret, nem felejt el Engem a rossz világban, Mely minket tart fogságban, Térít magához kereszttel. Minden &c.	—	—

PPM	ÚZMK	Dt 1911	EÉ
11. [EG 9.] Das weiß ich fürwahr und lasse mir's nicht aus dem Sinne <i>gehen</i> : Christenkreuz hat seine Maße und muss endlich stillestehn. Wenn der Winter ausgeschneiet, tritt der schöne Sommer ein; also wird auch nach der Pein, wer's erwarten kann, erfreuet. Alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit.	11. Azt jól tudom bizonyosan, El sem felejttem soha, Keresztre nincs oly súlyosan, Hogy ne szünnék valaha, Midőn az havas tél elmúlt, Lesz szép kikelet aztán, Így a szenvedés után Fog örülni, aki búsult. Minden &c.	6. (10–11.) Ha a szenvedés szememből Fájó könnyeket fakaszt, Segedelmet küld a mennyből S jókor elfordítja azt. Boru után az ég derül, A viharos, zord telet Felváltja a kikelet, S a hívő szív újra örül. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.	6. (10–11.) Ha szenvedés, baj szememből Fájó könnyeket fakaszt, <i>Segítség</i> et küld a mennyből, S jókor elfordítja azt. Ború után az ég derül. A viharos, zord telet Felváltja a kikelet, A hívő szív újra örül. Minden elhagy, elfeled, Isten vég nélkül szeret.
12. [EG 10.] Weil <i>dann</i> weder Ziel noch Ende sich in Gottes Liebe find't, ei so heb ich meine Hände zu dir, Vater, als dein Kind, bitte, wollst mir Gnade geben, dich aus aller meiner Macht zu umfängen Tag und Nacht hier in meinem ganzen Leben, bis ich dich nach dieser Zeit lob und lieb in Ewigkeit.	12. Mivel isteni szerelem Nem ismer célt és véget, Hozzád, Atyám, felemelem Mint fiad kezeimet, Kérlek, végy be kegyelmedbe, Hogy szívemben Felséged, Éjjel, nappal szerelmed Légyen teljes életemben, Míg én örökké aztán Áldlak ez élet után.	7. (12.) Minden nap megújul rajtam, Jó Atyám, szereteted; Hogy ne zengne néked ajkam Hálát és dicséretet! Csak te vagy én boldogságom. Hő imára két kezem Im búzgón összeteszem; Későn-korán hozzád vágyom, Míg ott fent szől énekem Megdicsőült nyelveken.	7. (12.) Mindennap megújul rajtam, Jó Atyám, szereteted; Hogyne zengne néked ajkam Hálát és <i>dicséretet</i> ! Csak te vagy én boldogságom. <i>Imádságra</i> két kezem, Ím, búzgón összeteszem; Későn-korán hozzád vágyom, Míg ott fent szől énekem Megdicsőült nyelveken.

Valorisation and Renewal

Hymnbook Workshop in the Evangelical Lutheran Church in Hungary

- ▶ **Considering the grand scope of the hymnbook renewal project that began in 2022 in the Evangelical Lutheran Church in Hungary, the idea of a special issue of *Lelkipásztor* magazine on church music came too early. Most workflows are not yet at a stage where we can report on final results with scientific accuracy. However, we can already provide insights into the workshop activities and record-keeping processes. In our case, this involves extensive collection efforts: the precise determination of hymnological data for the analysed hymns and the professional evaluation of the current form of the text and melody. The lyrics committee and the melodic committee mainly determine what to do with a particular hymn based on the summarized findings from these records.**

Keywords: hymnbook renewal / record / hymnological data / lyrics committee / melodic committee / translation / meter / rhythm / melody variant / ad notam

Felhasznált irodalom

Énekeskönyvek

- Dk = *Dallamos könyvecske az új énekeskönyvhöz*. Dunántúli Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerület, Budapest, 1912.
- Dt = *Új énekeskönyv*. Pozsony, 1805.
- EÉ = *Evangélikus énekeskönyv*. Luther Kiadó, Budapest, 2012.
- EG = *Evangolisches Gesangbuch*. Evangelischer Presseverband für Bayern und Keysselitz GmbH, München, é. n.
- GyLK = *Gyülekezeti liturgikus könyv*. Luther Kiadó, Budapest, 2007.
- Himmlische Lieder* = RIST, Johann – SCHOP, Johan: *Himmlische Lieder*. Lüneburg, 1641–1642.
- KÉ = *Keresztyén énekeskönyv*. Dunántúli Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerület, Budapest, 1911.
- NGy = *Keresztyén énekeskönyv*. Győr, 1811.
- PPMEDW^s = *Praxis pietatis melica*. 5. kiad. Berlin, 1653.
- SCHEMELLI = SCHEMELLI, George Christian (szerk.): *Musicalisches Gesang-Buch*. Leipzig, 1736.
- ÚZMK = *Új zengedező mennyei kar, az-az: Régi és újonnan szerzetett, válogatott, Isteni dicséreteket, és lelki Énekeket magában foglaló, szép rendbe vétetett Gráduál, melly az Istennek dicséretire, az Híveknek serkentésekre, és vigasztalásokra, egynehány Imádságokkal együtt ki-bocsáttatott*. [Frankfurt]–Sopron, 1770.
- ZMK = *Zengedező mennyei kar, az az: Németből magyarrá fordítottatott és más magyarul szerzetett Isteni dicséreteket és lelki énekeket magában foglaló Könyv, melly most több mint száz énekekkel meg-bővítettetvén, a Kristus szenvedésének históriájával, Jeremiás siralmival, és Jerusálem veszedelmének leirattatásával együtt kibocsáttatott*. Wittenberg –Sopron, 1780.

Szakirodalom

- FERENCZI Ilona 1993. *Evangélikus énekeskönyv*, 2002 (?). IV. rész: 51–60. ének. *Lelkipásztor*, 68. évf. 4. sz. 151–152. o.
- STALMANN, Joachim 2018. Sollt ich meinem Gott nicht singen. In: Wolfgang Herbst – Ilsabe Seibt (szerk.): *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*. 24. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 44–49. o. <https://doi.org/10.13109/9783666503474.44>
- STEIGER, Johann Anselm – KÜSTER, Konrad 2012. Johann Rist – Johann Schop: *Himmlische Lieder (1641/42)*. Akademie Verlag, Berlin. <https://doi.org/10.1524/9783050051277>

Internetes hivatkozások

- Evangélikus énekek*. <https://evangelikus-enekek.glide.page>. (Megtekintés: 2024. október 24.)
- Hogyne dicsérném az Istent. *Evangélikus énekek*, <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/doi5f4/s/zeb615/r/M-wjreXoQ7uKy7ZnLGc4cQ>. (Megtekintés: 2024. október 24.)
- Énekeskönyv-megújítás*. <https://enekeskonyv-megujitas.lutheran.hu>. (Megtekintés: 2024. október 24.)

Emlékezés Lehoczky Endre evangélikus lelkész szolgálatára

1948–2024

■ MEKIS ÁDÁM

Tótkomlóson született, ezen az ízig-vérig evangélikus, szlovák gyökerű településen. A hatalmas templom, Koppány János tótkomlósi lelkész szolgálata, édesanyja sok imádsága és irányítása segítette abban, hogy Isten hívását a lelkészi szolgálatra elfogadta és később hűséggel betöltötte.

Iskoláit szülőfalujában kezdte, Orosházán a gimnáziumban érettségizett, majd 1966-ban felvették az Evangélikus Teológiai Akadémiára. Akkoriban nagyon kevés lelkészjelölt indult el ebben a hivatásban. Az évfolyamukban nyolcan indultak, de őt sorkatonai szolgálatra behívták Bajára, ami miatt csak két év múlva tudta folytatni teológiai tanulmányait. Ekkor egy olyan évfolyamba került, ahol már csak egy társa volt (Győri János Sámuel). Káldy Zoltán püspök 1973-ban avatta lelkésszé Tótkomlóson.

Következtek a segédlelkési évek, amelyeket az Orosháza melletti Szentetornyán töltött 1978-ig. Itt nemcsak a rábízott gyülekezetek gondozása, hanem az esperes mellett végzendő munka is feladatul volt. Orosházán kötött házasságot Szabó Ágnessel, itt született két fiuk: Péter és Tamás. Nem volt ez könnyű kezdés a '70-es években. A szinte lakhatatlan parókia felújítása a kútúrától a tetőfedésig, az erre való anyagi fedezet összegyűjtése mind a feladata lett. Az akkori rendszerben iskolai hitoktatásról szó sem lehetett, a konfirmációi órákat is csak titokban, a gyerekek otthonaiban tartotta.

1978-ban a Nógrád megyei Galgaután kezdte meg szolgálatát. Ebben a megyében ettől kezdve három anyagyülekezetben is parókus lelkész lett. Itt már jól tudta kamatoztatni szlovák nyelvtudását is, amit a hívek szívesen fogadtak. Nagyon szerette az énekelt szlovák liturgiát és a Transcius-énekeskönyvet, amelyből sok éneket fejből tudott. Ünnepeken gyakran elénekelt a szlovák nyelvű és dallamú ároni áldást. Jellegzetes, erős hangja minden templomot könnyen betöltött. Nógrád megyében más volt a helyzet, mint Békésben. Itt már neki is bőven volt lehetősége gyermekeket oktatni, konfirmálni, fiatalokat esketni. Igen örült ennek, és megbecsülte ezeket a lehetőségeket.

1986-ban került Bánkra, ahonnan a kétbodonyi gyülekezet gondozását is ellátta. A nagyobb gyülekezeti létszám több munkát is jelentett, de ez nem riasztotta, sőt lelkesítette. A rendszerváltással újabb lehetőségek nyíltak meg az egyház számára. A gyülekezetek fiatalságát – ugyanúgy, mint saját fiait – nyitottságra nevelte. A zene, a film, a színház, sőt a számítástechnika ekkor fellendülő világa is érdekelt. Mindig jó kedélye, humora, egészséges józan esze soha nem hagyta el. Az országos lelkészkonferenciák szinte állandó résztvevője volt, szívesen járt szolgatársai közé.

1994-től budapesti évek következtek a csepeli gyülekezetben. Itt sem érezte rosszul magát, de gyakran mondogatta, hogy az ő igazi lelki otthona talán mégis leginkább a „Transcius-kegyességű” szlo-

vák gyökerű gyülekezetek világa. „Egyszer, ha Isten megengedi, még visszakerülök oda” – mondta. És Isten megengedte.

2002-ben Sámsonházára költözött, ahol a pásztoi gyülekezet gondozásával együtt, szolgálati ideje végéig, 2014-ig tölthette be hivatását. Pásztón az új templomban hirdethette Isten igéjét. Úgy érezte, ez megkoronázta a szolgálatát. 2014-ben búcsúzó istentiszteletén könnyek között köszönte meg Urának, hogy őt igéjének hirdetésére elhívta és ebben a szolgálatban megtartotta. „Az életem nem volt hibátlan, de Isten mégis csodálatos tartalommal töltötte meg” – mondta 2Kor 4,7 alapján.

Nyugdíjba vonulása után sem tétlenkedett. Amíg egészsége engedte, különböző budapesti iskolákban hittant tanított, ott, ahol éppen szükség volt rá. A lelkészek országos levelezőlistáján minden héten napi áhítatot tett közzé, ezzel is tanácsolva és biztatva lelkésztestvéreit. Egészsége folyamatosan romlott, de a betegséget türelemmel viselte. Földi futását 2024. október 9-én fejezte be.

„Hittem és azért szoltam; hiszünk mi is, és azért szólunk, tudván, hogy aki feltámasztotta az Úr Jézust, Jézus által minket is feltámaszt, és veletek együtt előállít.” (2Kor 4,13–14)

Igehirdetés Lehoczky Endre (1948–2024) temetésén

2Kor 4,7.10–12*

■ MEKIS ÁDÁM

Gyászoló gyülekezet! Kedves testvérek!

Kezdő acsai lelkészként néhány hete voltam még csak ott, amikor bejött a parókiára egy számomra ismeretlen férfi, kezét nyújtott, és azt mondta: „Lehoczky Endre vagyok, galgagutai lelkész, tudsz-e sakkozni?” Rögtön ezt kérdezte. „Örülök, hogy megismerlek, tudok sakkozni, üljünk le” – válaszoltam. Leültünk, s aztán sok-sok hónapon, sok-sok éven keresztül gyakran járt hozzám, és sakkoztunk. Persze ez a sakkozás általában úgy végződött, hogy nagyon sokat beszélgettünk. Egyházzól, hitbeli dolgokról, gyülekezetéről, mindenről, ami csak a szívünkön volt. Szívesen beszélt a saját munkájáról, gyülekezetéről. A sakkparti közben megbeszéltük azt, hogy tulajdonképpen mi miért is vagyunk lelkészek, s mit csinálunk mi mint lelkészek egész életünkben, mi is életünk célja.

Pál apostol szerint a mi kincsünk cserépedényekben van: ez azt jelenti, hogy a testünk, mint egy cserépedény, törékeny, gyenge, néha repedezett. Nem tökéletes. Ahogyan az akkoriak formálták a cserépedényeket, ahogy épp sikerült. De nem ez a lényeg. Hanem az, hogy ebben a cserépedényben mit tartanak. Vajon mi van ebben az edényben, ami értékessé teszi ezt az értéktelen anyagot, az agyagot, a cserepet, ami mégis értékessé válik azok számára, akik ezt az edényt használják? Valami van benne, ami mindennél értékesebb.

Egy lelkész életében vajon mi lehet az, ami az értéket adja, azt a tartalmat, ami ebben a törékeny cserépedényben van? Nem más ez, mint Isten igéje. Annak a hirdetése, hogy Krisztus – ahogyan olvastuk is – feltámadt a halálból, s ezáltal, bár meg kell halnunk, mégis, mivel magunkban hordozzuk Jézus halálát, életre jutunk. Igen, ez a lényeg. S ez az, amit ő egész életében hirdetett. Ez az, amire föltette az éle-

* Elhangzott Érden, 2024. november 8-án.

tét, s azt mondta – mint ahogyan sok más lelkéssel együtt mindannyian ezt valljuk –, hogy a mi életünket egyedül az az ige teszi értékessé, ami ránk van bízva. Az, amivel megbízott minket Jézus, amire elhívott, hogy hirdessük az ő igéjét, hirdessük az ő halálát és feltámadását. Hirdessük a bűnbocsánatot, hirdessük az örök életet mindazok számára, akik erre vágyanak. És sokan vágytak. Lehoczky Endre a több mint negyvenévnnyi szolgálati idejében több gyülekezetet is megismerhetett, megszerethetett. De szíve szerint a szlovák hagyományú, Transcius-kegyességű közösségek voltak az ő életének az igazán kedvelt gyülekezetei. Ott érezte otthon magát. Szívesen beszélt szlovákul, hiszen anyanyelvi szinten bírta a nyelvet. Szívesen énekelt is szlovákul. Nagyon sok Transcius-éneket fejből tudott, és ezeket gyakran énekelte is. Szerette az ároni áldást is énekelni azon a bizonyos szlovák dallamon, ahogyan azt az elődeink megszólaltatták Tótkomlóson és sok más helyen. Egyszóval tudta, hogy honnan jön, tudta, hogy az ő gyökerei mélyen ott vannak abban az ősi tótkomlósi gyülekezetben, ahol született és ahol fölnevelkedett.

Az ő hitének kibontakozásában ott volt nagy példaképe, Koppány János, akkori tótkomlósi lelkész. Ott állt mögötte imádságos szeretettel édesanyja, aki ameddig tudott, mellette volt, és nagyon büszke volt arra, hogy a fia lelkész lett. Boldog volt, hogy az ő fiának olyan élet adatott, hogy hirdetheti az Isten igéjét. Természetesen ott álltak mellette a gyülekezetek is, szívesen hallgatták az ő szolgálatát, szívesen énekeltek vele együtt. Köszönhető volt ez barátságos személyiségének, nyugodt hangjának, kedvességének is. Szerethető ember volt. Ehhez hozzájárult még az a kisugárzás, ami egész életéből áradt. Biztos volt a dolgában, hogy mire tette fel az életét, és biztos abban, hogy amit tesz, azzal a küldetését teljesíti. „Tudom, hogy sok hibám van – mondta –, de azt is tudom, hogy amit csinálok, az csak az Istentől kapott erővel történhet.” Vallotta, hogy a cserépedényben levő kincs nem azért van, hogy ő maga egyedül gazdagodjon belőle. Hanem azért, hogy ezt osztogassa. Mindenkinék, akinek csak lehet. S ezt ő megtette. Hűségesen, alázatosan és szeretettel.

Jézus halálát testünkben hordozzuk, mondja az ige, s ez azt is jelenti, hogy nem kerülhetjük ki azt, hogy egyszer ettől a földi élettől el kell búcsúznunk. Endre maga is bizonyára tudta, hogy egyszer el kell hagynia ezt a földi világot. Utoljára egy évvel ezelőtt találkoztam vele, amikor átvette a teológián lelkészi aranydiplomáját. Büszke volt erre is, és az ünnep után néhány szót váltottunk. Érdekes volt, amit mondott: „Remélem, ott fenn is kapok egy diplomát.” Megértettem, hogy olyan elismerésre, olyan kitüntetésre vágyik, amely már nem a földiektől jön. Nem az egyetemtől, nem is az egyháztól, hanem magától Jézus Krisztustól.

Igen, ez a mi reménységünk. Kitüntethetjük itt mi magunkat, és sok mindent tehetünk, jól és rosszul, de a végső kérdés mindig ez: vajon ott fönt kitüntetnek-e engem? Az ítéletnél Krisztus vajon hova fog állítani? Jobb vagy bal keze felől? Isten kegyelmében reménykedünk, semmi másban. Nem a mi érdemeinkben, nem a mi jószágunkban, nem a mi tehetségünkben, tudásunkban és minden másban, amiben olyan sokan reménykednek, hanem egyedül abban a kegyelemben, amely Jézus Krisztus által vált láthatóvá ebben a világban s válik láthatóvá a mi testünkben is.

Ez a fajtája a temetésnek, amelyet Endre választott, hogy tudniillik a hamvai eltűnjenek a porba, akár igei alapon is indokolható. Legyen porrá, ami a porból vétetett, és térjen vissza a por a porhoz. Most ez meg fog történni: a por a porhoz tér. De hova tér a lelkünk? Hova tér a mi életünk? Az igazi kérdés ez. Endre számára az anyagi világnak vége. A tér és az idő világának vége. De az Isten világának nincs vége.

Testvéreim! Lejárt lelkész testvérünk földi ideje, a cserépedény eltört, de elvégezte azt, ami rá volt bízva, sok szószéken hirdette Isten igéjét, betöltötte földi hivatását. Most búcsút veszünk tőle, de reménységünk van arra, hogy ha egyszer Isten minket is elszólít ebből a világból, akkor az ő trónjánál találkozunk. Adja meg ezt Isten Jézusért minékünk kegyelmesen. Ámen.

Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap

► Róm 12,17–21

Pro pace unum – Együtt a békéért

A vasárnap jellege

Téma: Jézus Krisztusban látható Isten szeretete.
Bevezető ige: „...már fénylik az igazi világosság. [...] Aki szereti a testvérét, az a világosságban marad...” (1Jn 2,8.10) *Liturgikus szín:* zöld.

Krisztus a maga dicsőségét mutatja meg gyógyításai által (bélpoklos, gutaitött ember), amikor mint orvos és szabadító áll előttünk az evangéliumban (Mt 8,1–13). A Szentírás tanúskodik arról, hogy Jézusnak hatalma van minden nyomorúság és megkötözöttség legyőzésére. A római százados Jézust keresi fel kérésével, és szavakkal is bizonyoságot tesz Jézus hatalmába vetett hitéről. Az ószövetségi lektió (2Kir 5,1–15a) szintén egy csodás gyógyulásról tudósít (Naamán), s hirdeti Isten fenségét az idegen népek között is.

Amit a textusról tudni kell

Pál apostol a Római levelet annak apropóján írta, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében véget ért a missziói szolgálata, így már nyugat felé orientálódott. Leírta, hogy hispániai útja során tervezi meglátogatni a gyülekezetet.

A levél nagy valószínűséggel 58 tavaszán Korinthusban vagy Kenkreában íródott, hiszen Fébé, aki a levelet magával vitte, onnan származott. A levél végére hagyott köszöntések arról tanús-

kodnak, hogy Pál ekkor már sok keresztényt ismert Rómából, jöllehet korábban még nem járt ott, és a gyülekezetet sem ő alapította. A gyülekezet azoknak a misszionáriusoknak az ige hirdetése nyomán keletkezhetett, akik István vértanú halála után Jeruzsálemet elhagyva Rómába is eljutottak. A római hívek között jelen vannak mind a zsidókból, mind a pogányokból kereszténnyé lettek.

A Kr. u. 1. században a római keresztények életét két esemény határozta meg. Az egyik Claudius császár 40-es éveiben kiadott ediktumához kapcsolódik. A rendelet kiutasította Rómából azokat, akik a zsinagógákban zavargást keltettek. Ekkor hagyta el Rómát Aquila és Priscilla is, akikkel Pál Korinthusban találkozott.

A másik esemény Neró császárhoz kapcsolódik, aki 64-ben a keresztényeket tette felelőssé a római tűzvészért, és elrendelte üldözésüket. A hatóságok innentől megkülönböztették a zsidókat a keresztényektől.

A Római levél megírása idején a gyülekezet e két esemény közötti időszakban élte életét.

17. vers: A képmutatás nélküli szeretet nem fizet rosszal a rosszért. Pál figyelmeztetése Jézus szavait visszhangozza a Hegyi beszédből (Mt 5,43–44): „Arra legyen gondotok, ami minden ember szemében jó.”

Aki az Isten irgalmasságára válaszul neki tetsző áldozatul odaszentelt életét, az a világban megszokott hozzáállással ellentétesen cselekszik. Az általános az, hogy a rosszra rosszal válaszo-

lunk. Ember voltunkból adódik, hogy már szinte az is jónak számít, ha valaki bosszúból nem duplázza a visszaadott rosszat a kapotthoz képest.

A vers két, egymásba illeszkedő felszólítást tartalmaz. Egyfelől arra tanít, hogy a keresztények a rosszat rosszal ne torolják meg (ἀποιδιδόντες), másrészt a megtorlás helyett inkább a jóra törekvést ajánlja (προνοούμενοι καλὰ).

A κακὸν ἀντὶ κακοῦ megfogalmazást az apostol szó szerint használja az 1Thessz 5,15-ben.

A római keresztényeknek két fronton kellett küzdeniük. Egyfelől a zsidókkal, akik sok bosszúságot okoztak nekik, másfelől a pogányokkal, akik ellenséget láttak az új vallásban, mert az kivívta az istenek haragját. Pál szerint a keresztényeknek arra kell törekedni, ami minden ember számára üdvös és hasznos. Tehát a másoknak való megfelelés helyett azt tartásuk előtt, hogy a tetteiket a jóra való törekvés vezérelje, ugyanis a jó egyfajta ítélet a gonosz felett. A πάντων ἀνθρώπων a célközösséget határozza meg. Nem csupán a gyülekezeten belül élőkre vonatkozik mindez. A nem megtorlás és jóra gondot viselés elvét kiterjeszti a minden emberrel (keresztényekkel és pogányokkal) való kapcsolatra is.

18. vers: Αὐτεὶρνεύοντες által a római kereszténynek arra gondolnak, hogy embertársaikkal a mindennapokban békességben kell élniük, s a békességet meg is kell őrizni. A textus nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi a teendő, ha a békétlenséget a keresztények önhibájukon kívül szenvedik el, és nem felelősek annak létrejöttéért. A békesség megteremtésére és megőrzésére szüntelenül késznek kell lenni, ugyanakkor számolni kell a reális lehetőségekkel is („...ha lehetséges, amennyire tőletek telik...”).

19–21. vers: Pál figyelmeztet: „Ne álljatok bosszút önmagatokért...”, mert Istené a bosszúállás, ő megfizet.

Klasszikus példa, hogy Dávid kétszer is megölhette volna Saul, de nem tette meg annak tudatában, hogy Isten majd igazságot szolgáltat. Mindig a szeretet legyen a mérvadó! A „parazsat gyűjtesz a fejére” kifejezés utalás lehet egy egyiptomi szerződésre, amelyben az ember azzal fejezte ki bűnbánatát, hogy égő faszenet vitt edényben a fején.

„Ne győzzön le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat a jóval.” Jellemző a felszólító és tiltó parancsok együttes használata.

A perikópa megértése

A levél a keresztény hit nagyívű összefoglalása. Tanít az Isten igazságáról, a szövetségről, amelyet a zsidók megszegtek, a hitről, amelyben mindnyájan megtartatunk, törvényről és kegyelemről, az új életben járásról, valamint a Krisztusnak odaszánt életről.

A Római Birodalomban jelen lévő vallások és vallási eszmerendszerek tanítása az erkölcsi normákról és etikáról minimális volt, így a helyes életvitel kérdéseit alig érintették. Pusztán az antik bölcsek, bölcselekedők (pl. Szókratész) foglalkoztak vele. Éppen emiatt volt szívhez szóló a páli retorika, amelynek következtében a keresztények elkülönültek kortársaiktól.

A szerző az ószövetségi törvényekre építve Krisztus példájának követésére buzdít (lásd Hegyi beszéd). Tanítása szerint a hit nem pusztán passzív magatartás, amely elfogadja, amit Isten cselekedett Jézus Krisztuson keresztül értünk, hanem aktív, cselekvő erkölcsi életre buzdít, amely az emberi együttélést szabályozza. A hit tehát cselekedet, amely a legbizarrabb élethelyzetekben és a társadalom által elfogadott normáktól eltérő módon mutatkozik meg: „Ne fizessetek senkinek rosszal a rosszért.”

Egyrészt a személyes emberi cselekvésre helyeződik át a hangsúly, vagyis arra, hogy ténylegesen mit cselekedjenek a keresztények, másfelől az erkölcsi tanítást áthatja az Isten igazságos megfizetésére való ráhagyatkozás. A cselekvő Istennek csakis egy tevékeny ember lehet méltó társa. Pál számára rendkívül fontos, hogy a cselekedetek mozgatója egyedül a szeretet legyen. Ez az, ami megkülönbözteti és elhatárolja a keresztényeket kortársaiktól. Ezért az emberi közösség csak úgy működhet, ha lemondunk az agresszióról és annak minden formájáról. „...éljetez minden emberrel békességben.” A ius talionisnak véget kell vetni, mert elérkezett a ius caritatis ideje.

Az igehirdetés felé

Éljetek minden emberrel békességben! De szép idill! – sóhajt fel a Bibliát olvasó. Milyen gyönyörű dolgokat tud az ember álmodni magának!

Vannak a történelemnek optimista időszakai, amikor minden szép és jó: vagyuk például a technikai, informatikai vagy az egészségügyben végzett kutatások eredményeit. Ilyenkor az ember azt gondolja, hogy rövidesen minden problémáját megoldja a tudomány segítségével. Esetleg felszínre tör egy filozófiai rendszer, egy ideológia, és abban a nyugodt meggyőződésben vannak az eszmerendszer hívei, hogy ez mindent meg fog oldani. Lesz itt szabadság, jólét, fejlődés. Ezek a korszakok azonban nagyon rövid ideig tartanak. Aztán jön a keserű kiábrándulás, mert semmi nem oldja meg az alapvető emberi kérdéseket. Éppen olyan nyugtalan, békétlen marad az ember, mint volt.

Hiába van jólét, ha nincs békesség az emberek között. A legjobb szándék ellenére is összeveszünk a másikkal, és családok, emberi kapcsolatok hullanak, szakadnak szét. Elég egy törvény, egy újabb rendelkezés, egy újabb eszmeáramlat, hogy kiderüljön, amit olyan biztosnak, szilárdnak véltünk, az nem is olyan szilárd, nem is biztos.

Emiatt sóhajt föl az ember: „de szép idill”, amikor az imént hallott szakasszal találkozik a Szentírásból. Az ember nem tudja legyőzni a környezetét, önmaga gyarlóságait. Nem tudja legyőzni a gondját, baját, békétlenségét, halandóságát, így hát megálmodja magának a szép jövőt. Csak egy a baj: ez a szép jövő soha nem jön el.

„...*éljetek minden emberrel békességben.*” A béke nem emberi mivoltunk természetes velejárója. Tábori lelkészként sokszor szembesülök ezzel, hiszen a külföldi szolgálatok alkalmával, ahol békeművelési és békefenntartó feladatokat látnak el katonáink, bizony sok a konfliktus, állandó a békétlenség a népek, nemzetek között.

Az emberiség azonban mindig vágyott a tökéletes világra. Olyan világra, ahol béke és biztonság van, ahol a jó jutalmat, a rossz pedig bünte-

tést kap – de a világ sosem volt ilyen (lásd jelen ukrán–orosz helyzet). A világ könyörtelen és irgalmatlan, semmibe veszi az embert és mindent, ami szép és értékes. Az ember szüntelen keresi azt, amibe kapaszkodhat, ami biztonságerzetet és védelmet nyújt, ami reményt ad arra, hogy érdemes hinni, hogy valamikor jobb lesz a világ.

Egyre nagyobb vággyal keressük ezeket a kapaszkodókat. Gyermekkorunkban talán biztonságban éreztük magunkat. Kevesebb félelmünk volt, és az egész világ sokkal kiszámíthatóbbnak tűnt. Ha valamitől féltünk, akkor csak rá kellett nézni szüleinkre, oda kellett fordulni hozzájuk egy kéréssel, s máris mintha minden rendeződött volna.

Keressük a biztos, szilárd pontokat Arkhimédészhez hasonlóan („Adjatok egy fix pontot, és kimozdítom helyéből a világot!”), s olykor szomorúan konstatáljuk, hogy minden általunk szilárdnak vélt pont ingoványos lett. A család, az a biztos fészek, ahol az ember minden körülmények között biztonságban érezhetné magát, veszélyeknek van kitéve. Az ember sebeket kapva, csalódások után rezignáltan mondja ki, hogy minden relatív, sebezhető, ingatag. Minden szellemi és lelki érték megkérdőjelezhető, minden emberi nagyság kikezdehető, minden méltóság megalázható, minden szent megszentelhetetleníthető. Labilis lett az életünk, labilis a világunk. Olykor a régmúlt korok vélt biztonságát sirjuk vissza.

Nincs más megoldás az ember számára ahhoz, hogy biztonságban érezhesse magát, mint hogy az Istenhez menekül, figyel az ő szavára, és igyekszik az ő útmutatása szerint élni életét. A Pál apostol által hirdetett három gondolatban meg is lehet húzni a biztos jövő vonalait:

- Ne fizessetek senkinek rosszal a rosszért!
- Éljetek minden emberrel békességben!
- Ne győzzön le téged a rossz, hanem te győzd le a rosszat a jóval!

Az ember mindig békéről álmodik. Csakhogy itt nem az ember álmodik, hanem az isteni hatalom szólal meg az apostolon keresztül. Nem emberi idill, nem álomkép, hanem Isten határozott kijelentése, amely már beteljesedett Jézus Krisztus születésekor.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 8,1–13; 2Kir 5,1–15a

Énekek

EÉ 66, 440, 434

Imádság

Atyám! Köszönöm, hogy éléd tárhatom fájdalmaimat. Te látod, mennyire nehéz a szívem, sokszor mennyire telve vagyok haraggal és keserűséggel. Tudod, milyen igazságtalannak érzem, ahogy velem bánnak. Hadd öntsem ki éléd haragomat! A bíró soha nem én vagyok, egyedül neked van jogod ítélni. Köszönöm, hogy neked fontos, ami velem történik. Te nem felejtet el, ami engem ért. Leteszem hát kezvedbe ennek terhét. Leteszem, és nem cipelem tovább. Úgy döntöttem, hogy megbocsátok, ahogy te is megbocsátottál nekem. Kérlek, Uram, vigasztalj meg! Adj békét az emberek között! Ámen.

*Illusztráció**Történet a békéről*

„Rettenetes zaj volt az udvaron. A gyerekek játszottak. Hozzászókkott már, de ezt az üvöltést és tombolást még az ő jámbor lelke sem tudta elviselni. Letette az újságot, a botja után nyúlt, és lassan lement az udvarra. Időbe telt, amíg a gyerekek egyáltalán észrevették, hogy ott van. Odajöttek hozzá, mert szerették, néha történeteket is mesélt nekik.

– Hát ti meg mit játszottok, amihez ekkora zaj kell? – érdeklődött.

– Háborúsdit. És ahhoz kell ám a csatazaj is... – mondta az egyik kipirult arcú kis nebuló. Elkomorult a tekintete, hirtelen a messzi múlt kitörölhetetlen emléke árasztotta el az udvart. Az a sztálingrádi tél... A repesz ütötte seb most még jobban fáj a testében...

Magához húzta és cirógatta a kócos gyerekfejet. Hiába volt író, képtelennek érezte magát, hogy megértesse velük, a háború nem játék... Mentő ötlete támadt:

– Halljátok, mi lenne, ha a változatosság kedvéért most békét játszanátok?

A gyerekek odavoltak az ötlettől, ujjongva rohantak, ki tudja hova. Felmászott fájo lábával a lakásba, csak a teste ült a karosszékbén, a lelke messze járt... Kopogás nélkül csapódott fel az ajtó, hirtelen beözönlöttek a gyerekek a szobába. Tanácstalan, kíváncsi, ragyogó szemek meredtek rá.

– Veletek mi van? – kérdezte a kis betolakodókat.

– Csak még azt tessék megmondani, hogy is kell azt a békésdit játszani?!

Nem tudta sírjon, vagy nevéssen-e.”

Hézszer Gábor: *Kötőjeles történetek* (1998, 36. o.)

Teréz anya breviáriumból

„Ahhoz, hogy a szegények meglássák bennünk Krisztust, először nekünk kell őt meglátnunk bennünk. Bárkivel találkoztok, legyen boldogabb utána, mint amilyen előtte volt.”

Felhasznált irodalom

ALTHAUS, Paul 1954. *Der Brief an die Römer*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Neue Testament Deutsch 6.)

BRUCE, Frederick F. 1992. *The Letter of Paul to the Romans*.

William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids. (Tyndale New Testament Commentaries.)

FITZMYER, Joseph A. 2003. Levél a rómaiaknak. In: Raymond E. BROWN – JOSEPH A. FITZMYER – ROLAND E. MURPHY (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár. 2. köt.* Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest.

HÉZSER Gábor 1998. *Kötőjeles történetek*. Kálvin Kiadó, Budapest.

Igazság és élet, 2008/3. és 2020/3. szám.

VARGA Zsigmond 1995. A Rómaiakhoz írt levél magyarázata.

In: BARTHA Tibor (szerk.): *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest. 230–256. o.

WITMER, John A. 1998. A Rómaiakhoz írt levél. In: John F. WALWOORD – Roy B. ZUCK (szerk.): *A Biblia ismerete kommentársorozat. 7. köt.* Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.

RAVASZ László 1991. *Az Újszövetség magyarázata. 2. köt.* Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.

■ SZABÓ FERENC

Vízkereszt ünnepe után 4. vasárnap

► Róm 13,8–10

Epiphania christiana – boldogító adósságrendezés

A vasárnap jellege

Epifánia ünnepét és az utána következő vasárnapokat az egyházi év kezdő időszakához, az adventi-karácsonyi ünnepkörhöz soroljuk. Jánossy szerint a keletkezés idején egészen más jellege volt az ünnepnek: „Ennek az időszaknak jellegét, a vasárnapjában mutatkozó belső összefüggést és eschatológiai irányú fokozódást talán jobban érthetővé teszi az a tény, hogy az ünnepek kialakulásának idején, amikor az egyházi év a legrégebb nagy ünneppel, Krisztus feltámadásának az ünnepével és ennek előkészítő időszakaival kezdődött, ez az epifánia utáni időszak volt az egyházi esztendő vége.” (JÁNOSY 2008, 18. o.)

Hafenscher Károly liturgikai tanulmányában Alexandriai Kelemtől kezdve vezeti le az ünnep és az vízkereszt időszak tartalmi gazdagodását. „A vízkereszt ünnepe utáni vasárnapok kibontják az ünnep összetett tartalmának teológiai mondani- valóját. Az egész időszak Jézus megdicsőülését állítja középpontba. A protestáns használatban ezek megmaradtak a vízkereszthez kötődő, ünnep utáni vasárnapoknak. Az új római gyakorlat szerint vízkereszt után elkezdődnek az úgynevezett »évközi« vasárnapok.” (HAFENSCHER 2010, 229–232. o.)

Amit a textusról tudni kell

A Római levelet az exegéták egy része a műfaját tekintve nem levélként, hanem dogmatikai értekezésként tartja számon, amelyben Pál a maga teológiai rendszerét foglalja össze. David Pawson *Kulcs a Bibliához* című tanulmányában a Római levelet nem sorolja a „szokványos” páli levelek közé, és több kérdést is felvet a levél célját illetően: „Először is, ha ez Pál evangéliumának összefoglalása,

akkor miért csak egy gyülekezetnek küldi? Miért nem küldi körbe sokaknak? Másodszor a Római levél nem tartalmazza Pál evangéliumának minden elemét.” (PAWSON 2021, 228. o.) A levél nélküli a címzettekkel való személyes kapcsolatra utaló stílusjegyeket, és hiányzik belőle Pál teológiájának több sarkalatos eleme: Krisztus feltámadása, mennybemenetele, az úrvacsora, a megtérés, az újjászületés stb. Ugyanakkor több fejezeten át (9–11) taglalja Izrael választottságának problematikáját a pogány környezetben. Róma ráadásul a vallások, filozófiák, ideológiák olvasztótégelye is, amely a *pax romana* égisze alatt egyfajta toleráns attitűdöt kényszerít a birodalom minden lakójára. Ennek hátterén értjük meg, hogy miért foglalkozik az apostol ilyen részletesen Izrael választottságának a kérdésével, éppen a pogánykeresztyenekkel való kapcsolatuk összefüggésében. Izrael kiválasztottsága nem szűnt meg azzal, hogy Krisztusban a pogányok is elnyerték a kiválasztottságot. A zsidók számára mégis nehezen értelmezhető helyzet feloldásért kiált, és az apostol éppen erre vállalkozik.

Pál a főváros „multikulturális” világában ad teológiai útmutatást a kevert összetételű és ezért több ponton is konfrontálódó keresztény közösség tagjainak. Pawson szerint Pál célja, hogy közös teológiai/krisztológiai alapra hozza a gyülekezet szemben álló csoportjait. „... zsidó és pogány ugyanúgy hit által igazulhat meg. Ugyanaz a vér menti meg őket, ezért felesleges arról vitatkozni, hogy ki a fontosabb.” (PAWSON 2021, 232. o.) Ez elég alap arra, hogy a szeretet egységben jelenjenek meg az adott társadalmi környezetben. Ezt az egységet nem a *humán tolerancia* tartja össze, hanem a zsidót és a pogányt egyaránt *megigazító kegyelem*, illetve az ebből fakadó szeretet. A keresztény közösség életében így egyszerre jelenik meg a Törvény igazsága és a Krisztusban elnyert megigazulás.

A perikópa megértése

A Római levél 1–11. fejezetében Pál módszeresen építi fel azt a teológiai/krisztológiai alapot, amelyre ráépülhet a 12. fejezetben plasztikusan leírt keresztény élet, az „okos istentisztelet”, a Krisztus testét kiábrázoló, megjelenítő közösség. A 13. fejezetben az apostol ezt a keresztény közösséget úgy helyezi bele az adott szekuláris környezetbe, ahogyan azt Jézus főpapi imájának prófétai mondata előre jelzi: „*Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól.*” (Jn 17,15)

Pál konkrétan fogalmaz, amikor a világi (ráadásul pogány!) felsőbbtség iránti engedelmességet Isten akaratával egyezőnek tartja. „*Adjátok meg mindenkinek, amivel tartoztok...*” (13,7) Az apostoli tanításban Jézusnak az adópénzről mondott szavai köszönnek vissza, de a következő mondatban már szintet lép az igazsághoz: „*Senkinek se tartozzatok semmivel, csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki a másikat szereti, betöltötte a törvényt.*” Ez a mondat adja meg a *textus de tempore* üzenetét. A vízkereszt vasárnapok Krisztus dicsőségét tükrözik vissza. Ez a dicsőség Isten szeretetének diadala, amely a testté lett Ige közöttünk lakozásában, értünk vállalt szenvedésében, halálában és feltámadásában valósult meg. Ennek kell visszatükröződnie a keresztények életében! Epifánia nem maradhat Krisztus egyszerű megjelenésének emlékünnepe. A Krisztusban megigazultak egymás és a kívülállók iránt gyakorolt szeretete által kell újra és újra megjelennie Krisztusnak a világban. Ez a szeretet több, mint tolerancia, illetve az erkölcsi szabályok formális betartása. Ez a Szeretet a Törvény betöltése – amiért Krisztus eljött erre a világra! (Mt 5,17)

Igehirdetési vázlat

Az ember többszörösen is közösségi lény. Mindenekelőtt úgy, hogy Isten a vele való közösségre teremtette az embert. Továbbá férfivá és nővé te-

remtettségünkéből következik a házasság és a család megmásíthatatlan közössége. Pál a Római levél bevezetésében ennek a közösségnek minden korban – tehát ma is – érvényes értelmezését adja. A teremtésben Isten a kozmosz, az anyagi világ, valamint a flóra/fauna közösségébe is behelyezte az embert. Az ember veleszületett tudata, hogy az életet az Istennel, embertársal, környezettel való közösség egészséges megélésére kapta, tehát tartozik vele. A sátán tudatmódosító tevékenysége következtében a teremtett világ rendjében megjelent a káosz. Ez az *ördögi epifánia* torzítja a közösségek életét és ezzel fenntartja a népek közötti *körbetartozások* véres konfliktusokat gerjesztő rendszerét a világban. Az emberiség eladósodása rendezhetetlennek tűnik, az erre tett kísérletek rendre kudarchoz vezetnek.

Adósságrendezés – lelkiismeret szerint

A tartozni valakihez tudata magában foglalja a *tartozni valakinek tudatát*. Ez a tudat valójában maga a lelkiismeret (szüneidészis), amely jelez, ha a közösségünk a Teremtővel, az embertársal, a ránk bízott világgal veszélybe kerül, sérül vagy megszakad. A lelkiismeret az írott vagy íratlan erkölcsi törvényhez igazodva kíséri az ember/emberiség sorsának alakulását. Erről szólnak a drámairodalom kiemelkedő alkotásai (Szophoklész: *Antigoné*, Madách: *Az ember tragédiája*). Fájdalmasan állapítja meg az apostol: „...*miközben a jót akarom tenni – csak a rosszat tudom cselekedni.*” (Róm 7,21)

Keserű tapasztalat, hogy a lelkiismeret manipulálható, ki is kapcsolható. Éveink múlásával halmozódnak lelkiismereti adósságtételeink, és végül beállhat a teljes deficit.

Adósságrendezés – jog szerint

A közösségi életben kapjuk, adjuk a javakat, az anyagi és szellemi értékeket. Ha jól működnek emberi kapcsolataink, ez az „adok-kapok” arányos és kiegyenlített. A régi korokban elég volt az adott szó vagy egy jelképes cselekedet (Ruth 4,7), hogy minden tartozás korrekt módon kiegyenlítettessék. A népesség szaporodásával egyre bonyolultabbá

váltak az egyéni és közösségi kapcsolatok. Ezért jött közbe a jog, amely szabályozni hivatott a tartozások szövevényes rendszerét. Fájdalmas tapasztalat, hogy a jog(államiság)ot másokon számonkérők gyakran maguk is lábbal tiporják a jogot. Közben bizonyos társadalmi csoportok vélt vagy valós jogaikért szállnak síkra, semmibe veszik mások jogait. A népek, nemzetek közötti körbetartozás pusztító háborúkat generál szerte a világon.

Boldogító adósságrendezés

Pál – néhány fejezettel korábban – kilépve a teológiai értekezés műfajából, drámai hangot üt meg: „*Én nyomorult ember! Ki szabadít meg ebből a halálra ítélt testből? Hála az Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus!*” (Róm 7,24–25) Megérkezve textusunkhoz, már a Krisztus által megigazított ember következetes életviteléről szól az apostol: „*Senkinek se tartozzatok semmivel, csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki a másikat szereti, betöltötte a törvényt.*” A lelkiismeret és a jog területén kudarcot valló ember Krisztus áldozata révén visszakerülhet az Istennel való boldogító közösségbe. A Krisztusban való új teremtés által visszanyerheti istenképűségét, tehát megjelenhet rajta Krisztus dicsősége – *epiphania Christi*. Így valósulhat meg Jézusnak a Hegyi beszédben tett kinyilatkoztatása: „*Ti vagytok a világ világossága.*” (Mt 5,14) Ez a világosság a keresztyényi szeretet megjelenése ebben a világban – *epiphania Christiana*.

Furcsa és ezért értelmezésre szoruló az apostol fogalmazása: *csak a szeretettel tartozzatok!* A szeretet mint adósságtörlesztés? Igen, mégpedig nem egyszeri „tranzakció”, hanem folyamatos, a keresztyény életet mindvégig kitöltő viselkedés. Ez újabb kérdést vet fel: hogyan lehet boldogító ez a folyamatos adósságtörlesztés? Scholz László megfogalmazása segítheti a megértést: „Isten azért ébresztgeti bennünk örökös adós voltunk tudatát, hogy Krisztusnak bennünk levő szeretetét felszítsa s tüzenél még ma sokan megmelegedhessenek! Ne akarj hát menekülni ez elől a tartozásod elől, rá se gondolva szabadulni tőle, hanem inkább láncold magad hozzá örök rabszolgaként. A szeretet foglya boldog adós.” (SCHOLZ 1998, 121. o.)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 8,23–27; Ézs 51,9–16

Énekek

EÉ 455, 475

EKE 436: *Uram, az éltém kezébe tettem...*

ZÉ 112: *Krisztus elfödött lábnyomát...*

Imádság

Urunk Istenünk! Meg akarjuk nyerni az életet, de vesztésre állunk. Nem segíthet rajtunk más, csak a golgotai kereszten ránk terhelt adósság; bűnbocsátó imád, amellyel gazdaggá tettél a megbocsátó, békét teremtő szeretet pazarló szétosztására a világban. Ámen.

Illusztráció

VERS

Áprily Lajos: *Imádkozom, legyenek vidám!*

Reményik Sándor: *Istenarc*

KIVETÍTHETŐ KÉP

Krisztus-arc – emberarcokból összeálló mozaikkép¹

DAL

Pintér Béla: *A szeretet nem fogy el sosem*²

Felhasznált és ajánlott irodalom

BARTHA Tibor (szerk.): *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

BROCKHAUS, Rudolf é. n. *Gondolatok a Római levélről*.

Evangéliumi Kiadó, Budapest.

¹ <https://www.evangelikus.hu/hireink/publicisztika/hogy-ne-torjon-el-minden-egesz-publicisztika-fabiny-tamas>.

² <https://youtu.be/qYRnNSaqXCk>.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

PAWSON, David 2021. *Kulcs a Bibliához.* 3. rész. *A teljes Biblia áttekintése egyedülálló módon. Újszövetség.* Új Remény Alapítvány, Debrecen.

SCHOLZ László 1998. *Az evangélium Pál szerint. A Római levél a szószéken.* Evangélikus Hittudományi Egyetem – Budapest-Zuglói Evangélikus Gyülekezet – Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest.

STOTT, John 2006. *Pál levele a rómaiakhoz. Isten örömhíre a világnak.* Ford. Pásztor Péter. Harmat Kiadó, Budapest.

The Word Bible software free. Közreadja: Costas Stergiou. BibleProject Magyarország: Áttekintés: Róma 5–16. YouTube, <https://youtu.be/M9-jk6FUDzg>.

■ GYŐRI GÁBOR ÁDÁM

Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap

► 2Pt 1,16–21

Őt hallgassátok!

A vasárnap jellege

A vízkereszt ünnepe utáni időszak vasárnapjainak száma, mint tudjuk, húsvét ünnepétől függően változik. Az idei évben ebből a vasárnapból szám szerint az ötödik az utolsó, amelynek fehér terítője is Krisztus dicsőségének ragyogását erősíti bennünk, amire a vasárnap bevezető igéje is utal: „*Isten gyújtott világosságot a mi szívünkben, hogy Jézus Krisztus arcán felismerjük az ő dicsőségének ragyogását.*” (2Kor 4,6) Ezek a vasárnapok kibontják az ünnepnek, az egész időszaknak összetett teológiai mondanivalóját, Krisztus megdicsőülését állítva középpontba (HAFENSCHER 2010). Az ünnepek kialakulásának idején ez az időszak jelentette az egyházi esztendő végét, így talán jobban érthető a vasárnapokat jellemző eszkatológiai fokozódás. Mindegyik vasárnap Krisztus dicsőségét és hatalmát prédikálja, egyre tágulobb horizontban, egészen konkrét vonatkozásokban mutatva meg nekünk az értünk testben megjelent Megváltó isteni dicsőségét, a hit szemének látására (JÁNOSSY 2008, 18. o.).

Amit a textusról tudni kell

Péter második levele nevezhető talán búcsúlevélnek, amelyet a szerző a halála előtt még afféle utolsó intésként írt a szeretteinek – itt a keresztyén gyülekezetnek, kicsit konkrétan a Pál apostol által alapított kis-ázsiai gyülekezeteknek. A címzésben Simon Péternek nevezi magát az író, bár a levél szerzője ismeretlen; egy zsidókeresztény ember, aki az egyház szószólójának tartja magát, ezért a korban bevett módszert alkalmazva „bújik” Simon Péter tekintélye mögé (GERŐFINÉ 2016).

A 3. fejezet 1–2. versében így foglalja össze, hogy mi a levél megírásának célja és apropója: „*Ez már a második levél, szeretteim, amelyet hozzátok írok: ezekben emlékeztetés által ébresztgetem tiszta gondolkodásokat, hogy eszetekbe jussanak a szent próféták előre megmondott szavai és apostolaitoknak az Úrtól és Üdvözítőtől kapott parancsolatai.*” Erre az ébresztgetésre, bátorításra, az apostoli szó megerősítésére azért is volt szükség, mert csúfolódók, tévtanítók bizonytalanították el a gyülekezetet. Az ígét mint fényességet adó, iránymutató

lámpást írja le a levél szerzője, amely soha nem kitalált történetek, mendemondák alapján vagy emberi akaratból szólt vagy hangzott, hanem Isten akaratából. Ennek hangsúlyozása elengedhetetlen munícióul, stabil alapként szolgálhatott a tévitanítók által „megfertőzni akart” gyülekezeteknek.

A próféciák háttérében a Szentlélek áll, nem pedig mesemondók kreatív fantáziája. A próféciákban, az apostoli szóban ugyan az ember hangján, de az Isten is szól, ő az, aki figyelmezteti a gyülekezetet arra, hogy az ígét szívlelje meg; ő az, aki inti és ébresztgeti a gyülekezetet mindennek a megtartására. A prófécia – és ezzel a Szentírás – hitelességét húzza alá a Péter neve alatt író szerző, amikor azt hangsúlyozza, hogy Isten szól a próféták által. A szent hegyen történetek összefoglalása is ezt hivatott alátámasztani, hiszen tanúként voltak ott – legalábbis Péter apostol –, látták Krisztus megdicsőülését, hallották szavait, azokat adják tovább, hogy a gyülekezet ezen a szilárd alapon megállhasson a hitében még akkor is, ha támadások érik – ez ma nekünk is fontos intés és üzenet.

A perikópa megértése

Máté evangéliumában olvassuk, halljuk a lekióban vasárnap a szent hegyen történeteket. Ekkor elhangzik az a mondat az égből – a fényes felhőből –, amely Jézus megkeresztelésekor is elhangzott: „*Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm*”; de itt még hozzáteszi Isten, hogy „*őt hallgassátok*!” Ez az isteni kinyilatkoztatás az, amely köré az ünnepkör jelentősége és mondanivalója fonódik, és megerősíti számunkra azt. Egyrészt azt, hogy Krisztus teljesen Isten, hiszen Isten őbenne jelentette ki önmagát, őt kell hallgatni, mert ő az, akire nézve láthatjuk, milyen az Isten. Másrészt teljesen ember is, hiszen testben jött el, emberként, így ismeri az emberlét minden korlátját, velejáráját. Csak benne, a teljesen Isten és teljesen ember Krisztusban szemlélhető és értelmezhető helyesen Isten dicsősége. Ő az, aki szólt a próféták által korábban is, ő az, aki a meghallásnak, meglátásnak, megértésnek,

magának a Szentírásnak (is) a kulcsa. Ő a világ világossága, a fény forrása, a lámpás, amely világosságot gyújt az emberek szívében (GERŐFINÉ 2016).

Igehirdetési vázlat

Hitelesség – ma?

Abban a korban élünk, amelyben minden lehetséges fórumon arra biztatnak bennünket, hogy több szűrőn futtassunk át minden információt, amelyhez csak közünk lehet. Legyünk kritikusak, és ne higgyünk el semmit addig, míg meg nem bizonyosodtunk róla, hogy az valóban hiteles. Hitelét pedig a bizonyos tudományos területeken, szakmai szempontból is elismert tekintélyek szava igazolja. Ha egy bizonyos területen „nagy név” azt mondja, hogy adott információ helytálló, akkor hamar készpénznek vesszük, amíg nem jön másik, esetleg megcáfolják, majd egy másik „nagy név” alátámasztja, és így tovább. A hiteles – vagy annak vélt – információk jönnek-mennek, változnak, ahogy mi mondjuk. Mondják, az igazság is relatív, a helyzettől függ, kinek van igaza, vagy hogy hol van az igazság. Az is igaz, hogy olyan szellemi áramlatok vesznek körül minket, hogy a kereső ember vagy éppen az elbizonytalanodott hívő sem tudja igazán, hova forduljon, kinek higgyen. Elveszni látszik a lába alól a talaj, miközben éppen az lenne a cél, hogy kapaszkodót, szilárd alapot találjon.

Ő az, aki fényt gyújt

A kijelölt igeszakaszban Péter apostol neve és személye adja szavainak hitelét, hiszen világosan leírja, hogy szemtanúként ott voltak a szent hegyen. Saját, átélt tapasztalatukból tudnak beszélni Jézus megdicsőüléséről, pontosan le tudják írni a helyszínt, az elhangzottakat Jakab apostollal együtt. Lehet-e hitelesebb forrása az Isten üzenetét átadónak, mint az, aki személyesen ott volt a szent hegyen, és látta Krisztus megdicsőülését? Nem kitalált mese, nem a fantázia szüleménye, nem tanító történet vagy éppen valamiféle erkölcsi igazságot hangsúlyozni akaró, könnyen megjegyezhető „sztori”. Szemé-

lyesen lehettek tanúi az Isten kijelentésének, a saját fülükkel hallhatták, hogy maga Isten mondja: „*Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm, őt hallgassátok!*” Ez abban a pillanatban az apostol szavain keresztül volt lehetséges. A fényt azonban Krisztus maga gyújtja az emberek szívében az ige meghallására és megértésére, ő a kulcs, amely kinyitja az ajtókat, és ő az, aki át is vezet ezeken az ajtókon.

Maga Krisztus

Az epifánia, vízkereszt ünnepe teljes fényével világítja meg előttünk Krisztus kettős természetét, az emberré lett Isten és az istenember titkára irányítja a figyelmünket (GERŐFINÉ 2016). Ebből a titokból részesedhetünk mi is, hogyha arra figyelünk, akire valójában figyelünk kell. Ha nem kitalált meséken, emberi mélységekbe kényszerített magyarázatokon, a misztériumot, a csodát, az isteni magasságot és megfejthetlenséget figyelembe nem vevő elméleteken tájékozódunk, hanem az Isten által is „hitelesített” szóra figyelünk: Krisztusra, az ő szavára és azoknak a tanúknak a szavára, akik együtt voltak vele a szent hegyen. Micsoda könnyebbség az, hogy nem kell magunknak döntenünk, nem kell a saját jól bejártott szűrőinknek átfuttatnunk Krisztus szavát, hanem tudhatjuk, hogyha őt hallgatjuk, az igaz, hiszen az isteni kijelentés ő maga!

Őt hallgassátok!

A hiteles tanúk kérdése azonban nyilván piszkálja a mai ember fantáziáját. Hányszor halljuk, olvassuk, tapasztaljuk, hogy a Szentírás tanítását mesének, emberek bolondságának – hogy tovább ne fokozzuk –, pénz- és/vagy hatalomhajhászásnak titulálják egyének vagy közösségek. Bántó megjegyzések ezek ugyan, de mégis tartozunk azzal – magunknak is –, hogy elmagyarázzuk, miért hisszük, hogy a Szentírás szava követendő: Isten maga gondoskodott róla, hogy az ő igéjének terjedése ne szűnjön meg. Az istentől ihletett emberek a Szentlélek indítására szólaltak meg. Üzenetük nem emberi akarat, hataloméhség, kapzsiság vagy hátsó szándék vezérelte egyveleg, hanem tanúságtétel, és reménység szerint – ha

nem is ugyanabban a formában vagy ugyanolyan elánnal – ilyenekkel ma is találkozhatunk. A bizonyágtévő lélek szava a megtapasztalt, átélt ígéről való tanúskodás. Isten maga tette megtapasztalhatóvá és megélhetővé az ő igéjét. A testté lett Igében találkozhattak vele azok, akiknek bizonyágtételét olvashatjuk ma is, s habár ők már nincsenek közöttünk, az Ige élő és ható. Ez teszi kétséget kizáróvá a Biblia hitelét: ugyanaz az Ige szólt akkor és szól hozzánk ma is. Így az üzenet ma is érvényes: őt hallgassátok!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

2Móz 3,1–15: Mózes találkozik Istennel a Hórebbe az égő csipkebokornál. Utalhatunk a prédikációban arra, hogy az isteni kijelentés váratlanul érhet bennünket, de a megtapasztalás mindannyiunk számára nyitott lehetőség. Isten személyes szólítása, Mózes kétkedése és Isten ígérete arra vonatkozóan, hogy végig vele lesz, megmutatja nekünk azt is, hogy Isten mindig így viseltetett az ember iránt. Isten keres és (el)hív, a Szentlélek indít, Krisztus pedig vezeti azt, aki válaszol is erre a hívásra.

Mt 17,1–9: Jézus megdicsőülése, a szent hegyen történt események evangéliumi leírása kulcsfontosságú az igehirdetés és az ünnep szempontjából.

Imádság

Megváltó Krisztusunk! Te vagy a fényesség, amely meggyújtja a lámpást a mi szívünkben is. Te vagy az a kulcs, amely megnyitja a megértés ajtaját. Kérünk, te vezess bennünket, és indíts arra, hogy tanúid lehessünk mi is a világban. Add, hogy ne szégyelljük az evangéliumot, add, hogy örömmel kiálthassuk a világba: te vagy az út, az igazság és az élet. Add, hogy téged hallgathassunk, és igéd gyökeret verjen és kihajtszon, látható és továbbadható gyümölcsöt teremjen. Ámen.

Illusztráció

Novemberben tartottuk a szokásos egyházmegyei konfirmandustalálkozót Vas megyében, Kőszegen,

nagyjából százhusz fiatallal. A nap témája az ifjúság évének igéje, az a jézusi mondat volt, amelyben kijelenti, hogy ő maga az út, az igazság és az élet. Mindhárom témát körüljártuk, és a végén egybeűztük ezeket. Nagyon meghatározó volt számomra egy személyes élmény a kiscsoportos munka során, amikor az igazság témáját igyekeztünk boncolgatni, amelyhez Pilátus és Jézus beszélgetése, Pilátus gondolatai adták a vezérfonalat. Igyekeztünk azt is meglátni, hogy miért mondjuk sokszor, hogy az igazság relatív, vagy hogy mindenkinek megvan a maga igazsága; nyilván előkerült a hitelesség kérdése is, és az, hogy olykor mennyire elhomályosítják előttünk a személyes kapcsolódásaink vagy éppen a nem kapcsolódásaink, érzéseink, a környezetünk hatása, a társadalom, a világ nyomása a valódi igazságot. Egy nyolcadik osztályos diák a beszélgetés során felvetette, hogy mindez irreleváns, mert bármi is homályosít vagy próbál eltéríteni, igazság akkor is csak egy van, hiába nincs róla tudomásunk, vagy gondolunk mást. Krisztus igazsága létezik csak, ahogy abban a történetben is csak az létezett és az létezik ma is – még akkor is, hogyha mi, emberek próbáljuk megérteni a „másféle igazságokat”. Krisztuson, az ő szaván kell megmérni mindent, és akkor nem tévelygünk. Ezzel a kulcs gondolattal zárult le a csoportmunkánk – szívből jövő, őszinte bizonyosság-

tétel volt akkor is, hogyha ez a nyolcadik osztályos gyerek konkrétan nem annak szánta.

Felhasznált irodalom

- GERŐFINÉ Brebovszky Éva 2016. Vízkereszt ünnepe utáni utolsó vasárnap (2Pt 1,16–21). *Lelkipásztor*, 91. évf. 1. sz. 30–32. o.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény iszentsztelel proteszáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2., jav. kiad. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- Jegyzetek a katolikus Bibliához. *Arcanum.hu*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/BibliaJegyzetek-jegyzetek-a-katolikus-bibliahoz-3/bevezetes-a-katolikus-levelekhez-2BC4/szent-peter-ii-levele-2pet-2C29/>.
- KELLY, William: Einführender Vortrag zum 2. Petrusbrief. *Bibelkommentare.de*, <https://www.bibelkommentare.de/kommentare/537/einfuehrender-vortrag-zum-2-petrusbrief>.
- Keresztyén bibliai lexikon. *Arcanum.hu*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/p-CA415/peter-levelei-CA486/>.
- SCHERMANN Gábor 2008. Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap. *Lelkipásztor*, 83. évf. 1. sz. 25–26. o.

■ NÉMETH KITTI

Hetvened vasárnap

► Mt 20,1–16

Ki örül a végén? Példázat a jó gazdáról

A vasárnap jellege

Böjtelő idején, hetvened vasárnapján tekintetünket a böjti útra fordítjuk, Jézus Jeruzsálembe és ott a Golgotára vezető útjára. Megnyílik a lehetőség számunkra és a gyülekezet számára is, hogy a farsangi multságok után a báli ruhákat és az

álarcozat levette elcsendesedjünk, rá figyeljünk, és mi is mellé állhassunk.

A II. vatikáni zsinat óta a római katolikus liturgikus naptár már nem tartalmazza az 5. századi eredetű, a böjti felkészülést indító ünnepet, hetvened vasárnapját. A keleti egyház azonban hangsúlyt fektet rá: a vámszedő és a farizeus va-

sárnapijának nevezik. Vannak olyan – részben anglikán eredetű – katolikus közösségek is, amelyek megőrizték a középkori hagyományt, és máig Alleluja-búcsúztató vasárnapot tartanak ilyenkor. A hetvennapos böjt Izrael hetvenéves babiloni fogságát szimbolizálja, míg a negyvennapos pusztai vándorlás negyven évére és Jézus negyven napos pusztai böjtjére emlékeztet (FARROW 2024).

Mire tanít Mesterünk a vasárnap igéjében?

Amit a textusról tudni kell

Mt 20,1–16 példabeszéde (amely Máté saját anyaga) a mennyek országa „gazdálkodásába” enged bepillantást. Abba a „gazdálkodásba”, ahol jog és irgalom összeér Isten igazságosságában. Ez az az igazságosság, amely kérdőre von minket is, de felszabadít és szolgálatra indít, ha elkezdjük megérteni lényegét és meghalljuk hívogató üzenetét.

Cseppet sem könnyen érthető az igeszakasz, még ha rendszeresen élénk is kerül ez az óegyházi perikópa. De a maga szélsőségségében világosan közli a szőlősgazda üzenetét: „*Barátom, nem bánok veled igazságtalanul.*”

A példázat a Jeruzsálembé induló Mester és tanítványi körének beszélgetései sorába illeszkedik (19–20. fejezet). Előtte Péter a tanítványi lét jutalmára kérdez rá. („*Mi elhagytunk mindent, és követtünk téged, hát velünk mi lesz?*” – Mt 19,27b) Utána Jézus halálának és feltámadásának harmadik meghirdetése, majd pedig Zebedeus különösen meglepő kérése hangzik el. („*Mondd, hogy melletted üljön az én két fiam a te országodban...*” – Mt 20,21b) A tanítványi élet jutalmáról szóló beszélgetést és a szőlőművek példázatát egyaránt az első és utolsó sorsának mint tanulságnak a refrénszerű összegzése zárja Mt 19,30 és 20,16 versekben.

Máté evangéliuma szerint Jézus nemcsak messiási király (akié „*minden hatalom mennyen és földön*”) és a Szentírás autentikus magyarázója, hanem az utolsó időkben Isten által elküldött bíró is, aki a jog és a könyörületesség jegyében cselekszik – e két szempont megfelel Isten rabbinikus hagyomány szerinti bírói at-

títúdjének (WENGST 2016, 163. o.). Igazságossága jog szerinti, de a jogosat meghaladva jóságos könyörületességgel támogatja meg a lemaradókat.¹ A szőlősgazda – és a mennyek országa – igazságossága nem egyszerűen az érdemeken, hanem a szükségleteken tájékozódik (WENGST 2016, 164. o.). Az első munkások a megegyezés szerinti szokásos napidíjat kapták, ami családjaik fenntartásához elegendő lehetett, de ugyanezt kapták a később munkába állítottak is.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések

A szöveg elbeszélő karakterét ismétlések erősítik. Az ismétlődő építőelemek sorában és a történettel kapcsolatos várakozások tekintetében azonban néhány ponton feltűnő eltérést tapasztalunk. Ezek a meglepő mozzanatok rendre jelentőségteljesek.

Meglepő a pusztai tény, hogy maga a gazda kel útra, és megy el munkásokért a piacra (ἀγορά), pedig talán volna megfelelő ügyintézője is (Mt 20,8). Míg az első munkásokkal megegyezik a bérben, a többieknek azt ígéri, hogy „ami jogos” (δικαίον), azt megadja nekik. Úgy tűnik, csak a legutolsó munkásoknak nem szól a berről, ők valószínűleg mégis mind követik utasítását, és nem marad a téren több tétlenül ácsorgó napszámos. Meglepő, hogy a töredékmunkanapokra is teljes napidíjat fizet a gazda – bár eljárása a rövidebben dolgozók napi megélhetési szükségleteire tekintve igazán méltányos. Szokatlan, hogy a nap folyamán többször is kilátogat a tere a gazda. A látogatások példabeszédbeli időpontjai (1., 3., 6., 9., 11. óra) 6, 9, 12, 15 és 17 órának felelnek meg (JAKUBINYI 2007, 222. o.). Ennyire tervezetlenül egy gazda sem szervezné a munkát! A mennyek országának gazdája mégis újra meg újra a tétlenül ácsingózók keresésére indul. Még naplemente előtt is (KOCsis 2017, 26. o.), amikor a gazdálkodás szempontjából teljesen indokolatlan a meghívás. A bért ráadásul estig ki kell fizetni a mózesi törvény (3Móz

¹ Isten igazságosságáról és irgalmáról Mt evangéliuma összefüggésében további érdekességeket olvashatunk Kocsis Imre (2017) tanulmányában.

19,13; 5Móz 24,15) értelmében. „A történet csattanója abban áll, hogy a gazda az utolsó órában felfogadottaknak is a teljes napidíjat adja, ami kiváltja a legelsőként felfogadottak zúgolódását. Bennünket most főképp az érdekel, ahogy a szőlősgazda erre a zúgolódásra válaszol. A gazda védekezése három mozzanattól áll: 1. Az első órában felfogadottak hiánytalanul megkapták azt az összeget, amelyben korábban megállapodtak (20,13). Mivel a gazda nem az ő pénzüket adta oda másoknak, ezért semmiféle kár sem érte őket. 2. A maradék pénz a gazda tulajdona, amellyel szabadon rendelkezik (20,15a). 3) Az utolsóként felfogadottak bérezése mögött a gazda jósága áll (20,15b), mert ezáltal ezek az emberek is gondoskodni tudnak családjukról.” (KOC SIS 2017, 26. o.)

A példázat Isten végtelen jóságára irányítja figyelmünket: arra a jóságra, amelyet maga Jézus jelenít meg tevékenysége során, amikor szeretettel és irgalommal közelít mindenkihez, így a társadalom megvetettjeihez is (KOC SIS 2017, 26. o.). A jóságosan és könyörületesen gyakorolt igazságosság pedig összetartásra nevelheti a közösséget. (Sőt jog is csak egy olyan társadalomban tud megfelelően érvényesülni, amelynek tagjai nem kerülnek extrém távolságba egymástól [WENGST 2016, 164. o.])

„...az a δικαιοσύνη, amelyet Krisztus tanítványának éhezni és szomjazni kell (5,6), illetve az a δικαιοσύνη, amellyel felül kell múlniuk az írástudók és farizeusok igazságát (5,20), szervesen magába foglalja az irgalmat. S ez az irgalom nemcsak amiatt szükséges, mert bűneink miatt mindannyian folytonosan rászorulunk Isten bocsánatára, hanem abból a tényből kifolyólag is, hogy mi az irgalmas Isten gyermekei vagyunk, aki éppen általunk akarja megérinteni és megszólítani a még távollevőket.” (KOC SIS 2017, 31. o.)

Igehirdetési vázlat

A kapcsolatokat szétziláló irigység kérdése

Bőjti utunkra egy sajnós „örökzöld” kérdés indít el bennünket. „...azért vagy irigy, mert én jó

vagyok hozzájuk?” Bár tudjuk, hogy káros teret adni az irigységnek, olykor mégis belecsúszunk abba a méltatlankodásba, amelynek mélyén elégedetlenség rejlik, és az irigység érzése. Az eredeti görög szöveg az irigységről mint gonosz szemről (ὀφθαλμός σου πονηρός) szól,² azaz egy káros, torz látásmódról. De gonosz szemet említ Mt 6,23b verse is: „A test lámpása a szem. Ezért ha a szemed tiszta, az egész tested világos lesz. Ha pedig a szemed gonosz, az egész tested sötét lesz.” (Mt 6,22–23b) A szív mélyén rejtőző érzelmeket is visszatükrözi a tekintet, de amit látunk, tapasztalunk, az visszahat személyünk legbensőbb zugaira is. Akik részesei a példázatbeli esetnek, és akik csak halljuk a történetet, az elsőre jogosnak tűnő felháborodáson túl tanulhatunk is belőle.

Isten igazságossága átölel

A 15. versben talán épp ezt a fordulatot szeretné elhozni a kritikusan is baráti beszélgetés felidézésével Jézus. Máté evangéliuma nem bővelkedik a „barát” szó kifejezésében. A φίλος kifejezés csak egyszer fordul elő Máté evangéliumában (11,19), akkor Jézus magára vonatkoztatja azt. Itt (20,13) és később még két alkalommal (22,12; 26,50) a ἑταῖρος szó vocativusa áll. Érdekes, hogy ezzel a megnevezéssel mindhárom alkalommal olyasvalakit szólítanak meg, akinek nincs igaza egy adott helyzetben, tehát amolyan baráti figyelmeztetést vezet be. Úgy képelem, hogy a gazda finoman a munkás vállára teszi kezét, mintegy átöleli, rátekin, és így jelzi igazán tapintatos megfogalmazással, hogy ne felháborodással tekintsen a példázatbeli – egész nap keményen dolgozó – napszámos és vele az ígét hallgató erre a sajátos díjazásra. Hiszen ő sem maradt üres kézzel, a megígért bért megkapta. Ha bele tud helyezkedni a jóságos gazda vagy az utolsó pillanatban mégis munkába állított nincstelen kolléga nézőpontjába, feltárul neki is: Isten igazsága másfajta igazság, mint amiben

² A revidált Károli-fordítás szerint: „...a te szemed azért gonosz, mert én jó vagyok?”

ő és valószínűleg mi is általában gondolkodnánk. A mentő szeretet cselekedete az, amely kinek-kinek a szükségleteire tekint, s azt betöltve emel a vele és egymással való közösségbe egykori nap-szamosokat és mai gyülekezeti tagokat vagy éppen kívülállókat. Ennek a mentő szeretetnek nem egyszerűen elfogadói, de gyakorlóit is lehetünk: és ezáltal válik életre való, valódi tapasztalattá az üzenet, amelyet Jézus az egykori és a mai tanítványoknak is örökül hagyott.

Tudunk együtt örülni – itt és majd a mennyek országában? Ahogy a különleges gazda, úgy Jézus akarata is hasonló lehet: hogy megnyíljunk, és megérezzük egymás történeteinek fontosságát, és együtt örüljön mindenki, akit ő hív. Minket is keres és vár, részesülhetünk benne, és tanulhatjuk tőle ennek az igazán befogadó közösségépítésnek a titkát. Élünk ezzel a lehetőséggel egymás és mindannyiunk örömeire!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Kötelező: 1Kor 9,24–27; fakultatív: Jer 9,22–23

Énekek

EÉ 438; 439; 440; 442; ZÉ 129

Imádság

„Uram, Te egyszer itt jártál a földön, s hátrahagytad lábnymodat, hogy legyen mit követnünk.

Te, aki a mennyből letekintesz minden vándorra, erősítsd a fáradtat, bátorítsd a csüggedőt, térítsd vissza az eltévedtet, vigasztald a küzdőt.

Te, aki az idők végén ismét eljössz, hogy megítélj mindenkit, Urunk, és Megváltónk, hadd álljon példaképed tisztán és világosan lelki szemünk előtt, hogy szétoszlassa a ködöt!

Segíts nekünk, hogy Téged követve érkezünk meg üdvösségedbe, és otthonot találjunk tenálad.”

(Søren Kierkegaard,

idézi KINDLEMANN 2003, 141. o.)

Illusztráció

GONDOLATOK

„Van-e »elsőbbségadás kötelező« tábla az Igében? A választ így fogalmazom: mutassatok nekem a Bibliában egy olyan lapot, ahol ilyen nincsen! A Biblia szüntelenül erre kér bennünket: Engedj! Te vagy erre köteles!” (GYÖKÖSSY 2012, 52. o.)

„Eszembe jut a holland festő képe. Látom a csodálkozó, boldog arcokat, férfiakat és nőket, gyermekeket és koldusokat, akik a nap végén megkapták jutalmukat. De végighasít a tudatomban: vajon én hol állok?” (LŐRINCZ 2011)³

Felhasznált és ajánlott irodalom

FARROW, Mary 2024. How Christians used to „pre-game” their Lent. *Catholic News Agency*, február 10. <https://www.catholicnewsagency.com/news/40579/how-christians-used-to-pre-game-their-lent>. (Megtekintés: 2024. november 20.)

GYÖKÖSSY Endre 2012. *Élet és Ige*. Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest.

JAKUBINYI György 2007. *Máté evangéliuma*. Szent István Társulat, Budapest. (Szent István Bibliakommentárok₃.)

KINDLEMANN Győző (szerk.) 2003. *Híd az égbe. A világ legszebb imái*. Szent István Társulat, Budapest.

KOCSIS Imre 2017. Igazságosság és irgalmasság Máté evangéliumában In: Puskás Attila – Perendy László – Hoványi Márton (szerk.) 2017. *Igazságosság és irgalmasság. Teológiai tanulmányok*. Szent István Társulat, Budapest. (Varia theologica 8.) 19–31. o.

LŐRINCZ Csaba 2011. Barátom, nem bánok veled igazságtalanul... In: Fabiny Tamás (szerk.): *Máté 118*. Luther Kiadó, Budapest. 282–285. o.

WENGST, Klaus 2016. *Mirjams Sohn – Gottes Gesalbter. Mit den vier Evangelien Jesus entdecken*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.

■ BALOGNÉ VINCZE KATALIN

³ Idősebb Jakob Wilhelmszoon de Wet festménye a szölművesek példázataról a Szépművészeti Múzeumban. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jacob_Willemsz._de_Wet_d._%C3%84._002.jpg. (Megtekintés: 2024. november 21.)

Hatvanad vasárnap

► Lk 8,4–15

Megtérül

A vasárnap jellege

A böjtre és a böjtelő időszakára az egyház nagypéntek tükrében tekint, vagyis Jézus szenvedésén és áldozatos kereszthalálán keresztül. Emiatt a magába szállás és bűnbánat időszaka a böjtelő is, amelyben egyrésről a kegyelem csodáját hangsúlyozhatjuk, másrésről láthatjuk Isten igéjének működését is. Szembesülhetünk a korlátainkkal, amelyeket a világ és a bűn állít közénk, és ezen felismerésünk segít észrevenni az akadályokat végérvényesen elsöprő isteni kegyelmet, amely a testté lett Igében teljeseedik ki.

Hatvanad vasárnapjának evangéliuma, a magvető példázata (Lk 8,4–15) – amely textusunk is egyben – ezt a kegyelmet hirdeti. Amikor Krisztus, valamint Isten Krisztusról szóló igéje és életünk találkozik egymással. Ez a találkozás (a mag és a föld találkozása) gyümölcsözővé teheti az életünket.

Az ünnep epistolája (2Kor 12,1–9) Pál erőtlenségét és a benne lakozó Krisztus erejét emeli ki. Krisztus ereje az, amely egyedül győzedelmeskedni tud.

Amit a textusról tudni kell

Palesztinában a vetést a szántás előtt végezték, vagyis a kiszórt magokat beleszántották a talajba. A Galileai-tenger mellett kifejezetten köves a talaj és sok a kiirt-hatatlán, tövises gaz. A magok vetése kézzel történt, a vállra tett átvetőből. A magvető belemarkolt a zsebbe, amelyben a magok voltak, és szórta bőségesen.

Α σπείρω 'hint, vet, szór, szétszór' ige ezt a bőséges szórást akarja kifejezni. (Érdekes, hogy a tékozlás szó is ebből származik. Timothy Keller *A tékozló Isten és két elveszett fia* című könyvében azt fogalmazza meg, hogy tulajdonképpen Isten az, aki tékozol, az ő szeretetét szórja bőségesen a fiaira.) A magvető is tékozlta, pazarolta mindenhová

a magot, amerre csak járt. Munkája során szükségképpen számolt azzal, hogy lesznek veszteségek, de az eredmény, a termés mégis sokkal nagyobb. Jézus ebben a példázatban a veszteséget és a nyereséget is eltülozza. Fokozza ezt, hogy Lukácsnál a jó földbe esett magoknak csak a százszoros terméséről olvashatunk. A magvetés célja ez a nyereség.

Az ige hirdetése nyereséges. Milyen biztató a készülésünkben ez a gondolat: biztos nyereséges lesz! De mielőtt arra gondolnánk, hogy hányan térnek meg a prédikáció hatására, gondoljunk elsőként saját életünkre, hiszen minket szólított meg elsőként az ige. A mi életünkre már hatással van. Ha csak előttem táru fel Isten üzenete, már akkor megérte! Gondoljunk erre szórványhelyzetben is!

Mert a nyereség abban áll, hogy vannak, „*akik igaz és jó szívvel [καρδία καλή] hallgatják az igét*” – ne essünk abba a hibába, hogy magunkat igehirdetőként azonosítjuk. Mi magunk is az ige hallgatói vagyunk elsőként. Az első kérdés tehát igehirdetőként, presbiterként vagy bármilyen szolgálattevőként is ez: jó szívvel hallgatom-e az igét?

„...*nektek megadatott [ὑμῖν δέδοται], hogy ismerjétek az Isten országának titkait*” – a passzív alak arra utal, aki adja ezt az ismeretet. Tehát nem az ismereten van a hangsúly, hanem azon az Istenen, aki ezt feltárja előttünk. Mert ő adja meg nektek, hogy megnyíljon a szemetek a látásra, hallásra, Isten ébreszt hitet bennetek ott és akkor, ahol ő akarja.

Megértésünknek fontos részét képezi még, hogy a mag elszenvedője annak, ami vele történik. Ezt igazolják a passzív formák: eltapostatt (κατεπατήθη), kiszáraitatt (ἐξηράνθη). Kivételesen ez alól a gyümölcsstermés. Az ige a neki megfelelő talajban megtermi a gyümölcsét.

A perikópa megértése

Az ige mindenki számára bőségesen hangzik, de az üzenet nem áll meg ennyiben, hanem személyes felelősségem van abban, hogy hogyan hallgatom azt. A Római levél tanúsága szerint: „*A hit tehát hallásból van, a hallás pedig Krisztus beszéde által.*” (Róm 10,17) A böjtelő időszakának jellegéből, a magunkba szállás és bűnbánat irányából közelíthetünk a következő kérdésekhez: Mit és hogyan hallgatok? Mire hogyan figyelek?

Az időm és a figyelmem a 21. század legkeresettebb portékái. Mindenki meg akarja szerezni tőlem. Éppen ezért vizsgáljam meg magamat: Általánosan mi köti le a figyelmemet? Mire mennyi időt töltök? Milyen szűrőn keresztül mérem meg azt, amit hallgatok? Van-e elsődleges és másodlagos tartalom számomra? Különbséget teszek-e tartalom és tartalom közt? Mindeközben mennyi időt és milyen minőségű figyelmet szánok az igére? Mert az ige jó talajának lenni azt jelenti, hogy csak arra a célra vagyok, hogy belevessék a magot, és az felnövekedve termést hozzon.

Igehirdetési vázlat

A vetés célja az aratás

Megtérül. Ez olyan kulcsszó, amelyre felkapjuk a fejünket. Amíg azt tapasztalom valamiben, hogy megtérül, addig képes vagyok kockázatot vállalni. Amíg megéri, addig képes vagyok türelmesen várni. Képes vagyok a határaitam kitolni. Megtérül. Alapvetően jó érzéssel tölt el ez a szó. Ha valaki kimondja, akkor már megnyugszom. Nem vesztetem, mert megtérül. Ezt az emberi tapasztalatunkat használja Jézus is a magvető példázatában. „*Kiment a magvető vetni.*” Ez olyan cselekvés, amelyet mindenképpen elvégez a magvető, hiszen szükség van a termésre. Alapvetően számol a veszteséggel, számol azzal, hogy nem az összes magból lesz majd termés, de ennek ellenére kimegy vetni, mert az megtérül számára. Ezzel a nyugodtsággal nyúl be a zsákjába, és markol a magok közé, majd szórja, amerre csak jár. Bőségesen vet, hiszen az

ő célja az, hogy nyeresége legyen, hogy a növény kikeljen, és sokszoros termést hozzon.

Isten igéje hangzik számunkra, azért, hogy hatással legyen az életünkre. Bár vannak, akik nem hallják meg azt, vagy elutasítják, vagy eltántorodnak tőle, Isten számára akkor is megéri. Jézus ezzel a példázattal kifejezésre akarja juttatni nekünk, hogy szavai nem kényszerítő erejűek, de nem is eredménytelenek. Sőt. Bőséges termést hoznak. Gondoljunk bele: ha banki kamatszázalékokban akarnánk kifejezni azt, hogy a jó földbe hullott mag százszoros termést hoz, akkor tízezer százalékos kamatról beszél-nénk magonként. Isten számára tehát akkor is megéri igéjét hirdetni, ha van némi veszteség is ebben. Veszteség alatt azt értjük, hogy valaki hallgatja az igét, mégsem tér meg hozzá. Hogyan lehetséges ez?

A figyelmem és az időm

Megtérül. Ezzel próbálja meg kirationálni a figyelmemet a világ is. Ez jó reklámszlogen, hiszen jó érzéssel tölt el. Ami megtérül, ami javamra van, arra felfigyelek. Időt és energiát nyerek a mosogatógéppel. Időt és energiát nyerek az autómmal. Nézd meg ezt az adást, mert erre van szükséged. És lehet sorolni bármit, ami a „megtérülvilág” terméke. Persze ezek áldolgok. Mert megtérül ugyan egy bizonyos értelemben, de vajon mire fordítom az időmet? Ahelyett, hogy mosogató közben igéjén elmélkednék, van időm megnézni a kedvenc sorozatomat. Ahelyett, hogy sétálnék, és közben felfigyelnék a teremtett világra, arra van időm, hogy még többet vásárooljak, vagy hogy még egy tucat programot sűrítsek a naptáramba. Persze ezek kisarkított példák, de van valóság alapjuk. Minél több időt nyerek, minél több mindenről van tudomásom, annál kevesebb az időm és kevesebb a figyelmem, Isten igéjét is beleértve. Böjtelő idején töredelmesen tekintünk életünkre, és vizsgáljuk meg, hogy hányszor csendesedhettünk volna el, de nem tettük, hányszor választottunk valami mást Isten igéje helyett. Hányszor fáradtunk földi kincsek megszerzésén, azt gondolva, hogy erre van szükségünk, és közben elhanyagoltuk hitünket, Istent. Mert amit a világ kínál, az nem térül meg. Az örök élet távlatai-

ban por és semmi. Az tönkremegy, tönkretesz. De, amit Isten kínál, az örök, és javamra van!

Jó talajnak lenni!

Megtérül az, aki megtér. Nem vész kárba, nem esik kárhozatba az, aki Isten ígéréből él. Abból az Igéből, amely Jézusban testté lett. Aki önmagát adta értünk, hogy nekünk életünk legyen. Aki igaz és jó szívvel hallgatja az ígét. Aki az életében észreveszi Isten távlati célját, az örök élet reménységét minden nap. Aki átadja neki életét, abban Isten munkálkodni fog. Mert az ige jó talajának lenni azt jelenti, hogy csak arra a célra vagyok, hogy belevessék a magot, és az felnövekedve termést hozzon. Hogy Isten lakjon az életemben, és munkálkodjon abban. Ámen!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

2Kor 12,1–9; Ézs 55,6–11

Énekek

EÉ 279; 258

Imádság

„Uram, ébreszd egyházadat, és kezd rajtam.
Uram, építsd gyülekezetedet és kezd velem.
Uram, békességed örömhírét juttasd el minde-
nütt a földön, és kezd nálam.
Uram, gyújtsd meg szereteted tüzeit minden szív-
ben, és kezd bennem.”
(Ázsiai keresztények imádsága nyomán, EÉ 737. o.)

Illusztráció

„Egy János nevű ember egy nap egy meredek sziklafal tetején sétált, s egyszer csak túl közel került a pereméhez, és lezuhant. Zuhanás közben elkapott egy kiálló faágat, és azon lógott. Ahogy lenézett, iszonyattal látta, hogy több mint háromszáz méteren át meredeken lejt a sziklafal. Tudta, hogy nem csünghet egy ágon a végtelenségig, de semmi lehetőség nem mutatkozott arra, hogy fel tudjon mászni a meredek falon.

Elkezdett hát segítségért kiáltani, remélve, hogy egy arra járó meghallja, és leereszt egy kötelet vagy valami mást.

– Segítség! Segítség! Van ott fenn valaki? Segítség!

Órákon át hiába kiabált, senki nem hallotta meg.

Ott tartott, hogy feladja, amikor meghallott egy hangot:

– János! János, hallasz engem?

– Igen! Igen, hallak! Itt vagyok, lent!

– Látlak, János. Nincs semmi baj?

– Nincs, de... ki vagy te, és hol vagy?

– Én az Úr vagyok, János. Mindenütt ott vagyok!

– Az Úr? Úgy érted, Isten?

– Igen, én vagyok.

– Istenem, kérlek, segíts rajtam! Megígérem, hogy ha segítesz innen lejutni, többé soha nem vétkezem. Nagyon jó ember leszek. Életem hátralévő részében téged foglak szolgálni!

– Lassabban az ígéretekkel, János! Előbb hadd szedjelek le onnan, aztán majd beszélgetünk! Nos, a következőt kérem tőled. Nagyon figyelj!

– Bármit megteszek, Uram, csak mondd meg, hogy mit tegyek!

– Rendben! Engedd el az ágat!

– Micsoda?!

– Azt mondtam, engedd el az ágat! Csak bízzál bennem! Rajta!

Hosszú csend lett. Végül János elkiáltotta magát:

– Segítség! Segítség! Van odafenn valaki más?!”

(RICE 2017)

Felhasznált és ajánlott irodalom

GOODING, David 1987. *Az evangélium Lukács szerint*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2. kiad. Fraternitás, Veszprém.

Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.

KELLER, Timothy 2013. *A tékozló Isten és két elveszett fia*. Ford. Szűcs Teri. Harmat Kiadó, Budapest.

PRÖHLE Károly 1966. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

RICE, Wayne 2017. A szikla. In: *Fején a szöveget*. Új Remény Alapítvány, Debrecen. 74–76. o.

■ SZEMEREI GÁBOR BENJAMIN

TARTALOM

Mécses a te igéd

- HORVÁTH-HEGYI OLIVÉR: *Amikor az ellenség nem ellenség. Szeresd, tégy jót vele, áldd meg, imádkozz érte!* (Lk 6,27b–28) 1

Tanulmányok

A Tanulmányok rovatot szerkesztette:
Angyal-Cseke Csaba

- ANGYAL-CSEKE CSABA: *Igehordozó ének – ige teremtette egyház. Liturgikus-teológiai bevezetés egy egyházzenei témához* 3
- PAP KINGA MARJATTA: *A gyülekezeti ének az evangélikus identitás tanúja* 6
- FINTA GERGELY: *„Telve ég és föld nagy dicsőségével...” A musica mundana és a Sanctus énekeinkben* 14
- NÉMETH ZSUZSA: *A genfi zsoltárok múltja és jelene* 23
- ECSEDI ZSUZSANNA: *Értékkörzés és megújulás. Énekeskönyv-műhelymunka a Magyarországi Evangélikus Egyházban* 32

Figyelő

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

- MEKIS ÁDÁM: *Emlékezés Lehoczky Endre evangélikus lelkész szolgálatára (1948–2024)* 41

- MEKIS ÁDÁM: *Igehirdetés Lehoczky Endre (1948–2024) temetésén (2Kor 4,7.10–12)* 42

Az igehirdető műhelye

- SZABÓ FERENC: *Vízkereszt ünnepe után 3. vasárnap (Róm 12,17–21)* 44
- GYÓRI GÁBOR ÁDÁM: *Vízkereszt ünnepe után 4. vasárnap (Róm 13,8–10)* 48
- NÉMETH KITTI: *Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap (2Pt 1,16–21)* 51
- BALOGNÉ VINCZE KATALIN: *Hetvened vasárnap (Mt 20,1–16)* 54
- SZEMEREI GÁBOR BENJAMIN: *Hatvanad vasárnap (Lk 8,4–15)* 58

